T.C.
VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

MUHAMMED ESED'İN KUR'AN MESAJI ADLI MEAL-TEFSİRİNDE İTİKADİ KONULARA YAKLAŞIMI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

HAZIRLAYAN
BEYAZ YILDIZ

DANIŞMAN
DOÇ. DR. AHMET BARDAK

VAN-2023

KABUL VE ONAY

<table>
<tr><td colspan="2">Beyaz YILDIZ tarafından hazırlanan “MUHAMMED ESED’İN KUR’AN MESAJI ADLI MEAL-TEFSİRİNDE İTİKADİ KONULARA YAKLAŞIMI” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BİRLİĞİ ile Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.</td></tr>
<tr><td>Jüri Üyeleri</td><td>İmza</td></tr>
<tr><td>Başkan (Danışman): Doç. Dr. Ahmet BARDAK
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri Kelam Anabilim Dalı
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.</td><td>...……</td></tr>
<tr><td>Üye: Doç. Dr. Metin YILDIZ
Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri Kelam Anabilim Dalı
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.</td><td>……...</td></tr>
<tr><td>Üye: Doç. Dr. Ekrem UYSAL
Batman Üniversitesi, Temel İslam Bilimleri Kelam ve İslam Mezhepleri Anabilim Dalı
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum.</td><td>……...</td></tr>
<tr><td>Üye: Unvanı Adı SOYADI
Üniversite Adı, Anabilim Dalı
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.</td><td>……...</td></tr>
<tr><td>Yedek Üye: Unvanı Adı SOYADI
Üniversite Adı, Anabilim Dalı
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.</td><td>……...</td></tr>
<tr><td>Yedek Üye: Unvanı Adı SOYADI
Üniversite Adı, Anabilim Dalı
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğunu onaylıyorum/onaylamıyorum.</td><td>……...</td></tr>
<tr><td>Tez Savunma Tarihi:</td><td>14/09/2023</td></tr>
<tr><td>Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli şartları yerine getirdiğini ve imzaların sahiplerine ait olduğunu onaylıyorum.
…….…….
Prof. Dr. Bekir KOÇLAR
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü</td><td></td></tr>
</table>

ETİK BEYAN

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü **Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;**

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim. (14/09/2023)

Beyaz YILDIZ

Yüksek Lisans Tezi

BEYAZ YILDIZ

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSİTÜSÜ
EKİM, 2023

MUHAMMED ESED'İN KUR'AN MESAJI ADLI MEAL-TEFSİRİNDE İTİKADİ KONULARA YAKLAŞIMI

ÖZET

Muhammed Esed, (1900-1992) İslam düşünce sisteminin dönüm noktasında atılım yapmış önemli bir şahsiyettir. İçerisinde bulunduğu zaman dilimi göze alındığında İslam ile tanışıp yetkin ve örnek bir Müslüman seviyesine gelmesi kayda değer bir olaydır. Muhammed Esed gerek yazdığı eserlerle gerekse yaşam biçimi olarak İslam dünyasında önemli bir iz bırakmıştır. İslam'ı tanıma aşamasında her şeyi araştırma ve sorgulama yoluna girmiş akabinde İslam'ı savunan eserler kaleme almıştır. Muhammed Esed, bir ekol veya mezhepten etkilenmekten çok kendi akli unsurlarını kullanarak analiz ve sentez yoluyla doğru bilgiye ve ilme ulaşmayı amaçlamıştır. Batı'dan aldığı entelektüel birikim onu İslam'ı akıl süzgecinden geçirerek daha iyi anlaşılmasına olanak sağlamıştır. İslam'ın bir kültür gibi yaşanmasına karşı çıkarak onun bir dünya görüşü olması gerektiği, Müslümanların ise bu dünya görüşünden ve yaşamından uzaklaşarak dini sadece bir inanma ihtiyacını karşılayan totem gibi yaşamalarına karşı çıkmıştır. Muhammed Esed, ilk eserinden son eserine kadar düşünce tarzını net bir biçimde ifade ederek İslam'ı durgunluktan kurtarmayı hedeflemiştir. *Kur'an Mesajı* adlı eserinde de İslam'ı bu durgunluktan kurtarmak adına imani meselelere yeni bakış açısı getirerek çağın insanlarına İslam'ı daha iyi kavrama fırsatı sunmuştur. İslam'ı yeniden diriltme amacıyla yazdığı Kur'an Mesajı onun İslam ilkelerini tekdüze anlayışından çıkarıp günün şartlarına ve koşullarına göre yeniden uyarlama amacı gütmüştür. Çalışmamızda Muhammed Esed'in itikadi konulara nasıl yaklaştığını Kur'an Mesajı adlı eseri bağlamında ele alınacaktır. Muhammed Esed'in itikadi konulara yaklaşımı geleneksel müfessirlerden farklı olmakla birlikte bazı konularda ortaklık gösterir. İman, Allah'ın sıfatları, insanın iradesi ve fiilleri, büyük günah, halku'l-kur'an, Rü'yetullah, kader ve kaza vb. meseleler çalışmamızın başlıca konuları olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kelâm, Muhammed Esed, İtikad, Uluhiyyet, Nübüvvet, Semi'yyat.

Sayfa Sayısı: IX+103.

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Ahmet BARDAK

M. Sc. Thesis

BEYAZ YILDIZ

VAN YÜZÜNCÜ YIL UNIVERSITY
INSTITUTE SOCIAL SCIENCES
October, 2023

MUHAMMAD AL-ASSAD'S APPROACH TO RELIGIOUS ISSUES IN HIS MEAL-EXPRESSION, THE QURAN'S MESSAGE

ABSTRACT

Mohammed Assad (1990-1992) was a prominent figure who had a breakthrough in the turning point of the Muslim think-tank. It is notable that, given the time period in which he was in, he met Islam and became a capable and exemplary Muslim. Muhammad al-Assad left a significant mark on the Muslim world, both in his writings and in his way of life. During the process of Islamic recognition, he set out to investigate and interrogate everything, and later wrote works that later accepted him and subsequently advocated for Islam. Mohammed intended to achieve accurate knowledge and wisdom through analysis and synthesis, using his own mental elements rather than being affected by an ancient school or sect. His intellectual accumulation from the West allowed him to understand Islam better by passing it through a mental filter. In defiance of Islam as a culture, his view of the world was opposed to Muslims living like totems, which deviated from this world view and life, only to satisfy the need for a religious faith. From his first work to his last, Mohammed Assad made clear his way of thinking, aiming to save Islam from stagnation. In his message of the Quran, he brought a new perspective on religious matters in order to rid Islam of this recession, giving people of the age a better understanding of Islam. His message of the Quran, which he wrote to resurrect Islam, was intended to remove the principles of Islam from his understanding of the single order and to recreate them according to the circumstances of the day. Our work will focus on the importance of Muhammad Assad in the context of his work, The Qur'an Message. Mohammed Assad's approach to religious matters differs from that of traditional scholars, though he also shares some issues. Faith, the adjectives of God, the will and the verbs of man, the great sin, the people'l-quran, the ruetullah, fate, and accidents will be the main topics of our study.

Key Words: Kalam, Muhammed Esed, Creed, Divinty, Prophethood,

Quantity of Page: IX+103.

Supervisor: Assist. Prof. Dr. Ahmet Bardak

İÇİNDEKİLER

ÖZET ..... **IV**
ABSTRACT ..... **V**
İÇİNDEKİLER ..... **VI**
KISALTMALAR DİZİNİ ..... **VIII**
ÖNSÖZ ..... **IX**
GİRİŞ **1**
1. MUHAMMED ESED'İN HAYATI **4**
1.1. Eserleri 15
1.1.1. Doğunun Romantik Olmayan Yüzü 15
1.1.2. Yolların Ayrılış Noktasında İslam 15
1.1.3. Mekke'ye Giden Yol 17
1.1.4. İslam Siyaseti 18
1.1.5. Sahih el- Buhari: İslam'ın İlk Yılları 18
1.1.6. This Laws Of Our And Other Essays 19
1.1.7. İslam'da Yönetim Biçimi 19
1.1.8. Kur'an Mesajı Meal-Tefsir 21
1.2. İlmi Kişiliği 23
2. MUHAMMED ESED'İN İTİKADİ GÖRÜŞLERİ **27**
2.1. Ulûhiyet 27
2.1.1. İman 27
2.1.1.1. İman-Amel Münasebeti 32
2.1.2. Allah'ın Sıfatları 35
2.1.3. İnsanın İradesi ve Fiilleri 41
2.1.4. Büyük Günah Meselesi 46
2.1.5. Rü'yetullah 53
2.1.6. Kaza ve Kader 56
2.1.7. Rızık ve Ecel 58
2.2. Nübüvvet 62
2.2.1. Nübüvvetin Gerekliliği 62
2.2.2. Hz. Muhammed'in Nübüvveti 65
2.2.3. Vahiy 68
2.2.4. Mûcize 70
2.2.4.1. İsrâ ve Mi'rac 77
2.2.4.2. Kur'an'ın Mûcizeliği 79

2.3. Sem‘iyyat 82
2.3.1. Gaybi Haberler 82
2.3.2. Ahiret 84
2.3.3. Kabir Alemi 87
2.3.4. Kıyamet 87
2.3.5. Cennet- Cehennem 90
2.3.6. Şefaat 94
SONUÇ 97
KAYNAKÇA 99
ÖZGEÇMİŞ
LİSANSÜSTÜ TEZ ORİJİNALLİK RAPORU

KISALTMALAR DİZİNİ

Kısaltmalar	Açıklamalar
B.	Bin, İbn (Oğlu)
Çev.	Çeviren
Ed.	Editör
İSAM	İslam Araştırmaları Merkezi
Mlf.	Müellif, Yazar
Ö.	Ölümü
Thk.	Tahkik Eden

ÖNSÖZ

Kelam ilmi ortaya çıktığı ilk dönem itibariyle Allah'ın varlığı ve birliği konularını ele alırken zamanla yelpazesi genişlemiş ve birçok dini konuyu literatürüne eklemiştir. Kelam ilmi belli bir ekolü veya mezhebi delillendirmek için değil bütün farklı kolları kapsayıcı olarak oluşturulmuştur.

Kelam ilmindeki itikadi konular bağlamında çalıştığımız bu tezimizde kaynak eserimiz Muhammed Esed'in Türkçe'ye "Kur'an Mesajı Meal Tefsiri" adıyla çevrilmiş olan "The Message Of The Kur'an" adlı eseridir. Bu çalışmamızda eserin Türkçe tercümesinden yararlandık. Esed'in bu çalışması Batı dünyasının Kur'an-ı Kerim ile tanışması ve Hz. Peygamber tarafından iletilen mesajların kendi dillerinde anlamalarını sağlamak için yazıldığını yazarın önsözünden anlamak mümkündür.

Çalışmamız iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde Muhammed Esed'in hayatı ve eserleriyle ilgili bilgi vermeye çalıştık. İkinci bölümde ise çalışmamızın asıl temelini oluşturan ve kelam ilminin ana dalları İlahiyat, Nübüvvet, Semi'yyât konularına ve alt basamaklarına yer verdik. Muhammed Esed'in itikadi konulara yönelik yaklaşımını ele aldığımız bu çalışma bir diğer yanıyla çağdaş ve modern akılcı akımların etkisinin çok fazla hissedildiği tefsirin incelenmesidir.

Gerek tezimin konusunun seçiminde ve gerekse tezimin araştırılması ve yazılması esnasında bana katkılarıyla yol gösteren, beni araştırmaya teşvik eden fikirlerinden yararlandığım danışman hocam Sayın Doç. Dr. Ahmet BARDAK, ayrıca tezimi okuyarak gerekli düzenlemeleri yapmamı sağlayan hocalarım Doç. Dr. Metin YILDIZ'a ve Doç. Dr. Ekrem UYSAL'a teşekkür ederim.

Tez çalışma sürecimde yanımda olan aileme özellik de sevgili anneme ve babama verdikleri her emek ve çaba için teşekkür ederim.

Beyaz YILDIZ

Van -2023

GİRİŞ

Kur'an, Allah'ın insanlara göndermiş olduğu son ilahi mesajıdır. Allah'ın, yarattığı kullarıyla iletişimi, peygamberler vasıtasıyla onlara ilettiği kitaplarla sağlanmıştır. İnsanlık tarihi ile vahiy tarihi birbiriyle özdeşleşerek ilerleyen iki süreçtir. Her dönem boyunca insanlar vahyin ve onun beraberinde getirdiği konuların muhatabı olmuşlardır. Hz. Âdem'den başlayarak son peygamber Hz. Muhammed'e kadar olan süreçte vahiy, bazı konulara eklemeler ve eksiltmeler olmuşsa da kaynağının Allah olması hasebiyle öz ve mesajı değişmez tek bir gerçek olarak bizlere kadar intikal etmiştir.

Kur'an inmeye başladığı ilk günden itibaren insanlar onu anlamaya ve yorumlamaya çalışmışlardır. Bu yorumlama esnasında insanların kişilik özellikleri ve beraberinde getirdikleri istek ve arzuları, aldıkları eğitimler, kültürel yapıları gibi pek çok değişken sebep Kur'an'ı yorumlama aşamasında farklı düşünce ve metotlar ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Tefsir edilen Kur'an ayetleri Hz. Peygamberden itibaren dönemin siyasî, fikrî ve ictimaî oluşumlarından mutlak manada etkilenmiştir. Her müfessir içinde bulunduğu zaman diliminin ve bağlı bulunduğu grubun yansımalarıyla İslam'ı açıklama gayreti içerisine düşmüş dolayısıyla İslam'ın temel kaynağı olan Kur'an'ı bu çerçevede yorumlamıştır. Bu bağlamda Kur'an ayetlerini ele alarak farklı bir pencere açanlardan biri de Muhammed Esed olmuştur.

Muhammed Esed, gençlik yıllarında Avrupa'da gördüğü eğitimin yanında Yahudi tarihi ve Kitab-ı Mukaddes'e ait derin bilgisi batılı bir okuyucu olarak İslam'ın temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim mesajını Müslümanlara aktarmak ve İslam'ı yeniden canlandırmak için ortaya bir eser koymak istemiştir

Bu çalışmamızın konusu, Muhammed Esed'in Kur'an Mesajı adlı eserinde itikadi konular olan ulûhiyet, nübüvvet ve sem'iyyât meselelerine olan tutumunu tespit ederek çağdaş bir tefsircinin bakış açısının kelâm ilmindeki karşılığını ele almaktır. Çalışmamızda Türkçe'ye çevrilen "Kur'an Mesajı"nı esas alarak ele aldığımız itikadi konuları tek tek inceleyerek Esed'in görüşlerini beyan etmeye çalıştık. Bu konuda daha önce yapılmış herhangi müstakil bir çalışmaya rastlamadık. Muhammed Esed yazdığı "Kur'an Mesajı" çalışması birçok makale ve tez çalışmasının konusu olmuş ve olmaya

da devam etmektedir. Eser üzerine birçok tenkit yazılmış ve Esed'in bazı konulara olan zorlama yorumları eleştirilmiştir.

Bu çalışmanın nihai hedefi; Yahudi bir aileden gelen ve daha sonra Müslümanlığı kabul etmiş Batılı bir müfessir olan Muhammed Esed'in İngilizce olarak kaleme aldığı meal-tefsir çalışmasında itikadi mesellere dair konuları nasıl yorumlandığını incelemek ve bu konulara olan bakış açısını tespit etmektir. Çalışmamızın bir diğer amacı ise Esed'in isrâiliyata, mûcizeye, evrenselliğe ve kıssalara olan tutumunu tespit ederek Kur'an-ı Kerim'de bu konuların ayetlerine yaptığı yorumları değerlendirmektir. Aynı zamanda hayat serüvenini yaptığı seyahatleri ve bu sayede tanıştığı kişileri göz önünde bulundurarak düşünce dünyasına dair bir resim çizerek okuyucuya bu hayat felsefesini aktarmak çalışmamızın hedeflerindendir.

Esed, Yahudi geleneğinin içinden gelerek İslam'ı modernist sayılan kişilerden öğrenmiş ve birçok konuda bu müfessirlerin çizgisinden hareketle görüşler beyan etmiştir. Yazdığı meal-tefsir eserinde ayetleri açıklarken bu tutumunu sürdürmüş ve kendisi de modernist bir yol çizmiştir. Muhammed Esed herhangi bir yapı ve oluşuma bağlı kalmadan Kur'an ayetlerini güncel bilgi ve birikime dayandırarak çağın sorunlarını yeniden ele almış ve bunlara çözüm üretmeye çalışmıştır. Birçok ayeti klasik müfessirlerden ayrı olarak tahlile tabi tutarak Müslümanların asıl üzerinde durmaları gereken noktaları göz ardı ettiklerini belirtmiştir. Üzerinde durduğumuz bu çalışmamızda Esed'in farklılaştığı konularda beyan ettiği iddiaları ve geliştirdiği düşünce sistemini ortaya koymaya çalıştık.

Çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Araştırmanın Konusu, Amacı, Hedefleri, Yöntemi ve Kaynakları işlenmektedir. Birinci bölümde Muhammed Esed'in hayatını, eserlerini ve ilmi kişiliğini anlatarak okuyucuya tanıtmaya çalıştık. Ele aldığımı Kur'an Mesajı eserini detaylıca anlattıktan sonra asıl konumuz olan itikadi konulara geçtik. İkinci bölümü ise ulûhiyet nübüvvet ve semi'yyat konularına göre üç başlık altında ele aldık. Her bölümün kendi alt dallarına göre başlıklar seçerek Esed'in ayetler bağlamında yorumlamalarına ve açıklamalarına yer verdik. Esed'in klasik müfessirlerden özellikle Ehl-i sünnet çizgisinden ayrışarak yorumladığı meseleleri belirterek farklılaşan yerleri ortaya

koymaya çalıştık. Özellikle mûcize konusunda beyan ettiği fikirleri detaylı bir şekilde ele alarak diğer alim ve mezhepler çerçevesinde değerlendirmeye tabi tuttuk. Bazı konularla ilgili diğer müfessirlerin görüşlerine de yer vererek ufak çaplı bir karşılaştırma imkânı sunduk.

Çalışmamızda tercih ettiğimiz yöntem, öncelikle Kur'an-ı Kerim'de itikadi ayetlerin belirlenmesi ve bu ayetlerin Kur'an bütünlüğü içerisinde işlenmesidir. İtikadi ayetlerin bağlı bulunduğu grubun başlığı altında tek tek inceleyerek aynı konuyu kapsayan ayetleri bir grup içerisinde sınıflandırmaya ve tekrara düşmemeye özen gösterdik. Bu ayetlerin tefsir ve mealini Muhammed Esed'in "Kur'an Mesajı" adlı eserinden hareketle ele alarak söz konusu yazarın görüş ve düşüncelerini çalışmamız bağlamında değerlendirmeye tabi tuttuk. Öte yandan Eş'ariye, Mâturîdîye ve diğer Ehl-i sünnet mezheplerinin yanında mutezile mezhebinin görüşlerine de zaman zaman yer verdik.

Çalışmamızda Esed'in Kur'an Mesajı eseri başta olmak üzere diğer eserlerinden istifade ettik. Bunun yanında Esed'in tefsirinde sık sık değindiği Râzî'nin Tefsîr-i Kebîr'inden de yararlandık. Çağdaş tefsirler arasında sayılan Reşit Rıza'nın "Tefsîrü'l Menar"ına atıflarda bulunan Esed'in çizgisini ortaya koymaya çalıştık. Öte yandan Elmalılı Hamdi Yazır'ın kaleme aldığı "Hak Dili Kuran Dili" tefsirine de mûcizeler bağlamında irtibat kurduk. Diğer yandan birçok makale ve çalışmalara ulaşarak çalışmamızın çeşitli gözlemler çerçevesinde okuyucuya yeni ufuklar açmasını sağladık. Muhammed Esed'in Kur'an Mesajı adlı eserinde itikadi konuları yorumlamasını ele alarak literatürdeki bu eksikliği elimizden geldiği ölçüde gidermeye çalıştık.

1. MUHAMMED ESED'İN HAYATI

Asıl adı Leopold Wiess olan Muhammed Esed'in hayatını detaylıca anlatan müstakil bir eser bulunmamaktadır. Muhammed Esed'in hayat hikâyesi için yine kendi kaleme aldığı "Mekke'ye Giden Yol" adlı kitabı kaynak alınmaktadır. Hakkında yazılan birçok yazı makale ve dergi bu eserden yararlanmakta geçerli ve doğru bir kaynak olarak kullanılmaktadır.

Buna göre Muhammed Esed 1900 yılında şimdiki Ukrayna'nın en batısında yer alan Galiçya, o zamanların Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun sınırları içinde bulunan Lwow şehrinde doğdu. Üç kardeşin ikincisi olarak dünyaya gözlerinin açan Leopold Wiess, Yahudi bir ailede dünyaya geldi. Dedesi, matematik ve fizik uzmanı, astronomiye ilgi duyan, satranç ustası bir haham, babası avukattı. Leopold Wiess eğitime önem veren bir ortamda yetişti. Çok küçük yaşlarda özel eğitimlere tabi tutuldu. İbrani dinini ve irfanını öğrenmesi için hususi öğretmenler tutuldu. Bu sebeple Aram diline aşinalığını geliştiren Wiess sonraki yıllarda Arapçayı kolay öğrenmesinin nedenini bu eğitimlere bağlayacaktı. Öte yandan eski Ahit'i orijinalden öğrenip Talmud metni ve yorumlarını (Mishna, Gemara) çok iyi tahlil yaptığını da eserinde dile getirir.[1] Leopold Wiess gördüğü eğitimleri ailesinin çok dindar olduğundan ileri gelmediğini belirterek eserinde şöyle belirtir:

> *"Onlar, atalarının hayatını biçimlendiren şu ya da bu dinsel inanca, yüzeyden bağlı görünen ama bu inancın öngördüğü uygulamaları, hatta ahlaki ilkeleri ayakta tutmak için en ufak bir çaba göstermeyen bir kuşağa aittiler. Böyle bir toplumda din kavramının kendisi de başlıca iki tipik yaklaşıma indirgenmişti. Birincisi, dini mirasa alışkanlıkla sadece bir adet ve anane olarak- bağlılık duyanların ritüellere dayanan katı yaklaşımı, ikincisi de dini, kişinin zaman zaman yüzeyden doğruluyor gibi göründüğü ama zihnen savunulması mümkün olmayan bütün öteki şeyler gibi, taşımakta gizli bir utanç duyduğu, modası geçmiş bir boş inançlar dizgesi olarak gören hızlı 'liberallerin alaycı, hoşgörülü kayıtsızlığıydı. Dış tezahürleri bakımından ebeveynlerimin birinci kategoriye girdiklerini söyleyebilirim; ama babamın ikinci kategoriye en azından belli belirsiz bir*

[1] Muhammed Esed, *Mekke'ye Giden Yol*, çev. Cahit Koytak (İstanbul: İnsan Yayınları, 2017), 76.

eğilim gösterdiği konusunda zaman zaman zayıf da olsa belli bir şüphe duymadığımı söyleyemem. Bununla birlikte babam, ihtimal ki, kendi babasına ve kayınpederine hürmeten, benim saatlerce kutsal metinler üzerinde çalışmam konusunda ısrarlı oldu."[2]

Leopold Weiss'in babası zamanında koşullar el vermediği için yapamadığı fenni ilimler tahsilini oğlun yapmasını istiyordu fakat Leopold Wiess, tarihe, şiire, Polonya ve Alman edebiyatına karşı özel bir ilgi duymaktaydı. İlmi ilgisinin yanında askerlik hayatına da meraklı olan Wiess, henüz on dört yaşındayken yaşından büyük göstermesini fırsat bilip evden kaçarak sahte bir isimle ülkesinin içinde bulunduğu savaşa katılır. Fakat çok geçmeden ailesinin uğraşı sonucu bulunup eve geri götürülür. On sekiz yaşına geldikten sonra meşru yollardan askerliğe gider ve Avusturya ordusuna katılır. Kısa bir zaman geçtikten sonra Avusturya imparatorluğu çöker ve savaş sona erer. Böylelikle Wiess için yeni bir dönem başlar.[3]

İlk iki yıl Viyana üniversitesinde sanat tarihi ve felsefe okudu. Fakat kendi deyimiyle cansız hareketsiz bir akademik kariyeri benimseyemiyordu bu yüzden düzenli bir şekilde okula devam etmiyordu. Sürekli bir arayış içinde olduğunu ama tam olarak neyi istediğini bilmiyordu.[4] Wiess çektiği varoluş sancılarından kurtulmak ve kendisini adayacağı şeyi bulmak için çeşitli araştırmalar yapıyordu. Daha çok eşyanın maneviyatına ve iç âleme karışmak ve bazı sırların farkına varmak istiyordu. Ahlaki değerlerin ve dinsel ritüellerin iç dünyasına karışmak asıl amacıydı. O günlerde içinde bulunduğu boşluğu az da olsa doldurmak için ünlü psikologlarında aralarında bulunduğu psikanaliz tartışmalarını dinliyor fakat bu da ona tutarlı ve ruhunu okşayan bir yol gibi gelmiyordu.[5]

Birbirini takip eden bu günlerde okulu tamamen bırakıp ve babasının tüm karşı çıkmalarına rağmen rest çekip gazeteci olmaya karar verir. Prag oradan da Berlin'e geçerek ilk olarak F.W.Murnau'unu asistanlığını yapar ve iş hayatına atılır.[6] Edebiyat camiasında gezinen Wiess, çeşitli işler yapar; bunlar, film yönetmeni asistanlığı,

[2] Esed*, Mekke'ye Giden Yol*, 76-77.
[3] Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk (İstanbul: İşaret Yayınları, 1999), 2.
[4] Esed, *Mekke'ye Giden Yol,* 79.
[5] Esed*, Mekke'ye Giden Yol*, 81.
[6] Esed, *Kur'an Mesajı*, 2.

senaristlik gibi gazetecilikle çok da alakası olmayan işlerdi.[7] Sonunda gazetecilik adına ilk kapı 1921 sonlarına doğru United Telegraph adlı haber ajansının muhaberat bölümünde telefon görevlisi olarak işe girmesiyle aralanır. Bu sırada Rusya'da geniş çaplı bir kıtlık ortaya çıkar milyonlarca insan açlıkla mücadele etmektedir. Hem içerde hem dışarda kampanyalar yürütülmekte çözüm yolları aranmaktadır. Rusya'da 'Emekçilerin Şairi' Maksim Gorki'nin başkanlık ettiği büyük bir faaliyet yürütülmektedir. Bu kampanyanın daha büyük ses getirmesi için eşi de Orta ve Batı Avrupa başkentlerine ziyaretler yapacağı haberleri ortaya çıkar.[8]

Ünlü Rus yazar Maksim Gorki'nin eşi Madam Gorki'nin Berlin'de olduğunu öğrenen Wiess, çeşitli çalışmalar sonucu onunla bir röportaj yapma fırsatı bulur. Bu röportaj büyük bir yankı uyandırır ve onun bir anda muhabir olmasını sağlar. Gazetecilik bağlamında ilk başarısını elde etmiş olur.[9]

Wiess bu yükselişinden sonra onu saran eski problemlerinin pençesine geri döner. Tam olarak ne istediğini bilmeyen Wiess ve kendini şu cümlelerle açıklıyor;

> *"Mutsuz değildim, fakat çevremdeki insanların çeşitli biçimlerle sergiledikleri toplumsal, ekonomik ve politik umutları paylaşmak konusunda gösterdiğim isteksizlik zamanla bende bu çevreye ait olmadığım duygusuna dönüşüyor. Bu da bir yere ait olma, bir şeylerle bütünleşme yolunda duyulan belirsiz bir özlem getiriyordu beraberinde. Bir yere ait olmak, ama nereye? Bir şeyle bütünleşmek, ama neyle?"*[10]

Wiess bu sorunlarla boğuşurken 1922 yılında Kudüs'te olan dayısı Dorian'dan bir mektup alır. Dorian'la olan ilişkisini dayı-yeğen olarak değil iki kardeş olarak gördüğünü belirten Wiess dayısının ona birkaç ay yanına gelmesini ve kafa dinlemesi için yaptığı teklifi kabul eder. İslam dünyasıyla ilk karşılaşması olacak bu seyahat ruhunda farklı duygular uyandırmaktaydı çünkü içinde yaşadığı toplum ona İslamiyet'ten pek söz ettirmiyor, Hristiyanlık ve Yahudilik dinlerinden başka büyük ve kale alınan bir din göremiyorlardı. Wiess bu yolculuğa başlarken bunu sadece

[7] Esed, *Mekke'ye Giden Yol*, 87.
[8] Esed, *Mekke'ye Giden Yol*, 88.
[9] Kemal Kahraman, "Muhammed Esed (Leopold Weiss)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/523-524.
[10] Esed, *Mekke'ye Giden Yol*, 102.

keşfedilecek ve görülecek yerler, kültürler, yaşam tarzları olarak görüyor Avrupa'da pek de saygın olmayan İslam dininin bir mensubu olacağı aklının ucundan bile geçmiyordu.[11]

1922 yılında Frankfurter Zeitung gazetesinde Yakın Doğu muhabiri olarak göreve başlar. Bu görevi yaparken Doğudaki Arap-Yahudi çatışmalarına ve Filistin'de yaşananları gözlemleme fırsatı bulur. Bu gözlemlerini düzenli bir şekilde yayımlar. Yazdığı bu tarafsız ve gerçekçi yazılar bir kesim tarafından ilgiyle karşılanır ve gazetecilik dünyasında adını duyurmayı başarır.[12]

'Siyonist Eylem Komitesi' adı altına Arapları aşağılayan ve onları küçük düşürücü davranışlar sergileyen gruplara Wiess rahatsızlığını dile getirip ve oradaki Müslümanların haklı direnişini şu sözlerle beyan eder;

> *"Yahudilerin Filistin'e yerleşme düşüncesi, daha başından yapay, zorlama bir ülkü olarak görünüyordu bana. Ve işin daha da kötü yanı yarın, bu düşüncenin, Avrupa hayat tarzına özgü bütün o çapraşık yöntemlerin, çözümsüz sorunların, onlar olmadan daha mutlu, daha barış içinde hayatını sürdürebilen bir ülkeye bulaştırılması tehlikesini de beraberinde getiriyor olmasıydı. Yahudiler buraya, yurduna dönen kimseler gibi gelmiyorlardı, ülkeyi Avrupalı modellere uygun, Batılı amaçlara göre tasarlanmış bir yurt haline getirmek niyetini güdüyorlardı daha çok. Sözün kısası, evin içindeki yabancılar durumundaydılar. Ve bunun için de Arapların kendi yurtlarının göbeğinde bir Yahudi yurdunun oluşturulması fikrine karşı kesin bir direniş göstermelerinde herhangi bir haksızlık yoktu bence; tersine, görüyordum ki haksızlığa uğratılan, zora koşulan taraf Araplardı ve bu haksızlığa karşı meşru bir savunma eylemi içinde bulunuyorlardı"*[13]

Wiess, 1917 yılında Yahudilere Filistin sınırları içerisinde "ulusal bir yurt" vaat eden Balfour Deklarasyonu kapsamında sömürgeci güçlerin 'böl ve yönet' ilkesiyle

[11] Esed, *Mekke'ye Giden Yol*, 103.
[12] Esed, *Kur'an Mesajı*, 2.
[13] Esed, *Mekke'ye Giden Yol,* 125.

hareket ettiklerini ve bunu politik manevralarla yapmaya çalıştıklarını ortaya koyarak cümlelerine şöyle devam eder;

> *"Yahudi asıllı olmama rağmen başlangıcından itibaren Siyonizm'e karşı güçlü bir muhalefet hissi duydum... Büyük bir dış güç tarafından desteklenen göçmenlerin Filistin'de çoğunluğu ele geçirmek amacıyla, dışardan gelerek yerli insanları yurtlarından çıkarmaya çalışmalarını ahlaksızca buldum. Benim bu tavrım, bu süreç içinde karşılaştığım Yahudilerin neredeyse tümünün anlayışlarından farklı bir şeydi. Benim Araplarda ne bulduğumu anlayamıyorlardı. Arapların ne düşündükleriyle azıcık olsun ilgilenmiyorlardı; hemen hiçbiri Arapça öğrenme zahmetine katlanmamıştı ve hepsi Filistin'in Yahudilerin haklı mirası olduğu genel yargısını sorgusuz sualsiz benimsemişti*."[14]

1923 yılında Mısıra gidip çalışmalarını yaptıktan sonra tekrar Kudüs'e döner. Bu sırada arkadaşı Jacop de Haan vesilesiyle Ürdün Emiri Abdullah ile tanışma fırsatı bulur. Emir Abdullah onu ülkesine davet eder. Wiess bir bedevi ülkesini ilk defa görmenin merakıyla bu daveti kabul eder ve Umman'a gider. Bir süre Umman'da kalıp gözlemler yaptıktan sonra rotasını İstanbul'a çevirir. Fakat trende giderken pasaportunu ve parasını kaybedince geri Kudüs'e dönme kararı alır. Bu sırada bir daha Şam'ı görememe korkusuyla büyük bir cesaretle parasız ve pasaportsuz Suriye'ye doğru yol alır. Belli bir ücret karşılığı kendine sahte kimlik çıkarıp çetin bir yolculuktan sonra Şam'a ulaşır.[15]

Suriye'den ayrıldıktan sonra İstanbul'a gelen Wiess Türkiye hakkında izlenimlerini 'Mustafa Kemal Türkiye'si olarak değerlendirir. İslam'ın köklerine sıkı sıkıya bağlı olan Türklerin Arap toplumlarına göre daha batılı bir çizgi üzerinde yürüdüklerini belirtir. 1923 yılında Frankfurt'a giderek kalan yaşamını devam ettirmeye çalışır. Tanrının baba figürüyle şekillenen şefkatli ve merhametli bir yapıya sahip olan Hristiyanlığı, bunun yanında Yahudiliğin kavmiyetçi zihnine karşı daha da üstün görür. Ve Hristiyanlığa sempati duymaya başlar. Hristiyanlıkla yoluna devam etmeye karar verdikten sonra bir taraftan bu dinin ruh-beden anlayışı diğer taraftan

[14] Esed, *Mekke'ye Giden Yol*, 125-126.
[15] Esed, *Mekke'ye Giden Yol,* 155-168.

inanç dünyası ile pratik yaşam arasındaki keskin ayrımdan dolayı orada da istediğini bulamaz. İslam dünyasıyla bu kadar haşır neşir olduktan sonra iç karmaşası daha da artan Wiess, tanrı inancını sorgulamaya başlar. Frankfurt'ta Frankfurter Zeitung'un editörlük ekibinde iş hayatına devam ederken Berlin de olan dostlarını sık sık ziyaret eder. Bu sırada bir arkadaş ortamında ileride evleneceği sempatik, sezgileri yüksek, alımlı, kendisinden on beş yaş büyük, bir oğlu olan dul Elsa ile tanışır.[16]

1924 yılında Frankfurter Zeitung ikinci bir gezi için Weiss'i tekrar orta doğuya gönderir. Bu sırada Siyonizm'e karşı yazdığı "Unromantiches Morgenland" isimli kitabı yayınlanır. Bu kitap anti-Siyonist bir tavır takınırken Arap taraftarlığı yaptığı için alışılmışın dışında bir heyecan uyandıran bir eserdir. Ne var ki kitabı Alman basınında yeterli sayıda satamaz.[17]

1924- 1926 yılları arasında Arap bölgelerinde yaptığı farklı gezilerde Müslümanların geri kalma nedenlerini ve İslam dinine inanmış olmalarının bunda bir etkisi olup olmadığı bilgisine ulaşmaya çalışır. Çevresindeki yakın gördüğü insanlarla bu konu hakkında uzun soluklu tartışmalar yaparak bir sonuca ulaşmaya çalışır ve bu konuda fikrini şöyle açıklar;

> "*Anladığım kadarıyla Müslümanların çöküşü, İslam'daki herhangi bir eksiklikten değil; onların İslâmî yaşantılarındaki başarısızlıklarından kaynaklanıyordu. İslam'ı yüce kılan Müslümanlar değil, bilakis İslam'ın bizzat kendisiydi Müslümanları yücelten. Ama ne zaman ki imanları alışkanlığa dönüşerek bir yaşam programı olmaktan çıktı ve bilinçli olarak izlenmekten vazgeçildi; medeniyetlerinin temelinde yatan yaratıcı kuvvet zayıfladı, yerini yavaş yavaş tembellik, kısırlık ve kültürel yozlaşmaya bıraktı."*[18] *"Müslümanlar değildi İslam'ı yücelten, büyük kalan; tersine İslam'dı Müslümanları yücelten. Ama ne zaman ki, İslam onlar için bilinçle izlenen bir hayat programı olmaktan çıkıp da bir alışkanlık haline geldi; işte o zaman uygarlıklarının temelinde yatan*

[16] Esed, *Mekke'ye Giden Yol*, 189.
[17] Esed, *Kur'an Mesajı*, 2.
[18] Esed, *Mekke'ye Giden Yol*, 256.

yaratıcı dinamizm yok olup yerini uyuşukluğa, kısırlığa ve kültürel yozlaşmaya bıraktı."[19]

Wiess İslam'ı araştırmaya ve onu anlamaya çalışarak günlerini geçirirken sorularını ve kafasındaki karmaşayı giderebilmek adına ona en büyük yardımı zamanın büyük İslam âlimlerinden biri olan Weiss'in de övgüyle bahsettiği şeyh Mustafa el-Marağı ile tanışır. El-Ezher ulemasının içinde önemli bir şahsiyet olan bu âlim, Mısır âlimi Muhammed Abduh'un öğrencisi ve düşünce sisteminin oluşmasının kaynağı olan Cemâleddin Afganî'nin çizgisinde idi.[20]

Leopold Wiess Mısır, Suudi Arabistan, Kudüs, Filistin, Ürdün, Suriye, Irak, Libya, Kuveyt, İran, Afganistan, Orta Asya ve Rusya'ya sık sık seyahat etme fırsatı bulur. Bu seyahatler sayesinde Farsçayı ve mahalli lehçeleri öğrenir. Bu sırada Kur'an-ı Kerim'i okuyup anlamak için ücret karşılığı birilerinden fasih Arapçayı öğrenir ve Kur'an ayetlerine dayanılmaz bir hayranlık duyar.[21] Git gide İslam dinine ve onun getirilerine vakıf olmaya başlayan Wiess batılı ülkelerin İslam'ı bilmeyişinden ve anlamayışından dem vururken Müslümanların da İslam'ı tam olarak idrak edemediklerini şu sözlerle ifade eder*;*

"Kendi gözlemlerimle daha o zaman ortalama Batılı insanın İslam hakkında kafasında çok yanlış bir imaj taşıdığını görmüştüm. Oysa Kur'an'dan edindiğim izlenim, onun kaba, ilkel maddeci bir dünya görüşü değil; tam tersine, yaratılmış âlemle akılcı bir uyum içindeyken dini açığa vuran derin bir tevhit ve ubudiyet bilinci getirdiğini gösteriyordu. Zihni yönsemelerle duyumsal dürtülerin, ruhsal ihtiyaçlarla toplumsal zaruretlerin üstün bir ahenk içinde topyekûn çözüme ulaştığı insan doğasına tıpatıp uygun, yalın bir dünya görüşü. Açıkça hissediyorum ki, Müslümanların gerileyişi İslam'ın tutarsızlığından, yetersizliğinden değil; fakat onların İslâm'ı yaşamak konusunda gösterdikleri kendi eksikliklerinden, kendi yetersizliklerinden ileri geliyordu."[22]

[19] Esed, *Mekke'ye Giden Yol*, 259.
[20] Esed, *Mekke'ye Giden Yol*, 254.
[21] Esed, *Mekke'ye Giden Yol*, 278- 279.
[22] Esed, *Mekke'ye Giden Yol*, 256.

1926 yılının kış aylarında Herat'tan ayrılarak Afgan sınırına oradan Rus Türkistan'ında Merv şehrine, Semerkant'a, Buhara ve Taşkent'e ve oradan da Türkmen bozkırlarını aşıp Urallara ve Moskova'ya giden uzun bir tren yolculuğu yapar. Frankfurter Zeitung'a geldiğinde dış muhabir olarak geniş bir ün yaptığını öğrenir. Henüz yirmi altı yaşındayken o zamana kadar hiç kimsenin o yaşta öyle bir yere çağırılmadığı Berlin Jeopolitik Akademisine davet edilir.[23]

İki yıllık bir ayrılıktan sonra Elsa'yla buluşan Wiess ona olan aşkını anlar ve Elsa'nın aralarındaki yaş farklılığından duyduğu endişeyi gidererek ona evlenme teklifi eder. Wiess hayat arkadaşıyla yollarını birleştirdikten sonra ona içinde bulunduğu mistik yolculuğa davet eder. Sık sık Kur'an okuyup bunun üzerinden tartışmalar yapan Wiess ve eşi gittikçe bu dinin öğretilerine karşı sempati duyarlar. Başta sadece eşini anlamaya ve onun yoluna eşlik etmeye çalışan Elsa Kur'an-ı Kerim'i anlayıp Hz. Peygamberi tanıdıkça dinin ahlaki öğretileri ve pratiği arasındaki tutarlılığın mükemmelliğine hayranlık duyar.[24]

Kur'an-ı Kerim'in insanları körü körüne Allah inancına ve boyun eğen bir kulluğa değil aksine akla düşünceye mantığa davet etmesi Wiess ve Elsa'yı zihnen de bu dine bağlar.[25] Günler birbirini böyle kovalarken Wiess içinde bulunduğu durumu şu şekilde özetler;

> *"Kendimi artık iyice İslam'a yaklaşmış hissediyordum; nihai ve geri dönülmez adımı atmadan önceki son tereddütleri yaşıyordum. İslam'a girmek düşüncesi, iki dünya arasındaki dipsiz uçuruma gerilmiş, dönüşü olmayan bir köprüyü geçmek gibi geliyordu bana. Müslüman olursam içinde yetiştiğim dünyadan bir daha dönmemek üzere ebediyen kopmam gerektiğini biliyordum… Fakat geriye bir soru kalıyordu; İslam acaba gerçekten Allah'ın mesajı mıydı, yoksa büyük fakat ölümlü bir bilgenin öğretisi miydi?"*[26]

Wiess, 1926 yılının Eylül ayında Berlin metrosunda eşi Elsa ile yolculuk yaparken birden gayr-i ihtiyari insanların yüzlerine dikkat etmeye başlar. Gördüğü

[23] Kahraman, "Muhammed Esed", 35/523.
[24] Esed, *Mekke'ye Giden Yol*, 397.
[25] Esed, *Mekke'ye Giden Yol*, 398.
[26] Esed, *Mekke'ye Giden Yol*, 407.

yüzler sanki sahiplerinin bile farkında olmadığı bir acı çekiyor, gizli hüzünler barındırıyordu. Bu durumu eşine açan Wiess, aynı şeyi ressam olan eşinin gözlemlediğini de duyunca daha da hayrete düşer. İnsanların, kendilerinin farkında olmadan ve ruhsal çağrılarına kulak asmadan sadece dünyalık ömürlerini maddi olarak daha iyi bir refah seviyesine ulaştırma çabaları ona beyhude geliyordu. Wiess Manevi duygulardan bu kadar arınık hayat standartlarını yükseltme çabaları olan insanların gerçek bir inanç bağı olmadan boş ve müphem bir kıvranış içinde olmalarına karşı üzülerek eve döner. Çalışma masasının üzerinde açık olan Kur'an-ı Kerim'in şu ayetlerini bugün gördükleri tablonun bir yankısı olduğunu anlayarak çarpıcı bir gerçeklikle karşı karşıya kalır;[27]

"Daha çok daha çok şeye sahip olma hırsına tutuldunuz, ta ki kabirlerinizi ziyaret edinceye (oraya ininceye) kadar. Yoo öyle değil, ilerde bileceksiniz! Hayır, bir bilseniz kesin bir bilgiyle and olsun ki cehennemi göreceksiniz. And olsun ki günü gelince apaçık göreceksiniz onu sonra and olsun ki size verilen nimetten sorulacaksınız."[28]

> *"Bir yankıydı evet, bir cevaptı: Bütün şüpheleri bir hamlede gideren bir cevap. Şimdi artık, bütün şüphelerin ötesinde biliyordum ki, elimde tuttuğum kitap Allah kelamıydı, insanoğluna on üç yüzyıl önce vahyedilmiş olmasına rağmen, açıklığından vüsatından hiçbir şey kaybetmeden; ancak bugün karmaşık, mekanize, fezalarda cirit atan bir çağın ortasında tezahür eden bir gerçeği haber veriyordu açıkça."*[29]

İslam'a girişini bu şekilde anlatan Wiess önce kendisinin ardından birkaç hafta sonra eşinin o sıralar Müslüman cemaatinin başında yer alan Hintli bir Müslümanın yanında şahitler huzurunda kelime-i şahadet getirirler.[30]

Esed "Neden Müslümanlığı seçtin?" sorusunu şöyle yanıt verir:

> *"Benim başka bir yolum olmadı ki zaten; nice yıllar fark etmedim bunu, ama her seferinde Mekke nihai menzilim oldu benim. Daha bunun*

[27] Esed, *Kur'an Mesajı*, 3.
[28] et-Tekâsür 102/1-8.
[29] Esed, *Mekke'ye Giden Yol*, 409.
[30] Esed, *Mekke'ye Giden Yol*, 411.

zihnen farkına varmadan çok zaman önce o, ta içimden kudretli bir sesle beni çağırıyordu; "Benim ülkem öte dünyada olduğu kadar bu dünyadır da benim ülkem insandan ruhunu da istiyor bedenini de insanın düşündüğü, duyduğu, yaptığı her şeyi kucaklıyor. Duasını olduğu kadar dünya telaşını, siyasi aksiyonunu olduğu kadar ev hayatını; benim ülkemin ucu bucağı yoktur." Yıllar sonra bu içsel çağrıyı anladığım zaman artık nereye ait olduğumu biliyordum: İslam kardeşliğinin beni doğduğum günden beri beklemekte olduğunu biliyordum, onunla kucaklaşmaya hazırdım. İlk gençliğimin ülküsü, belli bir fikri yörüngeye bağlı olmak, bir kardeşler topluluğunun parçası olmak arzusu gerçekleşmişti.[31]

Esed İslam'ın mükemmel bir ahenk içerisinde olduğunu şu sözler ile de ifade eder;

"İslam eksiksiz bir binadır. Her parçası birbirini bütünlesin ve tutsun diye yapılmıştır. Ne ihtiyaç duyulmayacak bir şey ne de eksik bir taraf vardır. Bütün bunlardan sağlam ve düzenli bir kuruluş meydana gelmiştir. Belki de İslam'da vazife ve talimat olarak ne varsa hepsi yerli yerine konmuştur, diye ifade edebileceğim şu duygu, ruhumda en çok müessir olanıdır. İslam gece karanlığında eve giren hırsız gibi bana geldi, fakat o hırsızlara benzemez; çünkü bana devamlı kalmak için geldi."[32]

Müslüman olduktan sonra Muhammed Esed ismini alır ve bir Müslüman gibi hayatını yeniden düzeltme yoluna girer. Babasına bir mektupla Müslüman olduğunu bildirir fakat bu, babası tarafından pek hoş karşılanmaz. Mektubuna cevap bile alamayan Esed babası tarafından ölü kabul edilişini kız kardeşi tarafından öğrenir. İslam'a girmesiyle birlikte eşini yanına alarak bir daha dönmemek üzere Avrupa'dan ayrılan Esed ailesini bir daha görmez. Daha sonra ailesiyle tekrar irtibata geçse de

[31] Esed, *Mekke'ye Giden Yol*, 421
[32] Muhammed Esed, *Yolların Ayrılış Noktasında İslam*, çev. Hayrettin Karaman (İstanbul: İz Yayıncılık, 1997), 16.

1943 yılında Viyana'dan sürgün edilerek Nazilerin toplama kamplarında babasının ve kız kardeşinin katledildiklerini öğrenir.[33]

Eşiyle birlikte Mekke'ye gelen Esed, dokuz gün sonra eşi Elsa'yı kaybeder. Elsa'yı Mekke topraklarına gömdükten sonra onun on yaşındaki oğluyla yalnız kalır. Bir yıl beraber yaşadıktan sonra Elsa'nın ailesi torunlarını Avrupa'ya almak için israrcı olurlar ve Esed yalnız başına kalır.[34] Artık kendisi için yeni bir dönemin başladığının farkında olan Esed o yıl içerisinde yıl Kral Abdülaziz b. Suud'la tanışma fırsatı bulur.[35]

Yaklaşık 6 yıl Suudi Arabistan'da yaşayan Esed, burada yeniden evlenir ve bir oğlu dünyaya gelir. İslami ilimlere ağırlık veren Esed, başta Sahîh-i Buhârî'nin tercüme ve şerhleri üzerine yoğun bir çalışma yapar. Tefsir, kelam ve tarih gibi ilimler ile meşgul olur ve İslâmi kaynakları detaylı bir inceleme ve anlama yoluna girer. Bu sırada Necid bölgesinin tamamını etkisi altına alan kabile isyanları ortaya çıkar. Bu isyanlar Suudi yönetimini derinden sarsar ve 1929'daki büyük savaşın çıkmasına neden olur. Arap dünyasındaki bu gelişmeleri yakından takip eden Esed, siyasi ve toplumsal yazılar kaleme alır. Esed, Ömer Muhtar'ın lideri olduğu Senûsî hareketini gerek düzenli yazdığı gazete haberleriyle gerekse fiziksel olarak her açıdan destekler.[36]

Daha sonra Hindistan'a giderek burada Muhammed Ali Cinnah (ö.1948) ve Muhammed İkbal (ö.1938) ile tanışıp yakın bir ilişki kurar. Esed buradayken II. Dünya savaşı patlak verir ve Esed belli bir süre tutuklanır. Hapisten çıktıktan sonra 'Bağımsız Pakistan' fikrini benimseyen Esed, Muhammed ikbal ile çalışmalarını sürdürür. Aynı zamanda "Islamic Culture" adlı derginin editörlüğünü yapar. Pakistan'da İslam temellerini yeniden oluşturmak için "İslami Tecdit" adlı merkezi açması için görevlendirilir. Daha sonra Pakistan Dışişleri Bakanlığı'nın Yakındoğu İşleri Müsteşarlığı'na atanır. 1952 de Pakistan'ın Birleşmiş Milletler daimî temsilciliğini yerine getirmek için 25 yıl aradan sonra New York'a gider. Ve burada çok yoğun bir ilgiyle karşılaşır. 1955 yılında Pakistan'a tekrar dönerek belli bir süre orada kalır fakat daha sonra siyasi karışıklıktan dolayı 1959 yılında Pakistan devlet başkanı Eyüp Han'ın kalması yönündeki tüm israrlarına rağmen oradan ayrılır. Önce

[33] Esed, *Mekke'ye Giden Yol*, 411.
[34] Esed, *Mekke'ye Giden Yol*, 468.
[35] Esed, *Mekke'ye Giden Yol*, 486.
[36] Esed, *Mekke'ye Giden Yol*, 409-422.

İsviçre'ye ardından Fas, Portekiz İspanya'ya giden Esed burada kendini yazmaya ve İslami ilimler çalışmaya adar. Birçok eser kaleme alır ve 20 Şubat 1992'de İspanya'nın Granada kentinde vefat eder ve buraya defnedilir.[37]

1.1. Eserleri

Muhammed Esed, yaşamı boyunca birçok kaleme almış ve geleceğe özgün bir bakış açısı bırakmıştır. Esed'in İngilizce olarak yazmış olduğu kitaplar Almanca, İsveççe, Fransızca, Arapça, Urduca, Hintçe ve Türkçe olmak üzere birçok dile çevrilmiştir. Esed otobiyografi olmak üzere değişik kategorilerde eserler ortaya koymuş ve yazdıklarının pek çoğu gerek kendi döneminde gerekse sonraki dönemlerde geniş yankılar uyandırmıştır.

1.1.1. Doğunun Romantik Olmayan Yüzü

"Muhammed Esed'in kaleme aldığı ilk eser olarak bilinmektedir. İlk Ortadoğu seyahatinden Frankfurt'a döndüğünde gezi boyunca izlenimlerini ve görüşlerini bu kitapta toplar. Eserine bu ismi vermesinin nedenini şöyle belirtir*; Kitaba bu ismi, onun, Müslüman Doğu'nun romantik, egzotik cümlelerle dolu sığ bir tasviri değil, fakat onun aktüel realitesine nüfuz etmeyi amaçlayan gerçekçi çabanın eseri olduğunu anlatmak için vermiştim."*[38]

Bu eser anti Siyonist bir tutum takınırken Araplara yapılan haksızlıkları göz önüne serer. Arap taraftarlığı yaptığı iddia edilen, Esed'in yazdığı bu eser Alman basınında ilgi uyandırır ve geniş yankılar bulur.[39] Kitap, İlhami Gümüş tarafından çevirisi yapılarak 2010 yılında Mana yayınevi aracılığıyla Türkçe basılmıştır.

1.1.2. Yolların Ayrılış Noktasında İslam

Muhammed Esed'in 1934 yılında basılan bu eser İslam dininin ve niteliklerinin Müslümanlar üzerinde derin analizlerini ortaya koyan özgün bir çalışmadır. Müslümanların neden gelişmelerin ve dünyanın gerisinde kaldığının tespitlerini yapan Esed, sebeplerini özel bir değerlendirmeye tabi tutar. Bir taraftan Batının teknolojik

[37] Kahraman, "Muhammed Esed", 30/523-524.
[38] Esed, *Mekke'ye Giden Yol,* 250.
[39] Esed, *Mekke'ye Giden Yol*, 250

ve modern dünyasının Müslümanlar üzerinde yarattığı güvensizlik ve çaresizlik bir taraftan Müslüman topraklarında yaşanan keşmekeş ve karışıklıklar bu dinin mensuplarını sürüklediği belirsizliği raporladığı bir eser ortaya koyar.

Muhammed Esed, Müslümanların Avrupa medeniyeti karşısında takınması gereken tutum ve duruma ilişkin görüş ve analizlerini ortaya koyduğu bu eser çağının ve çağının çok sonralarından günümüze kadar bize yol gösterici bir çizgi çizer. İslam'ın insana olan bakışını ele alırken yaşama biçimlerini ve ibadet konularını ele alarak onu diğer dinlerden ayıran üstün özelliklerine vurgu yapar. Bu konuya şöyle değinir; *"Çünkü bana göre İslâm, eksiksiz bir binadır. Her parçası, birbirini bütünlesin ve tutsun diye yapılmıştır. Ne ihtiyaç duyulmayacak bir şey ne de eksik bir taraf vardır. Bütün bunlardan, düzenli ve sağlam bir kuruluş meydana gelmiştir*."[40]

Esed'in yazdığı bu eser İslam'ın dünyadaki en büyük medeniyet olduğunu ama çağın Müslümanlarının bu büyüklüğü kaldıramadığı için altında ezildiğinden dem vurur. İslam bu eziklikten kaynaklanan bir itibar kaybı yaşarken onu yüceltecek olanların yine bu kendini yeniden inşa etmesi gereken Müslümanlar olduğunu belirtir. Müslümanların bu boş vermiş ve avare tutumlarına karşı şöyle bir söylem geliştirir;

> *"Durum ne olursa olsun bugünkü İslami hayat (Müslümanların yaşayışı) tatbikatta, İslam dini esaslarının sunduğu ideal imkânlardan çok uzak görünüyor. Meselâ bu cümleden olarak İslam'da ilerleme ve canlılık olan her şey bugün Müslümanlar arasında gerileme ve donma haline dönmüş daha önce İslam'da iyilik ve diğerkâmlık olan her şey bugün bencillik ve düşük hayat sevgisi olmuştur. Bu keşif bana cesaret vermekle beraber, mâzî ile hâl arasındaki bu açık uzaklaşma beni şaşırtıyordu. Bu sebeple, önümde beliren şu probleme, daha bir alaka ile yaklaşmayı denedim: Kendimi, İslam'ın kucakladığı kişilerden biri gibi tasavvur ettim. Bu, sırf akla bağlı bir tecrübe olduğu halde, bana en uygun çözüm yolunu kısa zamanda açtı. Kesin olarak anladım ki Müslümanlar arasındaki bu içtimâî ve kültürel çözülüş ve çöküşün, başka değil, yalnız bir sebebi vardı; bu sebep, Müslümanların yavaş yavaş İslami esasların ruh ve manasına uymayı terk etme yolunu tutmuş*

[40] Esed, *Yolların Ayrılış Noktasında İslam*, 16.

olmaları gerçeğine varıyordu. Bunun sonucu olarak İslâm yine var olmakta devam ediyordu; fakat ruhsuz bir ceset gibi.[41]

Esed İslam'ın sarsılmaz temeller üzerinde inşa edilmesine rağmen ona mensup olan şahısların İslam'ı ve ilkelerini tam olarak anlayıp benimsememiş olmalarından kaynaklandığını belirtir. İslam'ı yeniden diriltmek ve onu hak ettiği bilinçli bir seviyeye mensup Müslümanların yüceltmesi için çözüm yollarını sunar. Büyük bir hedef doğrultusunda ele aldığı bu gayeyi eserinde açık bir şekilde dile getirir ve Müslümanların her dönem içinde okuyup faydalanabileceği özgün değerler ve İslam güneşi etrafında toplanabilmeyi arzular.[42]

Kitabın son kısmında peygamberimizin hadis ve sünnetine özel bir yer ayırır ve İslam güneşinin yeniden parlamasının anahtarının peygamberi anlamaktan geçtiğini ifade eder. Hadisi reddeden ve onu tenkit eden taraflara karşı yoğun mücadele vererek onları her fırsatta eleştirir.[43]

Muhammed Esed'in yazdığı bu eser birçok dile çevrilmiş pek çok baskısı çıkarılmış ve üzerinde uzun analizler yapılmıştır. Kitabın son kısmında "İslam ve Politika adlı İslam'ın yönetim şeklini ve devlet anlayışını değerlendirildiği bir kısım olmakla birlikte yeni baskılarda bu bölüm çıkarılmıştır. Eser ilk olarak 1965'te Hayrettin Karaman tarafından Türkçe 'ye çevrilmiştir. [44]

1.1.3. Mekke'ye Giden Yol

Muhammed Esed 1954'te yayımladığı bu kitabı farklı bir tarzda kaleme alır. Muhammed Esed'in farklı bir yaşam serüvenine sahip olması nedeniyle en yakınları ondan bu olağan dışı yaşam hikâyesini bir kitap haline getirmesini isterler. Bu kitap tam olarak bir otobiyografi kitabı veya bir roman değil ikisinin harmanlanmasıyla ortaya çıkmış bir eserdir. Muhammed Esed'in 1932 yıllarında başladığı Arabistan yolculuğu Pamir yaylalarından Libya'nın kurak topraklarına oradan da İstanbul'a kadar uzanan yaşam öyküsünü anlatırken bir yandan da Arabistan çöllerinde geçen Zeyd isimli bir kişiyle geçirdiği meşakkatli bir hac yolculuğudur. Kendinden bahsettiği

[41] Esed, *Yolların Ayrılış Noktasında İslam*, 15.
[42] Esed, *Yolların Ayrılış Noktasında İslam*, 16.
[43] Esed, *Yolların Ayrılış Noktasında İslam*, 16.
[44] Kahraman, "Muhammed Esed", 30/523-524.

kısımlarda baştan itibaren bir olay örgüsüne bağlı kalarak ilk Kudüs'e gelişini Müslüman dünyasıyla ilk defa tanışmanın verdiği duyguları kitabında not eder. Muhammed Esed'in hayatıyla ilgili bilgilerinin geneli alındığı bu kitap Müslüman olduktan ve akabinde eşi Elsa'nın ölümüne kadar olan kısımları birinci ağızdan kaynak olarak alınmasının önemini taşır. Esed'in hayat felsefesinin en doğru şekilde anlaşıldığı bu eser Esed'in 1900'lü yıllarda Avrupa toplumun içinde bulunduğu sosyolojik ortamı ve Müslümanların çektiği derin çıkmazları da gözler önüne sermesi açısından kıymetli bir eserdir. İslam dünyasında savaşlar, kargaşalar yaşanırken batı dünyasında ruhsal bunalımlar yaşanıyor olmasının üzerinde durarak titiz bir inceleme ve analiz yapan Esed İslam dünyasının kurtuluş reçetesini de bu kitabında okuyucuya sunar. Eser önce 1967 bazı bölümler atlanarak özet niteliğinde Türkçeye çevrisi yapılır. Daha sonra Cahit Koytak tarafından 1982 de bütün metinlerin alındığı tam bir tercüme yapılır.[45]

1.1.4. İslam Siyaseti

Muhammed Esed'in bu makalesi "İslam'da Yönetim Biçimi" adlı kitabının bir özeti niteliğini taşımaktadır. İslam ve siyaset ilişkisini ele alarak aralarındaki etkileşimin oluşturduğu oluşumları analiz eder. Muhammed Esed'in yazdığı bu makale "Avrupalı Gözüyle İslam" adlı kitabın içerisinde bir bölümü olarak ihtiva edilmektedir.[46] Bu kitap Akif Nuri ve Hasan Şahin tarafından 1969 yılında Türkçeye tercümesi yapılmıştır.

1.1.5. Sahih el- Buhari: İslam'ın İlk Yılları

Sahih-i Buhari'nin siyer ile ilgili olan hadislerini toplayıp şerhini yapan Esed'in bu eseri, 1938'e kadar Medine'de geçirdiği zamanlara tekabül eder.[47] O dönemde meydana gelen büyük çaplı savaşta el yazmasının büyük kısımları kaybolunca sadece ilk kısımlar basılmıştır.[48] Esed hadisleri ele alırken öncelikle onları uymanın ve uygulamanın zorunluluk olduğuna dair mantıklı izahlara ver yererek

[45] Kahraman, "Muhammed Esed", 30/523-524.
[46] Lord Hardly- Leopold Weiss, *Avrupalı Gözüyle İslam*, çev. Akif Nuri Karcıoğlu-Hasan Şahin Hikmet Yay (İstanbul: Hikmet Yayınları, 1969), 81-94.
[47] Kahraman, "Muhammed Esed", 30/ 523-524.
[48] Muhammed Esed, *Sahih-i Buhari: İslam'ın İlk Yılları* çev. Mustafa Armağan (İstanbul: İşaret Yayınları, 2001), 10.

okuyuculara sağlam bir temel oluşturur. Verdiği hadislere tek tek kaynak vererek oluşabilecek şüpheleri gidermeyi amaçlar. Bunun yanında hadislerde geçen kavramları açıklayarak okuyucuya anlamlı bir yapı oluşmasını sağlar. Bunun yanında İsnat ve hadis usulü hakkında bilgiler vererek muhkem bir çalışma sunar.

1.1.6. This Laws Of Our And Other Essays

Muhammed Esed'in bu eseri Pakistan'da resmi görev aldığı sırada oradaki Müslümanlar için uygun olduğunu düşündüğü İslam anayasası ve devlet şekli hakkında yazmış olduğu makale ve bir süre devam ettiği radyo konuşmalarını içeren bir eserdir. Öte yandan batı toplumları ve İslam toplumlarının arasındaki farklılıkları ele alarak İslam hukukuna dair düşüncelerini okuyucuya sunduğu bir çalışmadır.[49] Bu eser 1987 yılında Cebelitarık'taki Dar'ul-Endülüs tarafından basılmış ve henüz Türkçeye çevrisi bulunmamaktadır.

1.1.7. İslam'da Yönetim Biçimi

Muhammed Esed'in bu eseri İslam dünyasında geçirmiş olduğu zaman diliminde Müslümanların ihtiyaç duyduğu yönetim ve devlet şekillerinin nasıl olması gerektiğiyle ilgili yazmış olduğu makalelerin toplanmasıyla ortaya konulmuş bir kitabıdır. Muhammed Esed Kudüs'e gittiği ilk günden itibaren Müslümanların yaşayış biçimlerini ve yönettim şekillerini gözlemler var olanlar sorunlar üzerine analizler yapar.

Birçok İslam ülkesini yakından tanıma fırsatı bulan Esed ve sünnet ışığında yönetim şeklinin nasıl olması gerektiğini somut örnekler vererek açıklar yasama ve yürütme organlarının nasıl işlemesi ve bunun yanında halk ve iktidar yönetiminin, bunların karşılıklı oluşumlarının ve ilişkilerinin yürütülmesine dair görüşlerini ortaya koyar. Esed eserinin ilk sayfalarında kitabını ortaya koyuş sebebini şöyle dile getirir;

> "*Bu kitap, 1948 Mart'ında Pencap Hükümeti'nin himayesinde İngilizce ve Urduca dillerinde yayınlanan İslâmî Anayasa'nın oluşturulması adlı makalemde ileri sürdüğüm fikirlerin geliştirilmiş bir şeklidir. O sıralarda, bir devlet kurumu olup; doğmakta olan toplum ve*

[49] Kahraman, "Muhammed Esed", 30/ 523-524.

devletimizin üzerinde yükseleceği düşünsel ve sosyal temelleri hazırlamakla görevli Yeniden İslâmî Yapılanma Dairesinin Yöneticisi idim. Zihnimi en çok meşgul eden konular arasında, Pakistan'ın gelecekteki anayasası sorunu başta geliyordu.[50]

Pakistan'da uzun süre yaşamış ve birçok farklı görev icra etmiş olan Esed Müslümanların içinde bulunduğu kargaşalar hasebiyle sorunlara çözüm olacak herhangi bir kaynağın olmayışından yakınarak beyanını şöyle izah eder*;*

"Ne bizden öncekilerin ne de çağdaşlarımızın çalışmaları yeni Pakistan Devleti'nin üzerine bina edileceği sağlıklı bir kavramsal temel sunuyordu. Benim için tek bir açık kapı kalmıştı. İslâm hukukunun orijinal kaynaklarına –Kur'an ve Sünnet- dönmek ve bu temellerden yola çıkarak İslâmî devlet konusunda yazılmış tüm eserlerden bağımsız olarak Pakistan'ın gelecekteki anayasanın somut öncüllerini ortaya koymak."[51]

Esed ortaya koymuş olduğu yönetim anlayışının Müslümanların yüzyıllardır alışagelmiş olduğu örf adet ve geleneklerinin kökten terkedilmesinin çok meşakkatli bir yol olduğunu

"*Şüphesiz İslâm düşüncesinin sahip olduğu esneklik ve bağımsızlığa yeniden dönmek, ümmetimizin çoğu için acıklı ve zor olacaktır. Çünkü bu iş, Müslümanların uzun çağlar boyunca alışageldikleri düşünme şekillerinin çoğunda köklü bir değişmeyi getirecektir. Zamanın geçmesiyle 'kutsallık' sıfatı kazanmış içtimaî örf ve adetlerin çoğunun bırakılmasını veya değiştirilmesini de gerektirecektir. Aynı şekilde, geçmiş fakihlerin şu veya bu kitabında küçük, büyük her şeyin kesin sonucuyla kesilip atıldığına dair zayıf inancın da bırakılmasını gerektirecektir. İşte daha önce kapıları çalınmamış, parlak, yeni ufuklara doğru gitmenin ve yücelik*

[50] Muhammed Esed, *İslam'da Yönetim Biçimi* çev. M. Beşir Eryarsoy (İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1988), 3.
[51] Esed*, İslam'da Yönetim Biçimi*, 11.

basamaklarında Müslümanların yükselebilmesinin biricik yolu budur"[52] sözleriyle dile getirir.

Muhammed Esed, kitabında öncüllerini vermiş olduğu yönetim şeklini gerekli teferruatlarıyla açıklar, İslam dünyasının nizam ve düzenine uygun siyasi ve sosyal prensiplerini dile getirir. Önemli bilgilerin yer aldığı bu eser M. Beşir Eryarsoy tarafından 1977 yılında Türkçeye çevirisi yapılmıştır.

1.1.8. Kur'an Mesajı Meal-Tefsir

Muhammed Esed, tarafından yazılan Kur'an Mesajı adlı eser çağdaş dönem Kur'an meali ve tefsiri arasında sayılmaktadır. Bu eser ortaya konulurken sadece Kur'an'ın indirildiği dönem temel alınmamış aynı zamanda içinde yaşanan zaman dilimi göz önüne alınarak kapsamlı bir çalışma ortaya konulmuştur. Bu çalışma kendinden sonraki birçok çalışma için ön ayak olmuş farklı bakış açıları sunmuştur.

İslam düşünce tarihinde birçok tefsir çalışması olmakla birlikte Muhammed Esed'in yazdığı bu tefsir beraberinde birçok yeniliği getirmiştir. Birçok fikri yapıdan etkilenmiş birçok konuyu revize etmiştir. Öte yandan ayetleri yorumlama metodu eleştirilmiş kendine has bakış açısı bazı kesimlerce kabul görülmemiştir.

Kelami ekoller, itikadi konular hakkında kapsamlı çalışmalar yapmıştır. Bu çalışmalar ilk dönem İslam tartışmalarından itibaren değişip gelişerek günümüze kadar eklenerek gelmiştir. Muhammed Esed'in 1980 yılında tamamladığı eseri itikadi konulara farklı pencereden bakılmasına olanak sağlamış ve İslam ile şereflenmiş olmanın etkilerini ortaya koymuştur.

Muhammed Esed uzun yıllar gayrimüslim olarak çalışmalarını yürütmüş ve İslam dinine tabi olmadan bağımsız gözlemler yapmıştır. Batı dünyasına gerekli olan kapsamlı bir meal olmayışından hareketle eserini kaleme almıştır. Esed'e göre sağlıklı bir Kur'an-ı Kerim çevirisi yapmak için en temel koşul Kur'an-ı Kerim'in indiği dönemdeki Arapların kullandıkları dilsel verileri yakından incelemektir. Buna göre Kur'an-ı Kerim'i doğru anlamak ve doğru anlamlandırmak için nüzul döneminde yaşayan Arapların konuşma dillerinin incelenmesi gerekir. Muhammed Esed dönemin

[52] Esed, *Mekke'ye Giden Yol*, 133.

konuşulan diline en yakın dilin konuşulduğu yer olan Orta Arabistan çöllerindeki bedevilerle çok uzun zaman vakit geçirdiğini belirtmektedir. Esed Kur'an-ı Kerim'in tercümesini yaparken yaptığı deyimsel ifadelerin ve lafızların açıklamasının burada öğrendiği bilgiler sayesinde olduğunu belirtir.

Her tefsir yazarının yazdığı tefsir içinde yaşadığı dönemin izlerini taşır. Muhammed Esed bu doğrultuda tefsirini o güne kadar gelen bilgi birikim ile harmanlayıp okuyucunun takdirine sunmuştur. Tefsirini yazmak için birçok İslam ülkesine gitmiş orada derinlemesine çalışmalar yapmıştır. Yıllar süren özverinin ardından içine sinen bir eser ortaya koyduğunu beyan etmiştir. Bu nedenle ki dünya çapında bilhassa Türkçeye çevrildikten sonra ülkemizde ilgiyle karşılanmış derin yankılar uyandırmıştır.

Esed Kur'an'ı belli bir zaman ve mekâna hapsolmaktan kurtarıp Kur'an'ın insana verilmek istenen mesajlarını eserlerinde aktarmaya çalışan bir yazardır. Ona göre Kur'an'ın ilk indiği zaman Allah, direkt peygamber ve sahabilerle muhatap olmuş onların ihtiyaç duydukları ama aynı zamanda evrensel mesajlar veren ayetler indirmiştir. Bu doğrultuda vahiy kesildikten sonra insanlar inen ayetleri tekrarlayarak ve içinde bulunduğu zaman dilimine göre farklı anlamlar çıkarmaları ve en doğru gayeye ulaşmaları prensip olarak görmeleri gerektiğini savunur. Örnek vermek gerekirse Tevbe suresinin 74 ayetinde: "*Eğer pişman olup tövbe ederlerse bu kendilerinin iyiliğine olur; yüz çevirirlerse Allah onları dünyada da ahirette de elem verici bir azaba uğratır; artık yeryüzünde onlara ne bir dost ne bir yardımcı bulunur"*. Çoğu klasik müfessirin konu olan ayeti Tebük seferi esnasında düşmanların Hz. Muhammed'e suikast düzenleyerek öldürme niyetlerinde iken yaptıkları planların başarısızlığına vurgu yapılmak için indirildiğini beyan eder. Bunun yanında Esed ise*;*

> *"Ama yine de biz bu tarihsel açıklamanın doğruluğunu ya da gerçeklerini tartışmadan inanıyoruz ki yukarıdaki ifade çok daha derin bir anlama işaret vermekte ve kişinin insan hayatının anlam ve amacı hakkında müspet bir inanç -ki böyle bir inanca üstün erdem ve duyarlılıkla donanmış kişilere yani, peygamberlere indirilen vahiy yardımıyla ulaşılabilir- sahibi olmadan içsel bir huzura manevi yetkinliğe ulaşamayacağı gerçeğini dile getirmektedir. Bu itibarla*

"Allah'a teslim olmak" konusunda gösterdikleri kararsız istekle Hz. Peygamberler'in kendine teklif ettiği rehberliğe itibar etmek konusundaki isteksizlikleri arasında bocalayan, kendilerini tüketip duran münafıklar bunu yapmakla ulaşamayacakları bir amaç güdüyorlardı[53]

açıklaması onun özgün bir bakış açısına en iyi örneklerdendir.

Esed kitabının sonlarına doğru dört başlık şekilde verdiği üzerinde ince bir çalışma yaptığı Kur'an Sembolizmi ve Alegori (Müteşabihât), Mukattaat, Cin Terimi ve Kavramı ile Gece Yolculuğu (Mi'raç) konularını işleyerek yazmış olduğu büyük tefsiri tamamlar.[54]

1.2. İlmi Kişiliği

Muhammed Esed batılı bir müfessir ve düşünürdür. Yaşadığı zaman dilimi içerisinde etkilendiği fikir akımları yaşadığı ortamların sürekli değişiklik göstermesine binaen bu ortamların en iyi şekilde analizini yapması onun seçtiği ve benimsediği Müslüman kimliğinin alt nedenlerine ışık tutan bir süreçtir. Esed'in hayat serüvenini öğrenebilmek için "Mekke'ye Giden Yol" eserini, tam olarak anlayabilmek ve düşünce yapısını kavrayabilmek, İslam'ın özünü ve Kur'an'a olan bakış açısı için onun "Kur'an Mesajı" tefsirini Müslüman yapı ve devlet olarak izleyebilecekleri en uygun yolların bilinmesi için "İslam'da Yönetim Biçimi" eserini, batı medeniyetlerinin gerçek yüzünü ve yaşayış tarzlarındaki sığlığı görebilmek adına "Yolların Ayrılış Noktasında" İslam eserini ve diğer eserlerinin iyice kavranıp analiz edilmesi gereklidir.

Batıda doğup büyümüş ve oranın yaşam felsefesini özümsemiş olması düşünce hayatını doğrudan etkilemiştir. Batıda bulunduğu ortam ailesinin sosyo–ekonomik durumunun ve eğitim seviyesinin yüksek olması aldığı eğitim kalitesi onun aklı kullanma şekli semantik ve lengüistik incelemeler yapma, eleştirel bir bakış açısı geliştirme mantıksal ve akılcı düşünme yetisi gibi birçok açıdan fayda sağlamıştır. Diğer taraftan toplumu incelerken problemlerin ve sorunların ana kaynağını görebilme ve bunlara binaen en iyi çözümler üretebilmesi açısından bütüncül bir bakış açısına

[53] Esed, *Kur'an Mesajı*, 372.
[54] Esed, *Kur'an Mesajı*, 1329-1337.

sahip olmasına olanak sağlamıştır. Bu konuda verdiği bir röportajında "Eğer bana beynimi nasıl kullanacağımı öğreten Batı'da eğitim görmemiş olsaydım, hiçbir zaman Müslüman olamazdım"[55] diyerek batıdaki formatların ona yol gösterici olduğunu beyan eder.

Müslüman olmadan önce aklını en iyi şekilde kullanan Esed, olaylara ve kişilere mantık çerçevesinde bakmayı öğrenip daha sonra edindiği birçok ve birikimini bu süzgeçten geçirerek akli izahlara uygun bir yapı geliştirir. Buna ithafen *"Bir Müslümandım, fakat aynı zamanda Batı kökenliydim de o halde hem İslam'ın hem de Batı'nın entelektüel dilini kullanabilirdim…"* diyerek iki tarafın sentezinin yapılmasına önem gösterir.[56]

Esed, İslam kimliğini almadan önce Kudüs'e geldiği ilk günden itibaren Müslümanları inceleyip analiz ederek onlar gibi düşünme yoluna girmiş ve İslam dünyasının içinde bulunduğu buhranların nedenini sorgulamaya başlamıştır. Ona göre Müslümanların batı toplumunun karşısında geri kalmasının nedeni İslam'ın tutarsızlığından değil, aksine onların İslam'ı hayata geçirme konusunda gösterdikleri kendi eksikliklerinden, kendi yetersizliklerinden peyda olmaktadır. Müslümanların çöküş nedeni olarak İslam ve sünnetin ruhunu tam olarak anlayamamış, kavrayamamış ve hayatlarına uygulayamamış olmalarından ileri geldiğini belirtir. Ona göre İslam sağlam temelleri olan hayata dair bütün cevapları içinde barındıran düşünen ve anlayabilen toplumlar için bütün reçetelere sahip olan eksiksiz bir yapıdır. Bu yapıya sahip çıkmayan kendi heva ve heveslerine yenik düşenlere ağır eleştiriler yönelterek mükemmel olan İslam dinine sahip çıkamadıkları ve batı toplumun karşısında ezildikleri için onları tenkit etme yoluna girer.[57] Bir zamanlar İslam'ın altın çağını yaşayan insanların yerini İslam'ı donuklaştıran ve hayatın her alanına nüfuz etmesi gerekirken onu yaşamın dışına iten Müslümanların batıya imrenerek bakmasına ve onların yaşam tarzlarını kendi toplum ve milletine entegre etmeye çalışan bu sistemi kınar. İslam toplumunun bunu yapmak yerine Kur'an ve sünnete sarılarak eski ihtişamlı günlerini yaşamasının mümkün olabileceğini fakat bunun meşakkatli ve çetin

[55] Muhammed Esed, "Asad Interviewed" (Röportaj) *Arabia: The Islamic World Review*, 5/61 (1986), 55.
[56] Esed, *Mekke'ye Giden Yol*, 16.
[57] Esed, *Yolların Ayrılış Noktasında İslam*, 15.

bir yol olduğunun altını çizer. Batıya hayran olarak bakan ve onlar gibi olmak isteyen Müslümanlara bunun mümkün olmadığını İslam ve Avrupa yaşamının bağdaştırılamayacağını sosyal düzene ve hayat tarzının iki zıt kutup olduğunu belirterek batıdan sadece müspet ve tecrübi ilimler konusunda faydalanılabileceğini ifade eder.[58]

İslam'ı diğer dinlerden ayıran temel esasların başında onun hem dünya hem de ahiret hayatına göstermiş olduğunu belirterek peygamberin "Ebedi yaşayacakmışsın gibi dünyan için, yarın ölecekmişsin gibi ahiretin için amel et"[59] hadisini esas alarak dünyanın lüzumsuz ve boş bir yer olduğunu savunan, tamamen izole bir hayat felsefesini benimseyen tasavvufi görüşe, buna karşılık olarak ise sadece dünya için amel edilmesini ve çalışılmasını yeterli gören materyalist görüşe karşı çıkarak ağır eleştiriler yöneltir. Peygamberin de belirttiği üzere insanı hem bu dünya hem ahiret için çalışması gerektiğini vurgulayarak İslam'ın bir yandan ruhi bir yandan maddi tarafa temas ettiğini ve ikisi arasında denge kurulması gerektiğini ifade eder. İslam dininin ne salt bir mistik inanç ne de yaşam felsefesi olmadığını söyleyerek Allah'ın koymuş olduğu kanunların dünya yaşamı için yegâne yol gösterici olduğunu beyan eder.

Esed'i ve hayat felsefesini özgün kılan bir özelliği de onun kişilere görüşlere hatta mezheplere bile bağlı kalmadan bağımsız bir düşünce yapısı geliştirmesidir. Kur'an ve sünnet dışındaki diğer kaynakla kalmadan İslam'ın içinde bulunduğu zaman dilimine uygun olarak her dönemde yeniden inşa edilmesi gerektiğinin altını çizer. İslam'ın en parlak zamanın olarak ilk 4 halife dönemi olarak görmesine rağmen o dönemlerin tekrar inşa edilmesinin mümkün olsa dahi Müslümanların bugün karşılaştıkları sorunlara çözüm olamayacağını vurgulayarak özgün düşünce sistemlerinin geliştirilmesi ve yeniden hayata uygulanması gerektiğini savunur.

Muhammed Esed Müslümanları yenileşmeye donuk bir din yaşamaktan kurtulmaya Kur'an ve sünnet etrafında toplanıp bütünleşmeye çağrıda bulunur. Bütün eserleri tek tek incelendiğinde batıda yetişmiş fakat İslam için çalışıp savaşmış

[58] Esed, *Yolların Ayrılış Noktasında İslam*, 33-61.
[59]Ebu'l Fidâ İsmail b. Muhammed Abdülhâdî el-Cerrâhî el-Aclûnî "*Keşf'ul Hafâ"* (Dımeşk:Mektebetü'l- İlmi'l-Hadis, 2001),1/467. (Bu hadis sahih değildir. Mevzû bir hadistir.)

korkusuzca kendini ifade etmiş bir Müslüman olduğu aşikârdır. İslam'ın yeniden kutlu günlerine kavuşması için zorlu bir hayat yaşamış ve bu yoldan hiçbir şekilde geri adım atmamıştır.

2. MUHAMMED ESED'İN İTİKADİ GÖRÜŞLERİ

2.1.Ulûhiyet

İlahiyat sözlükte "elehe" fiilinin mastarından türeyen bir kelime olmakla birlikte ilâhiyye, ehâdiyye olarak da adlandırılmıştır.[60] İlahiyatın terim anlamı ise yüce Allah'ın varlığını, tevhid ilkesini, zat-sıfat ilişkisini ve fiillerini inceleyen esastır.[61] Kelam ilminde üç ana esas (usûl-i selâse) vardır. Bunlar sırasıyla ulûhiyet, nübüvvet ve sem'iyyâttır. İlahiyat esası kendi içerisinde önemli alt başlıklara ayrılır.[62]

2.1.1. İman

Sözlük anlamı olarak iman; güvende hissetmek, korkudan uzak olmak anlamında kullanılan emn (emân) kökünden türemiştir. İman tasdik etmek kesin bir şekilde inanmak, sağlamlaştırmak anlamına gelen "akd" kökünden türeyen itikadla aynı manada kullanılır.[63] Lügatte kalp ile tasdiktir. Şeriatta ise kalp ile inanmanın yanında dil ile ikrar etmektir.[64] Terim anlam olarak ise Peygamberin Allah'tan getirdiği ve doğruluğu kesinleşmiş konuları tasdik etmek ve onlara yürekten inanmak olarak tanımlanır. Allaha ve onun buyruklarına iman etmiş kişiye mümin tam bir teslimiyette bulunan kişiye müslim denir. Müslüman kelimesi ise Farsçadan Türkçeye çoğul olarak geçmiş ve bu anlamda kullanılan bir kavramdır. [65]

İman, en genel anlamıyla inanmak demektir. Kalbin, herhangi bir şeye iradesine bağlı olarak tereddütsüz bir şekilde bağlanmasıdır. İman, gelen haberlere karşı şüphesiz, kesin ve içten inanmayı tanımlayan aynı zamanda haberi getirene de kesin olarak inanmayı gerektirir.[66] Bütün dinlerin ilk koşulu sayılan iman yüce bir

---

[60] Ali İbn Muhammed Seyyid Şerif el-Cürcânî, *Kitabu't-ta'rifât*, çev. Ali Erkan, (İstanbul: Bahar Yayınları,1997), 28.
[61] Abdulhâdi el-Fadlî, *Hulâsatu ilmi'l-kelâm,* (Beyrut, 1993), 63.
[62] Ahmet Bardak, "Kâdî Beydâvî'nin İlahiyat (Ulûhiyet) Görüşü" *Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi* 9/1 *(*Nisan-2017), 220.
[63] İbn Manzûr, Ebü'l Fazl Camâlüddîn Muhammed b. Mükerrem b. Ali b. Ahmed el-Ensari er-Rüveyfi *Lisanu'l-Arab*, (Beyrut: Dârü'l Kütübi'l İlmiyye 2009), 13/24.
[64] Cürcânî, *Kitabu't-Tarifat*, 31.
[65] Mustafa Sinanoğlu, "İman" Türkiye *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*" (İstanbul: TDV Yayınları, 2020), 22/212-214.
[66] Mahmut Özakkaş, "Akaid-İman*", İslâmî Bilgiler ve Terimler Ansiklopedisi*, (İstanbul: Sağlam Kitabevi), 1/112.

tanrıya ve ona atfedilen her şeye tartışmasız inanmaktır.[67] Râzî, (ö. 606/1210)[68] imanı tanımlamak için "Dinde Peygamber'in getirdiği zorunlu olarak her nesneye inanmaktır" ifadelerini kullanır. [69]

İmanın, dil ile ikrardan sonra kalp ile tasdik edilmesi, inanma eyleminin gerçekleşmesinin önkoşuludur. Kur'an-i Kerim ayetleri ve Hz. Peygamberin birçok hadisi imanın kalpte kabul edildikten sonra dil ile ikrar etmenin önemine vurgu yapar.[70]

İman kelimesi Kur'an-ı Kerim'de yaklaşık 800 yerde geçer. İman kelimesi, iman etmiş kişiler için beraberinde birçok manayla birlikte kullanılır. Bunların başında; salih amel işleyenler, başka bir tanrıya tapmadan Allah'a kul olanlar, iyiliği emrederek kötülükten sakınanlar ve Allah'ın yasakladığı haramlardan uzak durarak namaz kılıp oruç tutanlar gelir.[71] Nitekim bir *ayette "[Ey hakikati inkâr edenler!] Müminlerin sizin hayat tarzınıza uymalarına göz yummak, Allah'ın istediği bir şey değildir: (Sonunda Allah iyiyi kötüden ayıracaktır. Ve Allah, insan idrakini aşan şeyleri kavrama gücünü size verecek değildir: [Bunun için] Allah, elçileri arasından dilediğini seçer. Öyleyse Allah'a ve elçilerine inanın; zira eğer O'na inanır ve O'na karşı sorumluluğunuzun bilincinde olursanız o zaman bilin ki, sizi muhteşem bir karşılık beklemektedir."*[72] buyurur. Bu ayet Uhud Savaşı'nda Müslümanların içinde bulunduğu çaresizlik ve güçsüzlük üzerine nazil olmuşken Muhammed Esed bu ayetin şahıs kiplerinden dolayı sadece zamanın Müslüman halkına değil bütün insanların hayat tarzlarının ve yaşamlarının inanç esaslarını baz alarak vahyedildiğini kaydeder. Diğer taraftan insanların sadece Allah'a iman etmeleri değil aynı zamanda sosyal yaşamlarının ve günlük işleyişinde tam bir bütünleşme sağlanması gerektiğini vurgular.[73]

---

[67] Orhan Hançerlioğlu*, İslâm İnançları Sözlüğü* (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1984), 193.
[68] Kelâm, felsefe, tefsir ve usûl-i fıkıh alanlarına dair çalışmalarıyla tanınan Eş'arî âlimi. Muhammed Esed, Râzî'nin "Mefatihu'l-Gayb" adlı eserine sık sık vurgu yaparak oradan örnekler ve açıklamalar verir
[69] Fahreddin Râzî, Muhammed b. Ömer b. el-Hüseyn el-Kureşî *el-Muhassal,* (*Kelam'a Giriş*) çev. Hüseyin Atay (Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 2002), 243.
[70] İsmail Temiz "*Kur'an-I Kerim'de İman-İnfâk İlişkisi"* (Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008), 4.
[71] Sinanoğlu, *"İman",* 212-214.
[72] Al-i İmran, 3/179.
[73] Esed, *Kur'an Mesajı*, 1/127.

Yüce Allah bir diğer *ayette "Siz ey imana ermiş olanlar! Allah'a, Peygamber'e ve aranızdan kendilerine otorite emanet edilmiş olanlara itaat edin ve herhangi bir konuda anlaşmazlığa düşerseniz, onu Allah'a ve Peygamber'e götürün, eğer Allah'a ve Ahiret Günü'ne [gerçekten] inanıyorsanız. Bu [sizin için] en hayırlısıdır ve sonuç olarak da en iyisidir"*[74] buyurmuştur. Muhammed Esed bu ayetin diğer ayetlerle bağlantılı olarak Allah'ın "bütün mülkün sahibi" olarak beyan edildiği göz önüne alındığında bütün var olan ahlaki ve siyasi otoritenin kaynağı olarak kabul edildiğini vurgular. Bu nedenle İslam devletlerinin hukuk sisteminin ve insan için gerekli görülen davranış kurallarının çıkış noktası ve temeli kabul edilir. İslam hukukunun içerisinde yer alan emir ve yasakların gerçek hakimiyet sahibi olan Allah'tan geldiğine ve peygamberler aracıyla iletildiğini açıklar. Öte taraftan Allah'ın hakimiyetini ve gücünü kabul etmiş Müslümanlar için bu bağlamda "aranızdan kendilerine otorite emanet edilmiş olanların özellikle vurgulanmış olması başa geçen kişilerin (ulu'l- emr) imanı sağlam Müslümanlardan olmaları gerektiğini açıkça gösterir.[75]

Muhammed Esed, imanın sadece bir inanma ve bağlanma olmadığına sık sık vurgu yaparak onun davranışlara dökülmesi gerektiğini ifade eder. *"Ama hayır, Rabbine andolsun ki onlar, [ey peygamber], aralarında anlaşmazlığa düştükleri her konuda seni hakem yapmadıkça ve sonra da senin kararına kalplerinde hiçbir burukluk duymaksızın tam bir teslimiyetle tâbi olmadıkça, [gerçekten] inanmış olmazlar."*[76] ayetinin tefsirini yaparken Hz. Peygamber'in, Allah'tan aldığı Kur'an mesajlarını hayata entegre etmek ve inanmış olan insanların pratik yaşama dökmelerinin yolu gelen emirlere tereddütsüz bir biçimde teslim olmak olduğunu belirtir. Kur'an-ı Kerim'in Hz. Peygamberin ortaya koymuş olduğu sünnet metodunun hukuki ve sosyal bir bağlayıcılık ile şüpheye mahal vermeden kabul edilip tasdik edilmesi gerektiği vurgular.[77]

Bir diğer ayette; *"De ki [ey Muhammed]: "Ey insanlar, şüphesiz, ben Allah'ın hepinize gönderdiği bir elçiyim; O (Allah) ki, göklerin ve yerin egemenliği O'na aittir! O'ndan başka tanrı yoktur; hayatı ve ölümü bahşeden O'dur!" Öyleyse artık inanın*

[74] en-Nisâ, 4/59.
[75] Esed, *Kur'an Mesajı,* 150.
[76] en-Nisâ, 4/65.
[77] Esed, *Kur'an Mesajı*, 152.

Allah'a ve O'nun Elçisi'ne! Okuması-yazması olmayan, Allah'a ve O'nun sözlerine inanan Haberci'ye. Ona uyun ki doğru yolu bulasınız!"[78] Hz. Musa ve İsrailoğulları kıssasının anlatıldığı yerde konumlandırılan bu ayet diğer ayet pasajları içerisinde tam bir bütünlük sağlar. Muhammed Esed bu ayetle ilgili uzun uzun açıklamalar yaparak geniş bir çerçeve çizer. Buna göre Eski Ahid ve İncil yalnızca İsrailoğullarına gelmişken Kur'an-ı Kerim mesajı itibariyle tüm insanlığa hitap etmektedir. Zaman, mekân, şahıs fark etmeksizin evrensel bir şekilde bağlamını ortaya koymaktadır. Bu anlayışla varılabilir ki Hz. Muhammed Allah tarafından tüm insanlığa hatta var olan tüm toplumlara son peygamber olarak gönderildi. Allah'ın rahmetinin bir göstergesi ve delili olarak kabul edilen Hz. Muhammed diğer bir deyişle "Peygamberler'in Hatemi" iman edildiğinde hidayete kavuşturulan bir makamdır.[79]

Buna benzer bir diğer *ayette: "Sana bağlılıklarını bildirenler, Allah'a bağlılıklarını göstermiş olurlar: Allah'ın eli onların elleri üzerindedir. O halde, kim ahdini bozarsa yalnızca kendi aleyhine bozmuş olur: ve kim Allah'a karşı taahhüdüne uyarsa [Allah] ona büyük bir ödül ihsan edecektir."*[80] İfade edilir. Bu ayet Hudeybiye'de toplanan iman etmiş kişilerin Hz. Peygamber'e olan bağlılıklarını ortaya koymaları üzerine nazil olmuştur. Yüce Allah'ın belirttiği üzere onun gönderdiği Peygambere inanmak O'na inanmakla eş sayılmış, Peygambere itaat etmek Allah'a itaatle bir tutulmuştur. "Allah'ın eli onların elleri üzerindedir" ifadesi sadece bir el sıkışması değil, mecazi manada kullanılan ve manası derin olan bir bağlamdır. Buna göre orada bulunan Müslümanların peygambere olan bağlılıklarına Allah bizzat şahitlik etmiş ve bunun devamlılık göstermesi halinde söz konusu kişilerin büyük bir ecirle mükafatlandırılacakları müjdelenmiştir.[81]

Allah, gönderdiği elçi olan Hz. Muhammed için sık sık bağlılık vurgusu yapmakta ve iman esası olarak kabul etmektedir. Nitekim bir ayette; *"Allah'a ve Elçisi'ne inanın ve O'nun size emanet olarak tevdî ettiği şeylerden başkaları için harcayın; çünkü sizden imana eren ve (Allah yolunda) sınırsızca harcayanlar büyük bir mükafat göreceklerdir."*[82] şeklinde beyan ederken devamında *"Elçi, sizi Rabbiniz*

[78] el-A'râf, 7/158.
[79] Esed, *Kur'an Mesajı*, 305.
[80] el-Fetih, 48/10.
[81] Esed, *Kur'an Mesajı,* 1046.
[82] el-Hadîd, 57/7.

[olan Allah]a inanmaya çağırdığı ve O sizden bir taahhüt almış bulunduğu halde neden Allah'a inanmazsınız? [Herhangi bir şeye] inanabildiğiniz halde [O'na neden inanmıyorsunuz]?[83] diye buyurur. Esed bu ayet bağlamında "göklerde ve yeryüzünde olan her şey O'na aittir", ifadesine dikkat çekerek insanın sahip olduğunu düşündüğü her şeyin aslında gerçek sahibinin Allah olduğunu insanların sadece kullanım hakkı olduğunu belirtir. Bize verilen her şeyin aslında emanet olduğu ve bunun bilincinde hareket edilmesi gerektiğini vurgular. Söz konusu ayette geçen Allah'ın "söz/taahhüt" alması verdiği emanetlerin aynı zamanda insanlara verdiği akli melekelerle düşünüp sorgulayarak gerçeğe ulaşmasının kastı bulunmaktadır.[84]

İmanın tam bir teslimiyet olduğuna vurgu yapan yüce Allah (c.c.) bir ayetinde *"Allah'ın izni olmadıkça [insanın] başına hiçbir musibet gelmez: o halde, kim Allah'a inanırsa kendi kalbini [bu hakikate] açmış olur ve Allah her şeyi bilendir"*[85] buyurarak yegâne yaratıcı olduğunu ve izni olmaksızın hiçbir şeyin meydana gelmediğini beyan eder. Esed, bu ayetin çevirisini yaparken Râzî'nin mealine başvurur ve onun; "Allah'ın iradesine teslimiyete... [ve böylece rahatlık zamanlarında şükretmeye, felaket zamanlarında ise sabır göstermeye" olan ifadesinin kendine göre uygun olmadığının belirtir. Esed buna karşılık insanın iman ettiği bu dinin çerçevesi doğrultusunda aklını duygularını; başına gelen musibetler ve çevresinde meydana gelen olaylar için kontrol ettiğinin ve buna uygun bir şekilde yönlendirdiğini ifade eder.[86]

Esed'e göre bir başka surede geçen*; "Ey Peygamber! Hakikati inkarda birbirleriyle yarışanlardan dolayı üzülme: şu, ağızlarıyla "Biz inanıyoruz!" diyen, halbuki kalben inanmayanlardan ve her türlü yalanı can kulağıyla dinleyen ve [aydınlanmak için] sana gelmek yerine başka insanlara kulak veren Yahudilerden. Onlar, [vahyedilen] sözleri asıl bağlamlarından koparark anlamlarını çarpıtırlar ve "Eğer size şöyle şöyle [bir öğreti] verilirse onu kabul edin; ama verilmezse uzak durun!" derler. [Onlara bakıp üzülme,] çünkü Allah, bir kişinin kötülüğe meyletmesini dilemişse Allah'ın onun hakkındaki iradesine hiçbir şekilde mâni olamazsın. İşte onlar kalplerini Allah'ın temizlemek istemedikleridir. Onları bu dünyada zillet, öteki*

[83] el-Hadîd, 57/8.
[84] Esed, *Kur'an Mesajı*, 1111-1112.
[85] et-Teğabûn, 64/11.
[86] Esed, *Kur'an Mesajı*, 1156.

dünyada da korkunç bir azap bekler."[87] ayetin imanın öncelikle kalpte gerçekleşen bir durum olduğuna dikkat çektiğini belirtir.

2.1.1.1. İman-Amel Münasebeti

İman ve amel ilişkisi tüm zamanların ve İslam alimlerinin üzerinde durduğu önemli bir konudur. Yüce Allah, iman ve ameli birbirinden ayırdığı halde birbirini tamamlayan iki temel esas olarak ortaya koymaktadır. İlk Müslümanlardan itibaren iman edenlerin amelleriyle imanlarını tamamlaması veya eksik bırakasıyla ilgili tartışmalar söz konusu olmuştur.

Amel sözlük anlamı olarak iş, mihnet, fiil, çaba, hareket ve aksiyon gibi manalara gelir. Çoğulu ise a'mâldır.[88] Öte taraftan "canlı varlığın gayeli olarak yaptığı iş" olarak da tarif edilmiştir. Amel, yapılan fiillerle aynı anlama gelirken daha da özel anlamlar taşımaktadır. Filler, bilgisiz ve amaçsız yapılan davranışları da kapsarken amel, bilinçli ve amaçlı yapılan davranışlardır. Terim anlamı ise "emir, tavsiye veya yasaklara konu olan, sonunda ceza veya mükâfat bulunan tutum ve davranış" olarak kaydedilmektedir. Amel söz ve davranışları da içinde barındıran bir kavramdır.[89]

Kur'an-ı Kerim de imanın geçtiği ayetlerin büyük çoğunluğunda salih amelin beraberinde gelmesi iman ve amelin ayrılmaz bir bütün olduğunun göstergesidir. Allah'ın Hz. Peygamberler aracılığıyla insanlara gönderdiği emir ve yasaklarına uygun olarak yerine getirilen her fiil, salih amel dairesi içindedir.[90] Öte taraftan mezheplerin ortaya çıkışından itibaren iman amel konusu sürekli gündemde tutulmuş sıcak tartışmaların yaşanmasına sebep olmuştur. Bazı mezhepler ameli imanın içinde bir parça saydıkları için ameli olmayanın imanının da olmayacağını bildirmiştirler. Bu bağlamda ameli mezheplerin imamları olan İmam Mâlik, (ö.179/795) İmam Şâfiî (ö.204/8220) ve Ahmed b. Hanbel (ö.241/855) gibi âlimlerin yanı sıra Mu'tezile ve Hâricî mezhepleri ameli imanın bir parçası olarak saymışlardır.[91] İmam Mâlik, İmam Şâfiî ve Ahmed b. Hanbel'e göre bir kimsenin Müslüman sayılmasının şartı haramlardan uzak kalması ve farzları yerine getirmesi gerekir. Bunları yapmayanların

---

[87] el-Mâide, 5/41.
[88] İbn Manzûr, *Lisanu'l-Arab,* 11/ 567-569.
[89] Süleyman Uludağ, "Amel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/13-16.
[90] İsmail Karagöz, "Kur'an'da Salih Amel Kavramı, Salih ve Muslih İnsanların Özellikleri", *Diyanet İlmi Dergi,* 33/2 (Nisan, Mayıs, Haziran,1997), 60.
[91] Uludağ, "Amel",13-16.

kâfîr olarak değerlendirilmemesi gerektiğini savunurlar. Öte taraftan amelin imanın asli değil ikinci dereceden bir şartı olduğunu belirtirler. Buna karşı Hâricî'ler ameli olmayan kişileri kâfîr olmakla suçlar ve mümin olmaktan çıkarır. Onlara göre amel imanın ayrılmaz bir parçasıdır. Mu'tezile ise ameli olmayanları kâfîr olarak değil fasık olarak adlandırır. Fasıklık iman ile küfür arasında bir mertebedir ve ölmeden önce tövbe etmezse kâfîr sayılır.[92]

Mâturîdî'ler bu konuda diğer mezheplerden ayrışarak ameli "kalp ile tasdik, dil ile ikrar" şeklinde ifade ederek ameli imandan bir parça olarak görmemişlerdir. Diğer taraftan "kâfire ameli fayda vermediği gibi mümine de işlediği haramlar veya işlemediği farzlardan doğan günahlar zarar vermez" diyen Mürcie amele en az değer veren topluluktur. Mutasavvıflar da bu konuda Mürcie ile aynı görüşü benimseyerek niyetlerin ve kalp temizliğinin esas alınması gerektiğini belirtirler.[93]

Muhammed Esed, iman ile amelin bir bütün olması gerektiğinin vurgulayarak bir Müslümanın dinini yaşamının her alanına yerleştirmesi gerektiğinin savunur. Bir örnek olarak "Hani biz, İsrailoğulları'ndan*: "Ve bir zaman, [ey] İsrailoğulları, [sizden] şu (konularda) kesin taahhüt almıştık: "Allah'tan başkasına kulluk etmeyeceksiniz; akraba ve ebeveyninize, yetimlere ve fakirlere iyilik yapacaksınız; bütün insanlarla güzellikle konuşacaksınız, namazlarınızda dikkatli ve devamlı olacaksınız ve karşılıksız yardımda bulunacaksınız." Ama, birkaçınız dışında bu sözünüzden döndünüz: zaten siz, inatçı, isyankâr bir toplumsunuz"*[94] ayeti İsrailoğulları adına nazil olmuş ve onlara amelleri hatırlatılmıştır. Kur'an onlara doğruluk ve dürüstlüğü öğütlerken beraberinde birçok iyi ameli tavsiye etmiştir. Muhammed Esed bu ayet için insanların ahiretteki durumlarının iyi olması için bu dünyadaki soy veya herhangi suni bir yapıyla değil işlediği güzel amellerle belirleneceği yorumunu getirir.[95]

İman etmiş Müslümanlar, yaptıkları en ufak iyiliğin Allah katında değeri büyüktür. Yüce Allah merhametlilerin en merhametlisi olarak zayıf ve güçsüz insan için mükemmel bir sistem olan İslam'ı göndermiştir. Günahlara karşı affedici

[92] Uludağ, "Amel", 13-16.
[93] Uludağ, "Amel" , 13-16.
[94] el-Bakara, 2/83.
[95] Esed, *Kur'an Mesajı*, 23.

tövbelere karşı müsamahakâr olan Allah insanı hiçbir şey için zorlamaz. Yaptığı bütün amellerde insanı özgür kılan Allah; *"Ve [sizin yaratıcınız O olduğu için] size yolun doğrusunu göstermek de Allah'a düşer; çünkü o yoldan sapıp da yolunu kaybeden [çok insan] var. Oysa, Allah dileseydi sizin hepinizi doğru yola çıkarırdı"*[96] şeklinde buyurarak insanın seçim yapma özgürlüğünün olduğu beyan eder. Esed'e göre Allah insanın hidayete erişmesi için onu zorlamaz sadece uyarır ve gösterir, gerisini insanın imanına ve yapacağı amellere bırakır.[97]

Esed, iman ve amelin ayrılmaz bir bütün olduğunu tefsirinde sık sık dile getirerek gerçek bir imanın amellere dökülmesi gerektiğini belirtir. Nitekim bir ayette *"Oysa, [Rabbinin huzuruna] dürüst ve erdemli davranışlar ile mümin olarak çıkan kimseye gelince, [öte dünyada] en yüksek makamlar işte böylelerinin olacaktır"*[98] buyuran Yüce Allah'ın, imanın manevi değerinin ortaya konulmasının erdemli ve dürüst davranışlara bağlı olduğunu aktarır. Buna göre Hesap Günü'nde "inandığı halde bir hayır yapmamış olan kimseye iman etmenin bir yararı olmayacağı" sonucu ortaya çıkmaktadır.[99]

"[Yahudi ve Hristiyanlara] de ki: "Allah hakkında bizimle tartışıyor musunuz? Nasıl olur? O, bizim gibi sizin de Rabbinizdir; bizim işimiz bize, sizin işiniz de size aittir ve biz kendimizi yalnızca O'na adamışızdır"[100] ayetinin nazil olmasının sebebi İsrailoğullarının gönderilen Peygamberin sadece kendilerine bir ayrıcalık olarak bahşedildiğini kabul ederken aynı şekilde Hristiyanlar da Hz. İsa'nın kendilerine gönderilmiş Allah'ın yeryüzündeki gölgesi ve halifesi olarak kabul etmeleridir. Her iki kesim de kurtuluşun yalnızca kendilerinin olduğunu diğer grupların helak olacağına kanaat getirirlerdi. Buna karşılık olarak Kur'an-ı Kerim tüm insanlığı kuşatan evrensel bir mesajla vahyedilmiştir. Yüce Allah herkesin Rabbi olduğunu, her ferdin inanç ve davranışlarına bakılarak yargılanacağını buyurur.[101]

Allah ona iman etmiş kullarını hem bu dünyada hem de ahiret yurdunda mutlu olmaları için salih bir amelle yaşamalarını öngörür. Bir ayetinde *"Erkek ya da kadın,*

[96] en-Nahl, 16/ 9.
[97] Esed, *Kur'an Mesajı*, 529.
[98] et-Taha, 20/75.
[99] Esed, *Kur'an Mesajı*, 633.
[100] el-Bakara, 2/139.
[101] Esed, *Kur'an Mesajı*, 37-38.

inanmış olması yanında bir de dürüst ve erdemli davranan kimseye hiç şüphesiz arı-duru, hoş bir hayat tattıracağız; ve yine şüphesiz böylelerini, yapageldikleri en güzel şey neyse ona göre ödüllendireceğiz."[102] buyurarak bir müminin yaşamında sürekli olarak Allah'ı hatırında tutması gerektiğini iyi işler yaparak hem dünya hem ahiret huzuru yakalamalarını beyan eder.[103] Sık sık amellere vurgu yapan Yüce Allah bir başka ayetinde *"Ancak günahlarından vazgeçip Allah'a yönelen, iman eden ve sâlih amel işleyenler, işte bunlar, cennete girecek ve hiçbir haksızlığa uğramayacaklardır*" buyurarak en küçük iyiliğin dahi hesap edileceği ve bunun çok daha fazlasıyla mükafatlandırılacağını ortaya koyar[104]

2.1.2. Allah'ın Sıfatları

Sıfat sözlükte "bir varlığın nitelik, hal ve özelliklerini belirtmek" veya "bir varlığın tanınmasını sağlayan hal ve nitelik" manasına gelir.[105] Terim anlamı olarak "Allah'ın insanlarca bilinmesini sağlayan nitelik" başka bir deyişle "Allah'ın zatına nispet edilen mana ve mefhum" diye tanımlanır.[106] Sıfatlar, Allah'ın bizzat zatına nispet edilen kavram veya manalar bütünüdür.[107]

İnanan bir toplum için tapınılan varlığın isim ve sıfatlarının bilinmesi kaçınılmaz bir durumdur. Bilinmeyen şeye tapmak mümkün değildir. Nitekim bir ibadettin ifa edilmesi, ibadet edilenin tanınmasına bağlıdır. Kur'an-ı Kerîm'de Allah'ın niteliklerini belirtmek için birçok kavram kullanılmıştır. Bunun yanında Hz. Peygamberin hadisleri de bunları teyit etmektedir.[108] Geçen bir hadiste, Hazreti Âişe (r.a.) anlatıyor: "Resulullah (s.a.v.) askeri bir birliğin başına bir adamı komutan yapmıştı. Bu zat arkadaşlarına namaz kıldırırken, her seferinde kıraatini İhlâs suresi ile tamamlıyordu. Döndükleri zaman durumu Resulullah (s.a.v.)'e söylediler. Efendimiz (s.a.v.)'de: -"Sorun ona niçin öyle yapıyormuş?" buyurunca, o:

---

[102] en-Nahl, 16/97.
[103] Esed, *Kur'an Mesajı,* 550.
[104] Esed, *Kur'an Mesajı*, 617.
[105] İlyas Çelebi, "Sıfat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları,2009), 37/100.
[106] Çelebi, "Sıfat", 100.
[107] Bekir Topaloğlu, "Allah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 1989), 2/482.
[108] Topaloğlu, "Allah", 485.

- “İhlâs suresi, Allah’u Teâlâ’nın sıfatlarını kendinde toplamıştır. Ben onu okumayı çok seviyorum!" diye cevap verdi. Bunun üzerine Resulullah (s.a.v.):

– “Ona haber verin, Allah’u Teâlâ da onu seviyor nakledilmektedir.[109] Buna binaen Allah, bir kulunu rahman sıfatını barındıran ihlas suresini okuduğu için sevdiğini bildirmiştir.[110] Hz. Peygamber dualarında sık sık Allah’ın sıfatlarını kullanarak onun rahmetine ve merhametine sığınmış, Allah’ın bütün kullarını görüp gözettiği aynı zamanda işittiğini haber vermiştir. [111]

Allah’ın sıfatları ilk dönemlerde Müslümanlar arasında tevil edilmeden kabul edilirken sonraki dönemlerde mezhepler arasında tartışma konusu olmuş her mezhep Allah’ın sıfatlarını farklı şekillerde kategorize etmiştir. Allah’ın sıfatlarını zati, fiili ve haberi sıfatlar olarak ayırmak mümkündür.

Zati sıfatlar, Yüce Allah'ın tanımlanırken zatı için zorunlu olan sıfatlardır. Bir diğer ismi olan sıfat-ı nefsiyye de denir. Diğer bir tabirle "zatî veya nefsi sıfatlar" olarak tanımlanan sıfatlar kulların ibadet ettikleri yüce Allah’ı tanıyıp kavramada yardımcı olan sıfatlardır. Bu sıfatlar hasebiyle kullar Allah-û teâlâyı anlayıp kavrayarak zatına yakışır bir şekilde onu anarlar.[112]

Zati sıfatlar, selbî ve subûtî olmak üzere ikiye ayrılır. Selbî sıfatlar, Allah’ın her türlü eksiklikten ve noksanlıktan uzak olduğunu, O’nun aslında ne olmadığını tanımlayan sıfatlardır. Bunlar; Vahdaniyet, Muhalefetün li-l havadis Kıyam bi-nefsihi, Beka, Kıdem, Vücut’tur. Bunun yanında subutî sıfatlar ise Allah’ı en güzel şekilde anlatan onun zatını yücelten O’nun ne olduğunu belirten sıfatlardır. Bunlar ise hayat, ilim, semi, basar, irade, kudret, kelam, tekvin gibi sıfatlarıdır.[113]

Allah’ın sıfatları arasındaki ikinci grup fiili sıfatlarıdır. Fiili sıfatlar Allah’ın zıtlarıyla ifade edilmesi mümkün görülen sıfatlardır. Bunlar İhyâ (diriltmek), İmâte (öldürmek), Tahlik (yaratmak), ve Terzik (rızıklandırmak) olarak sıralanabilir. Bu

---

[109] Ebû Abdillâh Muhammed B. İsmail El-Buhârî, *el-Câmiʿu’ṣ-saḥîh*, nşr. Muhammed Züheyr B. Nasr (Beyrut: Dâru Tavki’n-Necât, 1422/2001), “Tevḥîd”, 1, 7, 9, 14 (No.192).
[110] Çelebi, “Sıfat”, 102.
[111] Topaloğlu, “Allah”, 485.
[112] Hamdullah Karasu, *Allah’ın Sıfatlarına İman ve Sosyal Hayata Yansımaları* (Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009) 5.
[113] Erol Köseoğlu, “*Elmalılı Hamdi Yazır'ın Halk Dini Kur'an Dili Adlı Eserinde İlahi Sıfatlar*” (Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011), 61.

sıfatlar olumlu olabileceği gibi olumsuzda olabilir. Örnek vermek gerekirse yaratmak-yaratmamak, azap etmek-etmemek rızık vermek-vermemek, öldürmek-öldürmemek şeklinde sıralanabilir.

Haberi sıfatlar akıl yürütmeyle bulunma imkânı olmayan varlıkları sadece naslardan bilinebilen ve öğrenilen sıfatlardır.[114] Bu sıfatlar sözlük anlamları açısından yaratılanlara dair özellik taşırken Allah'a nispet edilmesi dolayısıyla ilahi sıfatlar olarak tanımlanır.[115] Haberi sıfatın bazıları Kur'an ayetlerinde yer alırken bazıları ahad hadislerde yer almıştır.[116] Bu sıfatlar naslarla bilinmiş olmasaydı Allah'a izafe edilmesi söz konusu olamazdı.[117] Haberi sıfatlar; yed, vech, ayn, sak, nefs, cenb, istiva, nüzul, meci olarak bilinen sıfatlarıdır.[118] Bu sıfatlar kelam dönemleri içerisinde tevil edilmiştir.

Yüce Allah'ın sıfatlarını anlatan en güzel örneklerden biri Kur'an-ı Kerim'de Ayetü'l-Kürsi olarak bilinen; *"Allah -O'ndan başka ilah yoktur; Her Zaman Diridir, Bütün Varlıkların Kendi Kendine Yeterli Yegâne Kaynağıdır. Ne uyuklama tutar O'nu ne de uyku. Yeryüzünde ve göklerde ne varsa O'nundur. O'nun izni olmaksızın nezdinde şefaat edebilecek olan kimdir? O, insanların gözlerinin önünde olanı da, onlardan gizli tutulanı da bilir; oysa O dilemedikçe insanlar O'nun ilminden hiçbir şey edinemez, hiçbir şey kavrayamazlar. O'nun sonsuz kudreti ve egemenliği gökleri ve yeri kaplar ve onların korunup desteklenmesi O'na ağır gelmez. Gerçekten yüce ve büyük olan yalnızca O'dur."*[119] ayetleridir. On cümleden oluşan Ayetü'l-Kürsi Allah'ın en güzel sıfatlarını içinde barındırır. Buna göre yüce Allah'ın daima diri her şeyin varlığı kendisine bağlı olan, tüm kâinatı idare eden beşere ait uyuklama ve dalgınlık gibi fiillerden münezzeh, onun katında izni olmaksızın herhangi bir varlığın şefaat edemeyeceği, bilgisinin geçmişi ve geleceği kapsadığını, varlığının pek yüce olduğuna dair tevhid inancının esaslarını ortaya koyar.[120]

---

[114] Mustafa Maden, *"Gazzali'ye Göre Allah'ın Sıfatları*" (Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014), 125.
[115] Şaban Ali Düzgün, (ed.), *Kelam*, (Ankara: Grafiker Yayınları, 2012), 242.
[116] Maden, *"Gazzali'ye Göre Allah'ın Sıfatları*" 126.
[117] Bekir Topaloğlu-İlyas Çelebi, "*Kelam Terimleri Sözlüğü*" (İstanbul: İsam Yayınları, 2022), 279.
[118] Melis Kutman Uulu, "*İmam Mâturîdî'ye Göre Haberi Sıfatlar"* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018).
[119] el-Bakara, 2/255.
[120] Mustafa Çetin, "Âyetü'l-Kürsî", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları 1991) 4/244-245.

Muhammed Esed, Âyetü'l-Kürsî hakkında uzun uzun açıklamalar yaparak tahlillere tabi tutar. Buna göre *Onların elleri arasındaki ve arkasında olanı bilir*" ibaresine bazı çelişkili yorumlar getirildiğini özellikle bu ibareden kastın "elleri arasındaki"; bu dünyada, "arkalarındakinin" ise "öteki dünyada ahirette uğrayacakları akibetler" şeklinde yorumlandığını belirtir. Diğer taraftan Dehhâk (ö.11/632)[121] ve Kelbî'nin (ö.146/763)[122] buna tam tersi yorumlarda bulunduğunu "elleri arasındaki" derken ona doğru yol aldığımızdan öteki dünyayı, "arkalarındakinin" derken ardımızda bıraktığımız için bu dünyanın kastedildiğini belirtirler. Zemahşerî'ye (ö.538/1144)[123] göre ise "onların önünde cereyan edeni ve onlardan sonra meydana gelecek olanı" şeklinde yorumlanmasının daha doğru olacağını açıklar. Muhammed Esed yapılan bu yorumların mecaz anlamlarının göz ardı edildiğini belirterek Âyetü'l-Kürsî'nin genel olarak Allah'ın sonsuz kudreti ve ilminin kastedildiğini haşmetinin tüm kâinatı kapsadığını, sonsuz bir ilim ve bilime sahip olduğu şeklinde yorumlar.[124]

"Bir kısım insanlar da "Allah kendine bir oğul edindi!" iddiasında bulunurlar. (Asla!) O, yaratılmışlara özgü böyle vasıflardan kesinlikle uzaktır. Göklerde ve yerde ne varsa yalnız O'nundur; her şey bütün varlığıyla O'nun iradesine tâbidir"[125] ayetine bakacak olursak Esed bu ayet için Allah'ın lafzi veya mecazi anlamda "çocuk" sahibi olması gibi her türlü ifadeden ve her türlü eksiklikten münezzeh olduğunu belirtir. Noksanlıktan ve yaratılmışlara dair ne kadar küçük olursa olsun hiçbir şekilde bir benzerlik bulunamayacağı ve bunlardan mutlak uzak olduğunu ifade eder.[126]

Yüce Allah Kur'an'da her şeye kudretinin yeteceğini birçok ayette buyurmuştur. Bu ayetlerden bir tanesi de şu şekildedir*; "Yoksa [ey insanoğlu, sen,] halkının terk ettiği, çatıları yıkılıp harap olmuş (virane) bir kasabadan geçen [ve]: "Allah bütün bunları öldükten sonra nasıl diriltebilirmiş?" diyen o kişi [ile aynı*

---

121 Ebû Saîd ed-Dahhâk b. Süfyân b. Avf el-Âmirî. Kahramanlığı ile tanınan sahâbî.

122 Ebü'n-Nadr Muhammed b. Sâib b. Bişr el-Kelbî el-Kûfî. Tefsir ve nesep âlimi. Kelbî'nin *et-Tefsîr*'i (*Tefsîrü'l-Ḳur'ân*) *Keşfü'ẕ-ẕunûn*'da *Tefsîrü'l-Kelbî* adıyla zikredilmiştir ve birçok yazma olup nüshası günümüze ulaşmıştır. Kelbî'nin tefsiri hakkında çok fazla ağır eleştiri vardır. Yapılan eleştiriler de ağırdır. Ahmed b. Hanbel onun tefsirinin çok fazla yalan barındırdığını, esere bakmanın bile caiz olmadığını beyan etmiştir.

123 Ebü'l-Kāsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî. *el-Keşşâf* adlı tefsiri yanında Arap dili ve edebiyatına dair çalışmaları ile tanınan çok yönlü Mu'tezile âlimi.

124 Esed, *Kur'an Mesajı*, 78.

125 el-Bakara, 2/116.

126 Esed, *Kur'an Mesajı*, 33.

fikirde] misin? Bunun üzerine Allah, onu yüzyıl süre ile ölü bırakmış ve sonra tekrar hayata döndürerek sormuştu: "Bu halde ne kadar kaldın?" O da: "Bu halde bir gün veya bir günden biraz daha az bir süre kaldım" diye cevap vermişti. [Allah]: "Hayır" dedi, "bu halde bir yüzyıl kaldın! Yiyeceğine ve içeceğine bak -geçen yıllar onları bozmamış- ve eşeğine bak! [Biz bütün bunları] insanlara bir ibret olman için [yaptık]. Birde şu [insanların ve hayvanların] kemiklerine bak -onları nasıl birleştirip et ile örttüğümüzü düşün!" [Bütün bunlar] ona açıklanınca, "[Şimdi] öğrendim ki" dedi, "Allah her şeye kâdirdir!"[127] Esed, bu ayeti tefsir ederken Allah'ın ölüyü yeniden diriltmeye gücünün yettiğini tasvir etmeyi amaçlayan bir kıssa olduğunu belirtmiştir. Bu kıssanın Allah'ın varlıklara bilinmeyen bir şekilde hayat verme ve canlıyı yeniden diriltme gücüne işaret ettiğini aynı zamanda ana rahmindeki embriyonun yavaş yavaş gelişerek doğum sürecine hazırlandığını dolayısıyla yüce Allah'ın can verme kudretine işaret ettiğini belirtir.[128]

Allah'ın sıfatlarının vurgulandığı en güzel ayetlerden biri de şu şekildedir; *"De ki: "Hayat veren ve hiçbir şeye muhtaç olmayan O dururken göklerin ve yerin yaratıcısı olan Allah'tan başka birini mi dost edineceğim?" De ki: "Ben, Allah'a teslim olanların öncüsü olmakla emrolundum, Allah'tan başkasına ilahlık yakıştıranlar arasında bulunmakla değil"*[129] Esed, bu ayetin "Hayat veren ve hiçbir şeye muhtaç olmayan O" cümlesinin yüce Allah'ın yarattığı bütün varlıkları beslemeye, doyurmaya, yaşatmaya kadir iken kendisinin ihtiyaçtan münezzeh, beslenmeyen ve beslenmeye ihtiyaç duymayan yegâne yaratıcı olduğunu vurgular. Öte taraftan Allah'tan başkasına ilahlık yakıştıranlara gönderme yapıldığı ve onlarla aynı safta bulunulmaması gerektiğini, tek ilahın Yüce Allah olduğunu belirtir.[130]

"Hiçbir beşerî görüş ve tasavvur O'nu kuşatamaz, halbuki O her türlü beşerî görüş ve tasavvuru çevreleyip kuşatır: zira yalnız O'dur (hikmetine) tam nüfuz edilemez olan, her şeyden haberdar bulunan"[131] Bu ayette geçen latîf terimi Esed'in anlam vermesi bakımından nitelik olarak son derece ince olan ve bu nedenle de fark edilemez ve nüfûz edilemez bulunan şeyleri gösteren Allah için kullanılır.

---

[127] el-Bakara, 2/259.
[128] Esed, *Kur'an Mesajı*, 79.
[129] el-En'âm, 6/14.
[130] Esed, *Kur'an Mesajı,* 227.
[131] el-En'âm, 6/103.

Kur'an'da Allah için latîf sıfatı ile kullanılan bir diğer sıfatı olan habîr ("her şeyden haberdar") sıfatı, Allah'ın kendisinin her şeyden ve her oluştan haberdar bulunmasına karşılık insanın tasavvuru, tahayyülü ve idrakinin ulaşamadığı bir mevkide bulunduğuna dikkat çeker. Ulaşmanın ve nüfuz etmenin mümkün olmadığı anlamına gelen bu sıfatlar Allah'ın benzersiz ve mutlak vasıflarının oluşunun işareti olduğunu beyan eder.[132]

Latîf sıfatı, Kur'an'ın yedi yerinde geçmekte ve Allah için kullanılmaktadır. Buna göre latîf, kullarına iyilik ve merhametli olan onların ihtiyaçlarını en ince ayrıntısına kadar vakıf olan en gizli ve en küçük durumlara dahi bilip zati duyularla algılanamayan şeyleri sezen anlamına gelir.[133] Fahreddin er-Râzî, latif sıfatına "hiç kimse tarafından bilinip sezilemeyen en ince noktalara vâkıf olma" anlamını vermiştir.[134]

"Yetkinlik ve kusursuzluğa dair nitelikler [yalnızca] Allah'a aittir. Öyleyse, bu niteliklerle artık yalnız Allah'ı çağırın. Ve O'nun niteliklerinin anlamını eğip büken kimselerden uzak durun: Böyleleri yapıp-ettiklerinden ötürü er geç cezalandırılacaklardır!"[135] Esed'e göre söz konusu ayetin sonunda yer alan pasajda Allah'ın insanlara doğruyu ve yanlışı birbirinden ayırsınlar diye verdiği aklı gerekli şekilde kullanamayanlarla ilgilidir. Buna göre en yüce ve en yetkin sıfatlara sahip olan Allah'a karşı ilgisiz ve duyarsız bulunanların mutlak ve nihai hakikatin kendisi olan Allah'ı hakkıyla anmadıklarını vurgular.[136] Allah'ın her şeye gücünün yettiği fakat insanoğlunun bunu idrak etmekte zorlandığı bazen de inkâr ettiğini ifade ederken, öldürmeye ve yaratmaya kadir olan Allah bir ayetinde "*De ki: "O sizin tanrılaştırdığınız varlıklar arasında [hayatı] yoktan var edip de sonra onu tekrar tekrar yaratan var mı? "De ki: "[Ancak] Allah'tır, [bütün karmaşıklığıyla hayatı] yoktan var eden ve sonra tekrar tekrar yaratan. Hal böyleyken, nasıl oluyor da yanlış hükmediyorsunuz!"*[137] Esed'e göre bu ayet, putperestçe tapılan varlıkların Allah ile

---

[132] Esed, *Kur'an Mesajı,* 247.
[133] Bekir Topaloğlu 'Latîf', *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 27/108-109.
[134] Muhammed b. Ömer er-Râzî, *Levâmiʿu'l-beyyinât şerḥu esmâʾillâhi teʿâlâ ve'ṣ-ṣıfât*, nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'd, (Beyrut: Darü'l- Kütübi'l-İlmiyye, 1404/1984) 253-255.
[135] el-A'râf, 7/180.
[136] Esed, *Kur'an Mesajı*, 311-312.
[137] Yûnus, 10/34.

aralarında aracı tayin etmeleriyle ortaya çıkarmış oldukları çarpık inançlarıyla ilgilidir. Buna göre Allah taptıkları bu varlıkların hiçbir şekilde bir yaratma ve ölümden sonra diriltmeye kudretlerinin olamayacağını belirtir. Doğum ve ölüm yalnızca Allah'ın iradesine bağlı sürekli bir döngü hali içerisinde bulunan tabiatın her yerinde açıkça görülen ve gözlemlenen bir durumdur.[138]

Muhammed Esed, Allah'ın her konuda olduğu gibi sıfatları konusunda da eşsiz ve benzersiz bir yaratıcı olduğuna vurgu yaparak onun gücü ve kudretinin her şeyi kuşattığını belirtir. Hud suresi 56. ayeti[139] tefsir ederken Yeryüzündeki her şeyi kontrol ettiğini ve bütün kâinatı gözetim altında tuttuğunu açıklar. Buna göre hiçbir canlı yoktur ki ona bağlı ve bağımlı olmasın. Allah'ın var olan her şeye karşı mutlak bir düzen içerisinde ve adalet çerçevesinde çekip çevirdiğini hiçbir iyiliğin veya kötülüğün karşılıksız bırakmayacağını belirtir.[140] Buna göre Esed, Allah'ın haberi ve fiili sıfatlarının çoğunu mecazi bir yaklaşım getirerek tevile gitmektedir. Bu anlayışı bakımından Ehl-i sünnete ve Mu'tezileye yakın bir düşünce paylaşır.

2.1.3. İnsanın İradesi ve Fiilleri

İlk dönem kelami tartışmalar arasında yer alan insan fiilleri meselesi; kader, insan iradesi Allah'ın adaleti çerçevesinde ele alınmıştır. İnsan, fiilleri üzerindeki tasarruflarında hür bir irade ile mi yoksa zorunluluk altında mı meydana geldiği konusunda İslam düşünce sisteminin çok erken dönemlerinden itibaren farklı görüşler ortaya atılmıştır. Bu tartışmaları ilk ortaya atan Mu'tezile mezhebi olmuştur. Mu'tezile mezhebinin beş temel esasından biri olan adalet ilkesi, insan fiilleri üzerine belirttikleri görüşlerin esas kaynağını oluşturur. Mu'teziler bir insanın yaptığı fiillerden sorumlu tutulabilmesi için o fiilleri hür iradesiyle ve kendi gücü dahilinde yapması gerektiğini savunur.[141]

Mu'tezileye göre kulların ortaya koyduğu fiilleri Allah yaratmış olsaydı insanlara peygamberler ve onlar aracılığıyla vahiy gönderip iman etmelerini istemezdi.

---

[138] Esed, *Kur'an Mesajı*, 401-402.
[139] "Hiç şüphesiz ben, benim de sizin de Rabbiniz olan Allah'a tevekkül ettim. Hareket eden her canlıyı perçeminden tutan (kontrol edip yönlendiren) O'dur. Şüphesiz ki Rabbim, dosdoğru yol üzeredir."
[140] Esed, *Kur'an Mesajı*, 435.
[141] Kadî Abdülcebbâr, Ebü'l-Hasen Kâdı'l-Kudât Abdülcebbâr b. Ahmed b. Abdilcebbâr el-Hemedânî *Şerhu Usuli'l- Hamse* çev. İlyas Çelebi (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2013), 2/248-252.

Zira emir ve yasaklarına uyanlara mükafat uymayanlara ceza verilmesi kulların seçme özgürlüğünün var olduğunun bir kanıtıdır. Eğer bu özgürlük yoksa sorumluluktan da bahsetmek mümkün değildir. Kulların seçmediği fillerden sorumlu tutulmaları ilahi adaletle bağdaşmaz.[142] Buna karşılık Cebriyye mezhebi ise insana hiçbir fiilin nispet edilemeyeceğini gerçek anlamda fiilin sahibi olamayacağını belirtir. İnsanın ortaya koyduğu bütün fiillerin yaratıcısının Allah olduğunu ve insanın cebr altında bulunduğunu dolayısıyla irade ve hürriyetten söz edilemeyeceğini ortaya koyar. Çünkü onlara göre başka bir failden söz etmek tevhid ilkesine karşı gelmektir. Cebriyenin görüşlerini dayandığı temel ayet şöyledir; *"Ve (şunu da bilin ki) [ey müminler,] düşmanı öldüren siz değildiniz, Allah'tı onları öldüren ve (korku) saldığın zaman sen değildin [ey Peygamber, onların içine korku] salan, fakat Allah'tı (korkuyu) salan: Ve [O bütün bunları] Kendi belirlediği güzel bir sınavla müminleri sınamak için yaptı. Muhakkak ki Allah her şeyi işiten, her şeyi hakkıyla bilendir!"*[143] Buna göre görünüşte insana izafe edilen fiillerin aslında Allah'ın fiili ve yaratması olduğu belirtilmiştir.[144]

Eş'arîye göre insan fiillerinin yaratıcısı Allah'tır. İnsan fiilin yapıldığı anda kendisinde oluşan güç ve iradeyi kullanarak fiilin ortaya çıkmasına vesile olur ve onu kesb eder. Buna göre meydana gelmiş olan fiilin doğrudan doğruya faili değil ancak kâsibi olur. Çünkü aciz bir varlık olan insanın herhangi bir şey yaratması mümkün değildir.[145]

Mâturîdî alimlerinin büyük bir kısmı kullara ait fiillerin Allah'ın iradesiyle ortaya konulurken bazılarının da insan gücüyle meydana geldiğini belirtirler. Buna göre fiilin gerçek yaratıcısı Allah fakat onu yapan ve kesbeden insandır.[146] İnsanın varlık olarak yaratılmış olması onun fiillerini de yaratılmış olabileceği delilini ortaya

---

[142] Hamdi Gündoğar, *"Mu'tezile Mezhebinde İnsanın Fiilleri Problemi,"* Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 8/1-2 (Aralık-2004), 205-218.
[143] el-Enfal, 8/17.
[144] Mustafa Said Yazıcıoğlu, "Fiil" Türkiye *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/60.
[145]Ebü'l-Hasen Alî b. İsmâîl b. Ebî Bişr İshâk b. Sâlim el-Eş'arî el-Basrî *el-İbâne ʿan uṣûli'd-diyâne,* çev. Mustafa Çevik (Ankara: Avrasya Yayınları, 2005), 67-73
[146] Yazıcıoğlu, *"Fiil",* 13/60.

koyan Ebu Hanife'ye göre eğer fiili yapan fail yaratılmışsa fiilin bizzat kendisi de yaratılmıştır.[147]

Muhammed Esed, insan iradesine bağlı fiilleri hakkında tefsirinde yorumlar yaparken Ehl-i sünnet çizgisi üzerinde yol aldığı görülür. Allah'ın buyruklarını yerine getirirken insanın özgür bir iradeyle hareket etmesi gerektiğini savunur. Kulların fiilleriyle ilgili ayetlerin meallerine anlam verirken insanın sorumluluk altında kendisine verilmiş seçimler ve hareket alanı tanındığı şeklinde değerlendirir. Yüce Allah Kur'an'da sürekli insanın yapıp ettiklerinden dolayı hesaba çekileceğini buyurur. Örneğin bir ayette; *"[Dünya hayatının rahatına dalarak eğlenceyi ve geçici zevkleri dinleri haline getiren kimseleri kendi haline bırak; ama bu durumda [onlara] hatırlat ki [ahirette] her insan yaptığı yanlışlardan (ve haksızlıklardan) dolayı rehin tutulacak ve kendisini ne Allah'a karşı koruyacak ne de kayırıp kollayacak bir kimse bulamayacaktır. Ve düşünülebilecek her türlü fidyeyi vermek istese bile bu kendisinden kabul edilmeyecektir. İşte yaptıkları yanlışlardan dolayı rehin tutulacak olanlar bu gibi insanlardır; onlar için [ahirette] yakıcı bir ümitsizlik iksiri vardır ve onları, hakikati inatla inkâr ettikleri için şiddetli bir azap beklemektedir."*[148] Şeklinde insanların hiçbir zaman boş bırakılmadığını ve ahirette de boş bırakılmayacağını buyurur. Esed ayette geçen "İttehazû dînehum leiben ve lehven" ibaresinin iki farklı şekilde anlaşılabileceği fakat en doğru çevirinin "*onlar oyunu ve eğlenceyi [yahut "geçici zevkleri"] dinleri yaptılar" -yani, hayatlarının biricik hedefi yaptılar"* şeklinde olması gerektiğini belirtir.[149] Buna göre Kur'an-ı Kerim'in geçici zevkler olarak tanımladığı para ve gücün yardımıyla elde ettikleri dünya hayatında rahata erişenler bu zevklerin peşinden koşanları tanımlar. Ruhi ve ahlaki erdemlerden uzaklaşan bu kişiler dini vecibelerini unutup sadece dünya için çabalayanların öldükten sonra "kendisi için bütün fidyeleri vermeye gayret etse bile", yani eğer yeniden dirildikten sonra geçmişte yaptığı her türlü suç ve günahı için istediği kadar kefaret sunarsa sunsun bir yararı olmayacağını belirtir.[150]

---

[147] Ebû Hanife, Numan b. Sabit, *el-Fıkhu'l-Ekber*, çev. Mustafa Öz (İstanbul: İfav Yayınevi, 2015), 72-73.
[148] el-Enam, 6/70.
[149] Esed, *Kur'an Mesajı*, 239.
[150] Esed, *Kur'an Mesajı*, 240.

Allah Kur'an'da insanların kendisinden başka bağlandıkları şeyi boş ve geçersiz olduğuna vurgu yaparak şöyle buyurur; *"İşte kendilerine kendi güçlerine yeteneklerine yazık edenler böyleleridir onların o yalana dayalı çürük tezlerinin kendilerine hesap gününde bir yararı olmayacak."*[151] Esed'e göre Allah'ın buyurduğu 'uydurup durdukları ne varsa' ibaresi sadece başka tanrılar, batıl inançlar ve görüşler değil aynı zamanda "şans," zenginlik, milliyetçilik, ırkçılık, materyalizm, kişisel menfaat gibi maddi ve manevi değerlere olan düşkünlüğün kendi gücünü ve yeteneklerini boşa harcamasına neden olan ve zihni çelen bütün fiillerdir.[152]

Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de sık sık iman edip iyi işler yapanların mükafatlandırılacağını buyurur. *Yine bir ayette; "İçlerinde derelerin, ırmakların çağıldadığı ebedî mutluluk-esenlik bahçeleri işte böylelerinin olacaktır; orada onlara altın bilezikler takılacak; yeşil ipekli ve işlemeli giysiler giyinecekler ve orada (yumuşak) divanlarda yaslanıp oturacaklar: Bu ne güzel bir karşılık, bu ne güzel bir dinlenme yeri!"*[153] Esed'e göre Kur'an ahirete dair betimlemeler yaparken ebedi hayatın görkem ve ihtişamını ortaya koymak için bu dünyadaki en iyi maddi manevi koşullar üzerinden tasvir edilir. Buna göre kulların dünyadayken inançları gereği ortaya koymuş oldukları fedakârca fiiller, onların ahiret yurdunda altın bilezikler takacakları, ipekten elbiseler giyecekleri, yumuşak divanlarda oturacakları gibi pek çok sembolik ifadeyle rahat ve huzur dolu bir yaşam sürmelerine olanak sağlayacaktır. Esed'e bu ayeti yorumlarken Râzî'ye atıfta bulunarak onun yorumlamalarını aktarır. Şöyle ki ilk bölümde yer alan "orada onlara altın bilezikler takılacak" cümlesi edilgen yapıdayken ikinci kısmı "... giysiler giyecekler, oturacaklar" cümlesi etken yapıdadır.[154] Râzîye göre etken fiil olarak belirtilen ifade, iyi kulların bu dünyadayken özgür bir iradeyle ortaya koymuş oldukları dürüst ve erdemli davranışlar karşılığında verilecek olan kastedilirken edilgen yapıda bulunan cümle ise kulların kendi emeklerinin üstünde ve ötesinde Allah tarafından bizzat verilecek lütuf ve armağanı belirtir.[155]

---

[151] Hud, 11/21.
[152] Esed, *Kur'an Mesajı*, 428.
[153] el-Kehf, 18/31.
[154] Esed, *Kur'an Mesajı*, 592.
[155] Fahruddin Er- Râzî, *Tefsir-i Kebir*, çev. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru (İstanbul: Huzur Yayınevi, 2008), 15/175.

Kulların fiillerinden dolayı sorumlu tutulacağı birçok ayette açıkça buyrulmuştur. Allah kullarının hiç günah işlememesini değil aksine günah işledikten sonra pişman olup tövbe etmesini emretmektedir. Bir ayette *"Bununla birlikte, yine de senin Rabbin sınırsız rahmet sahibi, gerçek bağışlayıcıdır. Yoksa, işledikleri [kötülükler] için onları hemen paylayacak olsaydı, kuşkusuz, hak ettikleri azabı çarçabuk başlarına salardı. Ama işte, onlar için, aşıp ötesine geçemeyecekleri bir süre belirlenmiştir*."[156] Esed'e göre bu ayet lafız olarak Allah'ın günahkâr kullarına karşı azabı çabuklaştırmayıp onların tövbe edip doğru yola girmeleri için zaman verdiğini belirten ifadedir. Ayette geçen mevid ibaresi olay örgüsü içerisinde günahkâr kişilerin ömürlerinin sonuna kadar yahut cezasız bırakılmayacak kadar zulümde aşırıya gittikleri ve dönüşü bulunmayan noktayı gösterir.[157] Esed'in belirttiği üzere Fahrettin Râzî'ye göre '*onlar için vadedilmiş bir zaman vardır'* ifadesindeki vadedilen zaman ya kıyamettir ya da dünyada olan bir zamandır.[158]

İslam dinin esaslarından biri de kişilerin yalnızca kendi yapıp ettiklerinden sorumlu tutulmalarıdır. Yapılan günahlar çoğunlukla bireyseldir ve yapan kişiyi bağlar. Yüce Allah bir ayetinde; *"Kimse kimsenin yükünü taşıyacak değildir; kendi yükü ağır gelen kimse onu taşımak için [başkasını] yardıma çağırırsa, yakını da olsa, [bu kimse] o yükün hiçbir parçasını taşıyamaz. O halde [gerçekten] sen ancak kavrayışlarının ötesinde olduğu halde Rablerinden korku duyanları ve namazlarında dikkatli ve devamlı olanları uyarabilirsin; ve [şunu bil ki, kim arınırsa yalnız kendisi için arınmış olur ve bütün yollar yalnız Allah'a varır.*[159] Esed'e göre bu ayetin anlatmak istediği temel mesele hesap günü geldiğinde insanların işledikleri kötü fiillerin yalnızca kendilerini ilgilendireceğini ve buna binaen ahlaki sorumluluğun herhangi bir kişiye devredilmesinin imkansız olduğunu göstermektedir. Ona göre bu ayet bir taraftan Hristiyanlıktaki ilk günah meselesini reddederken diğer taraftan ilk günahın Hz. İsa tarafından ödendiği anlayışına karşı çıkarak kesin bir dille reddetmektedir.[160] Buna benzer bir diğer ayet Necm 38. ayette geçen *"ve hiç kimse kimsenin yükünü taşıyacak değildir"* ifadesidir. Esed'e göre bir kulun yaptığı herhangi

[156] el-Kehf, 18/58.
[157] Esed, *Kur'an Mesajı*, 597.
[158] Râzî, *Tefsir-i Kebir*, 15/ 210.
[159] Fatır, 35/18.
[160] Esed, *Kur'an Mesajı*, 889.

bir kötülükten dolayı başka bir kulun cezalandırılmayacağı ilgili ahlaki ilke Kur'an-ı Kerim'de beş kez geçer Buna göre bu ayetler üç şeyi reddeder; ilki insanoğlunun doğduğu andan itibaren Hristiyanlık doktrinine göre yüklendiği ilk günah meselesinin reddidir ikincisi kulun işlediği herhangi bir günahtan dolayı bir Aziz'in bir peygamberin veya bir nebinin kendine feda etmesi sayesinde yapılan günahların bağışlanabileceği fikrinin reddidir üçüncü mesele ise günahkar ile Allah arasında üçüncü kişilerin aracılık etmesi fikrinin reddidir.[161]

Muhammed Esed, insan iradesine bağlı fiillerini yorumlarken genel olarak bireyselliği vurgulayan bir tablo çizer. Cebriyye mezhebinin görüşüne tamamen karşı çıkarak insanın ahirette cennetle mükâfatlandırılması veya cehennemle cezalandırılması onun dünyadayken kendi akli yetilerini kullanarak hiçbir baskı altında kalmadan eylemlerini gerçekleştirmesine bağlı olduğunu vurgular. Fahrettin Râzî'nin görüş ve düşüncelerine paralel bir yol çizen Esed iradenin sorumluluk gerektirdiğini, sorumluluğun ise yerine getirilip getirilmediğine bağlı olarak ödül veya cezayla karşılık bulacağını ifade eder.

2.1.4. Büyük Günah Meselesi

Kelam düşünce sisteminde ortaya çıkan ilk ihtilaf konusu büyük günah meselesi olmuştur. Çokça tartışılan bu mesele, mezheplerin karşı karşıya gelmesi hatta bazen karşılıklı olarak birbirlerini tekfir etmelerinin temel sebebi olmuştur. Büyük günah meselesi ele alınırken hangi günahların büyük günah kapsamında değerlendirileceği ayet ve hadislerle belirlenmeye çalışılmıştır. Büyük günahların sayısına 70 diyenler olduğu gibi 700'e çıkaranlar da olmuştur.[162]

Kur'an-ı Kerim insanların işlediği günahları tanımlamak için "zenb, ism, fısk, isyan" kelimelerini kullanır. Bu günahları bazıları küçük günahlar olarak aktarılırken bazıları affedilmeyecek kadar büyük günahlar olarak sınıflandırılır.[163] Hiçbir günahın küçük sayılamayacağı ve bu yüzden günahları büyük ve küçük günah diye ayırmanın mümkün olmadığını beyan eden alimler vardır. Bunların başında Eş`arî, Bâkıllânî, İbn

[161] Esed, *Kur'an Mesajı*, 1084.
[162] Adil Bebek, "Kebîre", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/163.
[163] Bebek, "Kebîre", 163.

Fûrek ve Ebû İshak el-İsferâyînî gibi Sünni kelamcılar gelir.[164] Diğer taraftan bütün günahları, büyük günah olarak atfedenlerin başında Hâricîler gelir. Onlara göre büyük günah işleyen kişi tövbe etmezse hem bu dünyada hem de ahirette kâfir olarak muamele görür.[165] Mürcie'ye göre ise mümin bir kişinin işlediği günahlardan dolayı cehenneme girmesi söz konusu değildir. Nasıl ki kâfirlerin yaptıkları iyilikler onlara fayda vermez müminlere de yaptıkları günahlar zarar vermez.[166] El-menzile beyne'l-menzileteyn çizgisinde bulunan Mu'tezile ise büyük günah işleyen kulun imandan çıktığını fakat küfre girmediğini savunur. Buna göre kul eğer tövbe ederse imanının geri geleceğini tövbe etmezse kâfir olarak haşredileceğini belirtir.[167] Mâturîdî'ye ve Eş'ariye kelâmcılar ise bu gruplardan daha farklı görüşler ortaya koyarak imanın mahiyetinin önemine dikkat çekmişlerdir. Çünkü onlara göre amel imanın bir parçası değildir ve yapılan günahların imanı ortadan kaldırması kabul edilemez.[168]

Büyük günahlar, ayet ve hadislerde geçen azabının şiddetli olduğu haber verilen birtakım suçlardır. Mürtekib-i kebîre'nin ilki Allah'a şirk koşmaktır. Şirk koşan kişiye müşrik denir.[169] Şirkin pek çok çeşidi vardır. Bunlardan bazıları; duyulan sevgide şirk,[170] itaat etmekte şirk,[171] dua ve ibadette yapılan şirk,[172] yasama ve kanun koymada şirk,[173] bazı varlıkları putlaştırma şirki[174] şeklinde sıralanabilir.

Kur'an'da Allah'ın varlığı ve birliği birçok ayette açıkça ifade edilmiştir. Yüce Allah onun birliğine ulûhiyetini ortak koşulmamasını, başka bir ilah edinilmemesi yalnızca ona kulluk edilmesini ona sığınılması ve sadece ondan yardım dilenmesini kurtuluşun bir tek onun izniyle gerçekleşeceğine iman edilmesini emretmektedir.[175]

---

[164] İbn Hacer el-Heytemî, *ez-Zevâcir 'an iḳtirâfi'l-Kebâ'ir*, (Beyrut: Daru'l-Marifet, 1408/1988), 1/5-12, 270-275; 2/265-271.
[165] Ebû Mansûr Muhammed el-Mâtürîdî, *Kitâbü't-Tevḥîd* çev. Bekir Topaloğlu (İstanbul; İsam Yayınları, 2002) 499-505.
[166] Muhammed b. Abdülkerîm eş-Şehristânî, *el-Milel ve'n-Niḥal*, çev. Muharem Tan (İzmir: Yeni Akademi Yayınları, 2006), 1/127.
[167] Kadî Abdülcebbâr *Şerḥu'l-Uṣûli'l-Hamse,* 2/634-637.
[168] Bebek, "Kebire", 164.
[169] İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab,* 10/543.
[170] el-Bakara,2/165.
[171] et-Tevbe, 9/31.
[172] el-A'râf, 7/37; Yûnus, 10/106.
[173] el-Kehf, 18/26; Şûrâ, 42/21.
[174] el-Ankebût, 29/25.
[175] Mustafa Sinanoğlu, "Şirk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/194.

Yüce Allah bir ayette; "*Şüphesiz Allah dilediği kimselerin daha hafif günahlarını bağışladığı halde kendisine ortak koşulmasını asla bağışlamaz. Zira Allah'a ortak koşanlar gerçekten korkunç bir günah işlemiş olurlar"*[176] buyurmaktadır. Esed'e göre Kur'an'da Allah'ın aşkın birliğinin ve benzersizliğinin sık sık dile getirilmesi kulların Allah'tan başka herhangi bir güce olan bağımlılıklarından arındırmak içindir. Ruhu yüceltilmeyi ve Allah'tan başka bir varlığa ilahi vasıflar atfetme yani şirki engelleme amacı güder. Kur'an, şirk koşmakta inat edildiği sürece yani tövbeye yaklaşmayana kadar yapılan günahı 'bağışlanamaz' olarak kabul eder.[177]

Hz. Yusuf kısasında geçen bir ayette Hz. Yusuf'un Allah'tan başka bir varlığa tapılmaması gerektiğini şöyle bildirir; "*Ve atalarım İbrahim, İshak ve Yakub'un yolunu tuttum. (Çünkü) tanrısal nitelikleri Allah'tan başka herhangi bir varlığa yakıştırmak bizlere yakışmaz: Allah'ın bize ve bütün insanlığa bahşettiği lütfun bir [sonucudur] bu, ama insanların çoğu bu (lütfun) değerini bilmez."*[178] Esed'e göre Allah mutlak kudret sahibi, mutlak olarak kendine yeterli bir varlık olduğuna göre, insanın, kendisinden başka bir varlığı tanrı olarak benimsememesi uğruna uyarılması muhakkak Allah'ın bir ihtiyacı veya bir çıkarı olduğu için değildir. Allah'ın böyle bir hatırlatmayı sık sık yapması sadece insanın yararı ve selameti içindir. Çünkü böyle bir günahtan kaçınılması, kulu batıl ve alelade inançlara karşı uyanık kalmasını sağlayacaktır. Böylece akıllı ve bilinçli bir varlık olan insan kendi onurunu korumuş ve bu onurunu yükseltmiş olacaktır. [179]

Söz konusu başka bir ayette "*Öyleyse sakın Allah'la başkası arasında herhangi bir benzerlik kurmaya kalkmayın çünkü Allah her şeyin aslını biliyor ama siz bilmiyorsunuz"*[180] Bu ayetin değinmek istediği nokta Esed'e göre Allah'ı başka herhangi bir şeyle kıyaslayarak ya da bir kimseyle eş tutarak yahut onu öyle olur olmaz kelime veya kavramlarla tanımlamaya çalışarak ona karşı saygısızlık yapılmamasını belirtir. Çünkü bu konuda yapılan her tanımlama ister nesne ister şahıs ile olsun kıyas yoluyla tanımlanan şeyin niteliklerini belli bir sınıflandırma ve sınırlandırma

[176] en-Nisa, 4/48.
[177] Esed, *Kur'an Mesajı*, 148.
[178] Yusuf, 12/38.
[179] Esed, *Kur'an Mesajı*, 464.
[180] en-Nahl, 16/74.

çerçevesinde yapmak demektir. Oysa Allah kulların betimleme yoluyla ulaşacakları her türlü tanım ve tanımlamaların çok ötesindedir.[181]

Büyük günahlar arasında sayılan bir diğer günah ise büyücülüktür. Sihir kelimesi Kuran'da büyü için kullanılır. Câhiliye toplumunda büyü ve sihir işleri çok yaygındı. Fal okları, yıldızlara bakmak, cin çıkarma, kehanet, düğüm atmak üfürükçülük gibi pek çok yolla bu işler yürütülürdü. Bunun yanında putperestlikle birlikte yürüttükleri bu işleri bir gelir kaynağı olarak kullanıyorlardı. O dönemde yaşayan Araplar büyücülerden çekinir saygı duyar ve çoğu zaman yapacakları işlerde onlara başvururlardı.[182]

Hz. Peygamberin nübüvvetiyle şahlanan İslam dininde sihir büyük günahlar arasında sayılmış büyücülüğe şiddetle karşı çıkılmıştır. Kur'an büyü ve sihir yapmayı açık ve kesin bir suretle yasaklamıştır. Nitekim bir ayette; "*Süleyman'ın hükümdarlığı sırasında şeytanca niyetler taşıyan kimselerin telkin edegeldiklerine uyarlar. Hakikati inkâr eden Süleyman değildi, ama o şeytanca niyetler taşıyan kişiler halka sihir öğreterek hakikati inkâr ettiler ve onlar, Babil'deki iki melek Hârût ve Mârût vasıtasıyla ihdas edilene [uyarlar]- gerçi bu ikili, öncelikle, "Biz sadece ayartıcılarız: sakın [Allah'ın vahyettiği] hakikati inkara yeltenmeyin!" şeklinde uyarıda bulunmadan hiç kimseye onu öğretmediler. Ve onlar, bu ikiliden, karı koca arasında nasıl huzursuzluk çıkarılacağını öğreniyorlardı; ancak Allah'ın izni olmadan onunla hiç kimseye zarar veremedikleri gibi sadece kendilerine zarar veren ve hiçbir faydası olmayan bir bilgi ediniyorlardı; oysa onlar, bu [bilgiyi edinenin ahiret hayatının güzelliğinden nasipsiz kalacağını iyi biliyorlardı. Doğrusu, karşılığında ruhlarını sattıkları o [sanat] ne kötüdür, keşke bunu bilselerdi!*[183] Esed'e göre bu ayet mecazi olarak kulların ne şekilde olursa olsun sihir girişimini reddetme yükümlülüğü altında olduğunu belirtir. Çünkü sihir ister başarılı ister başarısız olsun Allah'ın koymuş olduğu kanunları ve doğal düzeni bozmayı yahut değiştirmeyi amaçlar. Kıssada geçen Hârût ve Mârût şahısları çoğu kıraate göre iki melek şeklinde telaffuz edilir. Eski zamanlardan ileri gelen sihirbazlığın yurdu olarak ünlenenmiş olan Babil, Mârût ve

[181] Esed, *Kur'an Mesajı*, 544.
[182] Hikmet Tanyu "Büyü", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1992), 6/503
[183] el-Bakara, 2/102.

Mârût'un geldiği yer olarak sembolize edilmiştir. Buna göre Kur'an her türlü sihir, büyü göz boyama ve esrarengiz olayları reddetmek amacıyla işaret ettiği efsane budur. Burada maksat büyü sihir işlerine teşebbüs eden kişinin zihninde "tabiat-üstü" bir konumda olan araçlarla bazı şeyleri etkilemeye çalışmanın bir suç ve günah olduğunu ve bunu yapanların manevi dünyalarını zarara uğrattıklarını ve ruhsal konumlarına ciddi zararlar verdiklerini açık bir şekilde beyan etmektir.[184]

Kur'an-ı Kerim'de yasaklanan bir diğer büyük günah adam öldürmektir. Haksız yere birinin öldürmenin büyük bir suç ve günah olması bütün ilahi dinlerin ortak esaslarındandır.[185] Kur'an bu konuda şöyle buyurmaktadır; *Hataen olmadıkça bir mü'minin başka bir mümini öldürmesine asla izin verilemez. Bir mü'mini hataen öldüren kişi, mümin bir canı özgürlüğüne kavuşturmak ve maktulün akrabalarına diyet ödemekle yükümlüdür, meğerki onlar bundan vazgeçmiş olsunlar. Maktulün, kendisi bir mü'min olmasına rağmen, sizinle savaş halinde olan bir topluluğa mensup ise, [diyet], mü'min bir canı özgürlüğüne kavuşturmak [ile sınırlı olacaktır]; ama o, sizin anlaşma ile bağlı bulunduğunuz bir topluluğa mensup ise [ödenecek bedel], mü'min bir canı özgürlüğüne kavuşturmanın yanında akrabalarına ödenecek bir diyeti de kapsayacaktır]. Fakat yeterli imkânlara sahip olmayan, [bunun yerine] peş peşe iki ay oruç tutmalıdır. [Bu], Allah tarafından emredilen bir karşılık[tir] ve Allah gerçekten her şeyi bilendir, hikmet sahibidir.*[186] *Fakat her kim bir mümini kasten öldürürse, onun cezası, cehennemde kalmak olacaktır. Allah onu mahkûm edecek, lânetleyecek ve onun için korkunç bir azap hazırlayacaktır.*[187] Esed bu ayet hakkında tefsir yaparken Mu'tezili alimlere bazen de Râzî'ye atıfta bulunur. Buna göre iki ayet birbiriyle bağlantılı olarak tefsir edildiğinde bir mümini öldürmenin kişiyi kâfîr konumuna getirdiğini izah ederler. Esed'e göre bu durum verilecek olan cezayı kapsamaz.[188]

Savaş zamanında harpten kaçmak, sayılan bir diğer büyük günahtır. Bir ayette "*Siz Ey imana erişenler! Savaşta, o hakikati inkâra şartlanmış olan topluluğu büyük*

[184] Esed, *Kur'an Mesajı*, 28-29.
[185] Şamil Dağcı, "Kıssas", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2022), 25/490.
[186] en-Nisa, 4/92.
[187] en-Nisa, 4/93.
[188] Esed, *Kur'an Mesajı*, 160.

bir kuvvetle karşınızda bulduğunuz zaman sakın arkanızı dönmeyin.[189] *Çünkü o gün bir savaş taktiği gözetmeksizin ya da bir başka [müminler] grubuyla birleşme amacı gütmeksizin her kim ki arkasını onlara dönüp kaçarsa, (bilsin ki) mutlaka Allah'ın gazabını üzerine çekmiş olacak ve varacağı yer de cehennem olacaktır: ne kötü bir varış yeridir orası"*[190] Bedir Savaşı'nda ganimetlerin taksimi ve savaştan kaçmanın sonuçları üzerine inen bu ayetler; Esed'in tanımlamasına göre dönemin Müslümanlarından içinde bulundukları durum ne olursa olsun ricat edilmemesi gerektiğini belirtir. Gün sonunda Allah'ın zafer vaadi verdiği kullarının gerilmemesi ve savaştan kaçmamasına işaret ediliyor. Nitekim yüce Allah ayete müminlere seslenerek "Sizinle beraberim" nidası hazır bulunan kişileri yüreklendirici bir mesajdır. Esed'e göre bu ayetin ortaya koyduğu ahlaki ders Kur'an'ın didaktik metodunun bir parçası olarak doğrudan doğruya içinde bulunulan tarihsel olayla sınırlı kalmayıp, bütün dönemlere hitap eden bir süreklilik barındırmaktadır.[191]

Ayet ve hadislerde geçen bir başka günah ribâ yani faizdir. Faiz hem Kur'an'da hem de Hz. Peygamber hadislerinde yasaklanmıştır. Nitekim Hz. Peygamber veda hutbesinde de faizin yasak olduğunu ve yapılmaması gerektiğini vurgulamıştır. Kur'an'da faiz yasağıyla ilgili pek çok ayet bulunurken nüzul sırasına göre inen ilk ayet şu şekildedir;[192] *"Öyleyse yakınlarınıza, muhtaçlara ve yolculara haklarını verin; bu, Allah'ın rızasını kazanmak isteyenler için en doğrusudur: çünkü mutluluğa erecekler onlardır! Ve [unutmayın: Başka] insanların malvarlığı sayesinde, artsın diye faizle verdikleriniz [size] Allah katında bir artış sağlamaz. Oysa Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak için karşılıksız verdikleriniz [O'nun tarafından bereketlendirilir:] işte onlar, [bu şekilde Allah'ın hoşnutluğunu kazanmak isteyenler,] ödüllerini kat kat artıranlardır!"*[193] Esed, ilk inen faiz yasağı olduğu için uzun uzun açıklamalar yaparak faizin ve inen ayetin tahlilini yapmıştır. Ribâya lafız olarak 'bir şeyin ilk hacminin veya miktarının üstündeki artışı veya ilaveyi anlatır' şeklinde anlam verirken Kur'an terminolojisine göre 'bir kimsenin veya kurumun başka birini ödünç

[189] el-Enfal, 8/15.
[190] en-Enfal, 8/16.
[191] Esed, *Kur'an Mesajı*, 323.
[192] İsmail Özsoy, "Faiz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 1995), 12/115.
[193] er-Rum, 30/39

olarak verdiği belli bir mal veya para miktarının faiz yoluyla meşru olmayan bir artış sağlamasını ifade eder' biçiminde belirtir.[194]

Ribâ ayetleri Hz. Peygamberin vefatından birkaç gün önce inmesi sahabelerin bu konuda Hz. Peygambere herhangi bir soru sormalarına olanak sağlamamıştır. Esed göre her ne kadar Hz. Peygamber ribâ ayetlerini açıklamadan vefat etmişse de ribâ ayetleri sert ifadeler içermesi ve onu uygulayanların mahkûm edildiği durumlar göz önüne alındığında ribânın niteliği konusunda sosyal ve ahlaki yasaklarını ve ağırlığını yeterli derecede açıklamaktadır.[195]

Büyük günah kategorisindeki bir diğer günah, yetim malı yemektir. Kur'an bu konuda; "*Yetimlere mallarını verin. Helâli haram olanla değiştirmeyin; onların mallarını kendi malınıza katarak yemeyin. Çünkü böyle yapmanız, gerçekten çok büyük bir günahtır."*[196] *"Yetimlerin mallarını haksız yere yiyenler, aslında karınlarına sadece ateş doldurmuş oluyorlar. Onlar pek yakında çılgın alevli bir ateşe gireceklerdir."*[197] *"Yetimin malına yaklaşmayın. Ancak buluğ çağına erinceye kadar koruma ve geliştirme niyetiyle ona en güzel şekilde yaklaşabilirsiniz. Verdiğiniz sözü de yerine getirin; çünkü herkes verdiği sözden mutlaka sorguya çekilecektir."*[198] gibi pek çok ayetle yetimlerin mallarını korumuş ve teminat altına almıştır. Yine bir diğer ayette *"Bu dünya ve ahiret hakkında yetimlerle nasıl davranılacağın hakkında sana sorarlar. De ki: "Onların durumlarını düzeltmek en hayırlı olanıdır." Ve onların hayatlarını paylaşırsanız [unutmayın ki] onlar sizin kardeşlerinizdir. Zira Allah, bozgunculuk yapanları, düzeltmeye çalışanlardan ayırt etmesini bilir. Ve Allah dileseydi, taşıyamayacağınız yükleri omuzlarınıza yüklerdi [Ama] unutmayın ki Allah kudret sahibidir, hikmet sahibidir!"*[199] Esed'e göre bu ayetin anlamı şudur; eğer bir kişi kendi sorumluluğu bünyesinde bulunan bir yetimle beraber bir işe girişirse böyle bir beraberlikten yetimin menfaatlerine ve çıkarlarına hiçbir suretle zarar gelmemesi şartıyla iş ortaklığı meşrudur.[200]

---

[194] Esed, *Kur'an Mesajı*, 827.
[195] Esed, *Kur'an Mesajı*, 828.
[196] en-Nisa, 4/2.
[197] en-Nisa, 4/10.
[198] el-İsra, 17/34.
[199] el-Bakara, 2/220.
[200] Esed, *Kur'an Mesajı*, 65.

2.1.5. Rü'yetullah

Rü'yetullah, dünya ve ahiret hayatında Allah'ı görmek anlamına gelmektedir.[201] Sözlükte görmek olarak ifade edilen ru'yet kelimesi ile Allah kelimesinin birleşmesinden meydana gelir.[202] Hz. Peygamber vefat ettikten sonra Sahabe döneminde onun mi'racta Allah'ı görüp görmediği tartışma konusu olmuştur. Daha sonraki asırlarda tartışmanın başını çeken Cehm b. Saffân ile Sümeniyye arasında meydana gelmiş olan münakaşa Rü'yetullah'ın kelâmî ekollerin düşünce sistemi içerisinde kendine genişçe yer bulmasına olanak sağlamıştır. Rü'yetullah meselesi özellikle Ehl-i Sünnet ve Mu'tezile arasında sık sık tartışılmış ve içinde bulunulan zaman diliminde geniş yankılar uyandırmıştır.[203]

'Allah'ın görülmesi' şeklinde anlam verilen 'Rü'yetullah' kavramı bu dünyada ya da ahiret yurdunda nerde olursa olsun çıplak bir gözle görebilmek anlamında kullanılmaktadır.[204] Buna göre Allah'ın görülebileceğini ispat eden veya reddeden ayetler mezhepler tarafından ileri sürülmüş çeşitli rivayetler kullanılarak delillendirilmiştir. Tartışmanın ortaya çıktığı ilk dönemden itibaren İslam âleminin büyük çoğunluğu Allah'ın hem kıyamet günü hem de cennette kullarına görüneceğini savunur. Bunun yanında Allah'ın kullar tarafından görülmesinin onun azamet ve kudretine zarar vereceği insan gibi eksik aciz somut ve sınırlı olan varlıkların sonsuz yüce soyut ve eksiksiz Allah'ı görmesi söz konusu olamaz. Bu düşüncenin savunucuları Mu'tezile mezhebinin üyelerdir. Onlara göre Allah'ın kullar tarafından görülmesi mümkün değildir. Allah'ın görüleceğine dair ayetleri ve hadisleri tevil ederek mecaz olarak kabul edilmesi gerektiğini savunurlar.[205]

Ehl-i sünnet, Rü'yetullah hakkındaki ayetleri genel olarak gerçek anlamlarıyla ele almış ve Allah'ın görülmesinin mümkün olduğunu belirtirler. Buna göre insanlar

---

[201] Fahruddin Râzî, *Mefatihu'I-Gayb* çev. Suat Yıldırım-Lütfullah Cebeci-Sadık Kılıç-Sadık Doğru (Ankara: Akçağ Yayınları, 1990) 29/303.
[202] Temel Yeşilyurt, "Ru'yetullah", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008) 35/311.
[203] Hasan Limon, *Ru'yetullah ile İlgili Rivâyetlerin Değerlendirilmesi* (Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019) 15.
[204] Cürcanî, *Kitabü't-Tarîfât* 110.
[205] Ömer Pakiş, "Rü'yetullah ile İlişkilendirilen Âyetlerin Mu'tezilî Okuma Biçimi (Kādī Abdülcebbâr ve Zemahşerî Örneği*)" Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. Dergisi* 21 (Şubat 2001), 55.
[205] el-Enfal, 8/17.

için ahirette şartlar ve nitelikler değişince Allah'ın görülmesi de imkânlı hale gelecektir.[206]

Rü'yetullah meselesiyle ilgili olarak âlimlerin ele aldığı beş ayet vardır. Bu ayetlerden ilki şu şekildedir; *'O gün yüzler vardır, Rablerine bakıp parıldayan*."[207] Esed bu ayeti *"Bazı yüzler o gün mutlulukla parlayacak*" şeklinde çevirmiştir. İslam âlimleri bu ayeti Allah'ın ahiret yurdunda gerçek müminler tarafından görülebileceği fakat iman etmemiş olan kâfirlerin bundan mahrum kalacağı şeklinde yorumlamışlardır.[208] Fakat Mu'tezile alimleri bakmak fiilinin görmek fiiliyle bir tutulamayacağını dolayısıyla Allah'ı görebilmek için bakmanın yeterli olamayacağını savunurlar.[209]

Kur'an da Rü'yetullah meselesinde en çok dikkat çeken bir diğer ayet ise*; "Ve Musa belirlediğimiz vakitte, belirlediğimiz yere (Sina Dağı'na) varınca, Rabbi onunla konuştu. [Musa da: "Ey Rabbim" dedi, "göster bana [Kendini] ki seni göreyim!" [Allah]: "Beni asla göremezsin. Ama yine de [istersen] şu dağa bir bak; eğer o öylece yerinde kalırsa, o zaman, ancak o zaman, Beni görebilirsin! "Ve Rabbi şavkını dağa gösterir göstermez, onu toza toprağa çevirdi ve Musa da bayılıp düştü; uyanıp kendine geldiği zaman: "Ne sınırsız bir yücelik seninki! Pişmanlık içinde sana sığınıyorum ve [bundan böyle daima] inananların ilki olacağım!"*[210] buyurulmaktadır. Bu ayette Hz. Musa'nın Allah ile konuşması ona bakması akabinde onu görmek istemesi konu edinilmiştir. Karşılıklı yapılan bu konuşma Mu`tezileye göre Allah'ın görülmesinin imkansızlığını açıklayan en güçlü delillerdendir. Çünkü onlara göre Allah bizzat "Beni asla göremezsin" pasajını kullanmıştır. Ehl-i sünnete göre ise buradaki meselede bir peygamberin Allah'tan düşünülmesi ve istenmesi imkânsız olan bir şeyi istemesinin caiz olmadığını dolayısıyla Hz. Musa'nın Allah'tan rabbini görmek istediğini söylemesi gerçekleşmesi olanak dâhilinde olan bir istektir. Yine Ehl-i sünnet âlimlerine göre Hz. Musa bu isteği Allah'a ilettikten sonra herhangi bir kınama ifadesi duymamış yahut 'ben görünmem' diye isteğini geri çevirmemiştir. Aksine

[206] Fahruddin Râzî, *Mefatihu'I-Gayb*, 29/303-307.
[207] Kıyame, 75/22.
[208] Temel Yeşilyurt, "Rü'yetullah", Türkiye *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/312.
[209] Limon, "*Ru'yetullah ile İlgili Rivayetlerin Değerlendirilmesi*" 12.
[210] el-Araf, 7/143.

görünebilmesini bir şarta bağlamış ve yerinde duran dağı işaret etmiştir.[211] Esed'e göre "İşte ondan sonra (sevfe) beni görürsün" İfadesi lafzen Arapça'da imkânsızlığı yani olamayacak olanı ifade eder. Tam çevirisi mümkün olmamakla beraber insanın Allah'ı görmesinin mümkün olamayacağını ifade eder.[212] Bir diğer ayette; "*İyi ve yararlı işler yapmakta sebatlı olanları (karşılık olarak) daha iyisi ve ondan da fazlası beklemektedir. [Kıyamet Günü'nde] onların yüzlerini ne bir kararma ne de bir aşağılanma gölgelemeyecektir: İşte bunlardır cennetlikler; orada ebedî kalacak olanlar"*[213] buyurulmuştur. *Ayette yer alan* hüsna; daha güzel karşılık' pasajı müminlerin dünyadayken yaptıkları hayırlı ve güzel ameller için verilecek olan cennet nimetleri olarak tefsir edilmiştir. Bunun yanında 'ziyade; bir fazlası' ifadesi ise kulların cennet ehli olarak Allah'ı görmesi olarak yorumlanmışlardır.[214] Mu'tezile alimlerinden Zemahşerî ise ziyade kelimesinin böyle bir anlamda kullanılamayacağı bunun yerine 'cennete verilecek nimetler' şeklinde tefsir etmenin daha doğru olacağını belirtmiştir.[215]

Söz konusu diğer ayette; *"elbette onlar o gün rablerinin rahmetinden yoksun bırakılacaklar"*[216] buyurulmuştur. Ehl-i sünnet âlimleri bu ayeti müminler için ahirette Allah'ın görüleceği şeklinde tefsir etmişlerdir. Hatta Elmalılı Hamdi Yazır, ayetin mealini 'Hayır hayır, doğrusu onlar o gün Rab'lerini görmekten mahrumdurlar' şeklinde vermiş ve Allah'ın görüleceğine dair delil olarak kullanmıştır.[217] Zemahşeri ise üzerinde durulan bu ayette rü'yet ifadesinin çıkarılamayacağı burada kastedilen asıl mananın yüce Allah'ın onları hiç yerine koyması ve aşağılanmalarına sebep olan darbımesel olduğunu ifade etmiştir.[218]

---

[211] Mâturîdî, *Kitabü't-Tevhid*, 139-141.
[212] Esed, *Kur'an Mesajı*, 299.
[213] Yunus, 10/26.
[214] Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, (İstanbul: Eser Kitabevi, 1993), 4/472.
[215] Ebu'l-Kâsım Cârullah Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî ez-Zemahşerî. *El-Keşşâf 'An Haka'ikı Ğavâmidı't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekavîl Fî Vucûhi't-Te'vîl*. çev. Abdulaziz Hatip, Mehmet Erdoğan, Aydın Temizer, Ömer Çelik, Muhammed Coşkun, A. Enes Ateş (İstanbul. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2017), 3/264.
[216] el-Mutaffifin, 83/15.
[217] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4/473.
[218] Zemahşerî, *Keşşâf*, 6/1208.
Kur'an'da rü'yet ispatında kullanılan başka ayetler de vardır. *"Allah, mümin erkeklere ve mümin kadınlara, içinde ebedî kalmak üzere altından ırmaklar akan cennetler ve Adn cennetlerinde güzel meskenler vadetti. Allah'ın rızası ise hepsinden büyüktür. İşte büyük kurtuluş da budur*" (et-Tevbe, 9/72) ayetin tefsiri hakkında Bekir Topaloğlu cennete Allah'ın cemalinin görüleceğini belirtmiştir. Bekir Topaloğlu, "Cennet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1993), 7/393.

Rü'yetullah meselesinde ele alınan bir diğer ayet ise "*Hiçbir beşerî görüş ve tasavvur O'nu kuşatamaz, hâlbuki O her türlü beşerî görüş ve tasavvuru çevreleyip kuşatır: zira yalnız O'dur (hikmetine) tam nüfuz edilemez olan, her şeyden haberdar bulunan*"[219] buyurulmaktadır. Allah'ın görülmesinde ispat delili olarak kullanılan bu ayet içerisinde geçen idrak lafzına göre farklı anlamlar verilmiştir. Ehl-i sünnet alimleri bu kelimeyi rü'yete delil olarak kullanırken Mu'tezile uleması bunu mezkûr ayetle idrakin nefyedilmesi şeklinde tefsir ederek Allah'ın göz ile görülmesinin mümkün olamayacağı sonucuna varmışlardır.[220] Esed Rü'yetullah meselesinde bu ayete verdiği mealden anlaşılacağı üzere Allah'ın ahirette görülmesinin mümkün olmayacağını bunun ancak tasavvur edilebileceğini vurgular. İnsan tarafından Allah'ın görülmesinin mümkün olamayacağı çünkü yüce yaratıcıya tam olarak nüfuz edilmesinin imkânsız olduğunu belirtir. Esed bu görüşüyle Eş'arilerden ayrılarak Mutezile alimlerine paralel bir görüş ortaya koyar.

2.1.6. Kaza ve Kader

Kader ve kaza, itikadi meseleler arasında tartışılan bir konudur. Kaza ve kader Allah'ın yarattığı varlıklara dair belirlediği planların ve kâinatın işleyiş planlarının gerçekleşmesine verilen terimdir. Sözlükte kaza ve kader bazen farklı anlamlarda kullanılırken bazen de birbirinin yerine kullanılmıştır. Buna göre kader Allah'ın tüm varlıkları ve olayları ezeli ve ebedi ilmiyle bilip belirlemesi anlamına gelirken kaza ise Allah'ın nesne ve olaylara dair yaptığı tüm planları gerçekleştirilmesi anlamını taşır.[221]

Bu anlamları benimseyenlerin başında Mâtürîdî, Şiî ve Selefiyye âlimleri gelir. Eş'ari kelamcıları ise bu tanımlamaların tam tersini yaparak kazayı kader yerine, kaderi de kaza yerine kullanırlar. Mu`tezili âlimler ise kader ve kazayı insanlara ait fillerin hüküm olarak açıklanıp haber verilmesi şeklinde tarif etmişlerdir.[222]

Yüce Allah Hz. Peygamberle vahiy olarak indirmiş olduğu Kur'an'ın birçok yerinde her şeyin tek yaratıcısı olduğunu ve yarattığı şeyler üzerinde sadece kendisinin tasarrufta bulunabileceğini belirtmiştir. İlim ve kudretiyle istediği ve planladığı her

[219] el-En'am, 6/103.
[220] Zemahşerî, *Keşşâf,* 2/71
[221] Yusuf Şevki Yavuz, "Kader", Türkiye *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/59.
[222] Yavuz, "Kader", 24/59.

şeyin gerçekleşmesinin mümkün olduğu kaza ve kaderle ilgili tüm işleyişin kendisine bağılı olduğunu sık sık vurgulanmıştır. Kaza ve kaderle ilgili ihtilafların çok fazla olmasının nedeni söz konusu ayetlerin tevili konusunda çıkan anlaşmazlıktır.

Söz konusu ayetleri şu şekilde sıralamak mümkündür*; "Sonra O, bu kederin ardından, size bir emniyet duygusu, bazılarınızı sarıp kuşatan bir iç sükûneti bağışladı; oysa sadece kendilerini düşünen ötekiler, Allah hakkında yanlış fikirlere - putperest câhiliye düşüncelerine- kapıldılar ve "[Bu konuda] o zaman bir karar yetkisine sahip miydik?" diye (kendi kendilerine) sordular. De ki: "Bütün karar yetkisi, yalnızca Allah'a aittir!" [Onlara gelince,] onlar, "Eğer bir karar yetkimiz olsaydı, ardımızda bu kadar çok ölü bırakmazdık" diyerek [ey Peygamber,] sana göstermeyecekleri o [iman zayıflığını içlerinde saklamaya çalışıyorlar. [Onlara] de ki: "Evlerinizde de kalmış olsaydınız, [içinizden] ölümü takdir edilmiş olanlar, devrilecekleri yere mutlaka çıkıp giderlerdi*."[223] Esed'e göre ayette vurgulanan ana mesaj Allah'ın kullarının göğüslerinde barındırdığı her şeyi bilmesi ve buna göre sınamasıdır. Buna göre insanların başına gelen her türlü şey Allah'ın kullarının kalplerinde barınan boş ve yarasız şeyleri çekip çıkarması içindir. Esed'e ayette yer alan pasajda Allah istediği kuluna başarıyı veya başarısızlığı pay edebilir. Fakat buradaki temel kriter insanın uğrunda çaba gösterdiği ve emek verdiği şeyler dışında başka bir şey değildir.[224]

Bir diğer ayette şöyle buyurulmaktadır*; "O'dur sizi balçıktan yaratan ve sonra [sizin için] bir ömür tayin eden, [yalnızca] O'nun bildiği bir ömür. Ama hâlâ şüphe edip durursunuz."*[225] Esed bu ayette yer alan ve O'nun katında bulunan bir ömür" lafzında bulunan 'ömür' kelimesinin bazı müfessirlerce dünyanın bitimine ve sonra yeniden dirilişe işaret ettiğini ifade ettikten sonra yalnızca Allah tarafından bilinen ve yönetilen bir ömür şeklinde tefsir etmiştir. [226]

Kaza ve kaderle ilgili bir diğer ayette; *"Ve her toplum için bir vade belirlenmiştir; Öyle ki, vadeleri dolduğunda onu bir tek an olsun ne geciktirebilirler*

[223] Al-i İmran, 3/154.
[224] Esed, *Kur'an Mesajı*, 120.
[225] el-En'am, 6/2.
[226] Esed, *Kur'an Mesajı*, 223.

ne de öne alabilirler."[227] Esed'e göre ayette her topluluk için bir vade vardır yani Allah'ın ümmet için belirlemiş olduğu bir yaşama süresi vardır ki bu süre içerisinde toplumlar kendilerine vahiy yoluyla teklif edilmiş olan hidayet yolunu kabul etmek veya reddetmek konusunda serbestliğe sahiptirler. Daha sonra insanlar için belirlenmiş ömürlerinde Allah'ın ezeli takdiri içerisinde tayin edilmiş olanı iyi veya kötü fark etmez nasipleri neyse onunla karşılaşacak.[228] Bir diğer ayette; *"ve zaten hiçbir ümmet kendisi için belirlenmiş sürenin bitimini öne alamayacağı gibi erteleyemez de*"[229] buyrulur. Esed, 'her ümmet' lafzıyla geniş bir anlam kastedildiği yani her uygarlığın bütün organizmalar gibi büyüme olgunlaşma ve sonunda çöküş süreçlerinden ibaret olan ilahi iradenin belirlediği bir yaşama ve ayakta kalma süresi şeklinde tefsir edilmiştir.[230]

Kaza ve kaderle ele alınan bir diğer ayet; "*Hiçbir musibet, daha önce buyruğumuzda [öngörülmüş] olmadıkça ne yeryüzünün ne de sizin başınıza gelmez: şüphesiz bu Allah için kolay (bir iştir. [Bunu bilin ki,] elinizden kaçan [iyi ve güzel] şeylere üzülmeyesiniz ve elinize geçen iyi ve güzel şeylerle de [boş yerel şımarmayasınız: çünkü Allah, kendini beğenip küstahça davrananları sevmez."*[231] Bu ayet, Allah'ın izni olmaksızın hiçbir şeyin meydana gelmeyeceğini beyan eden önemli ayetlerden biridir. Esed ayetin tefsirinde müminlerin tam bir teslimiyete sahip olunması gerektiğine dikkat çekmiştir. Buna göre ayet her kulun ne meydana geldiyse, meydana gelmek zorunda olduğunu meydana gelmemesinin mümkün olmadığını çünkü Allah tarafından akıl-sır ermez bir plan dâhilinde vuku bulacağını bilinçli bir şekilde tevekkül etmeye sevk etmiştir. Ayetin devamında '*çünkü Allah, kendini beğenip küstahça davrananları sevmez'* kısmında meydana gelmiş her şeyin Allah tarafından irade edilmiş olduğunu kabul etmek istemeyenlerin kastedildiği belirtilir.[232]

2.1.7. Rızık ve Ecel

Rızık sözlük anlamı olarak "yiyecek vermek, rızıklandırmak" anlamına gelen "rezk" kökünden türemiştir. Rızk kelimesi, aynı zamanda "yiyecek, giyecek ve

[227] el-Araf, 7/34.
[228] Esed, *Kur'an Mesajı*, 276.
[229] el-Hicr, 15/5.
[230] Esed, *Kur'an Mesajı*, 515.
[231] el-Hadid, 57/22-23.
[232] Esed, *Kur'an Mesajı*, 1116.

faydalanılacak her şey; yağmur, bağış; pay, nasip" gibi birçok anlama gelir.[233] Terim anlamı ise yüce Allah'ın yarattığı varlıklara yeme içme ve başka konularda faydalanmak üzere verdiği her şeyi ifade eder.[234]

Kur'an'ın farklı yerlerinde 123 defa rızık kavramı geçer. Rızıklandırma fiili Allah'a izafe edilirken bazen aracı olması bakımından insan için de kullanılır. Buna göre Allah kendini yaşamını sürdüremeyecek vaziyette olan varlıklar dâhil olmak üzere kâinattaki tüm varlıkların rızkını belirleyen ve verendir.[235] Bunu açıklayan bir ayette "*Ve yeryüzünü yayıp üzerine yerinden oynatılmaz dağlar yerleştirdik; ve orada [hayatın] her türünün dengeli bir biçimde büyüyüp boy vermesini sağladık; Ve yine orada hem sizin için, hem de rızkı size bağlı olmayan öteki bütün canlılar için geçim vasıtaları sağladık."*[236] Esed bu ayette geçen "rızıklandırılışı siz olmadığınız" ibaresinden hareketle verilecek en geniş anlamın insanların da dâhil olmak üzere yaşayan tüm varlıkların rızıklarının yalnız ve yalnız Allah tarafından verildiği vurgulanmaktadır.[237] Söz konusu bir diğer ayette; "*onlar ki insan idrakini aşan olgularım varlığına inanırlar ve namazlarına dikkatli ve devamlıdırlar kendilerine verdiğimiz rızıktan başkaları için harcarlar."*[238] Esed buradaki rızk kavramını geçim aracı, insan için yararlı olan bütün maddi (gıda, mal, çocuk) veya manevi (bilgi, erdem) şeyleri ifade eden bir kelime olarak açıklar.[239]

Allah'ın rızık vermesiyle ilgili bir ayette; *Bunun üzerine Rabbi, kız çocuğunu hoşnutlukla kabul etti, onu güzelce büyüttü ve Zekeriya'nın himayesine verdi. Zekeriya, ne zaman onu mabette ziyaret ettiyse yanında yiyeceklerle görür ve sorardı: "Ey Meryem, bunlar sana nereden geliyor?" Meryem: "Bunlar Allah'tandır; Allah, dilediğine hesapsız rızık bağışlar!" diye cevap verirdi."*[240] buyurulur. Müfessirlerin çoğunluğu Hz. Meryem'e verilen rızkın mûcizevi bir kaynaktan geldiğine dair ne Kur'an'da ne de hadislerde herhangi bir işaret olmadığı kabul eder. Esed'e göre böyle bir rivayet bulunmamasına rağmen üzerinde durulması gereken asıl mesele ne şekilde

[233] Murtaza ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs bi Şerhi'l-Kâmûs*, (Beyrut: 1994), 13/162.
[234] Şerafettin Gölcük, "Rızk", Türkiye *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/73.
[235] Gölcük, "Rızk", 73.
[236] el-Hicr, 15/19-20.
[237] Esed, *Kur'an Mesajı*, 517.
[238] el-Bakara, 2/3.
[239] Esed, *Kur'an Mesajı*, 4.
[240] Al-i İmran, 3/37.

olursa olsun asıl rızık vericinin Allah olduğunu ve Hz. Meryem'in de bunun bilincinde olduğudur.[241] Hz. Meryem'in Allah'tan rızık istediği gibi oğlu Hz. İsa'nın da böyle bir duası Kur'an'da yer almıştır. *"İsa, Meryem'in oğlu, "Ey Allah'ım, ey Rabbimiz!" dedi, "Gökten bize bir sofra gönder: o, bizim için ilkimizden sonuncumuza kadar sürekli tekrarlanan bir ziyafet ve senden bir işaret olacaktır. Ve bize rızkımızı ver, zira sen rızık verenlerin en iyisisin!" Allah, "Şüphe yok ki" dedi, "Ben onu size [her zaman] gönderirim. Ve bu şekilde, hanginiz bundan sonra [bu] hakikati inkâr ederse, bilin ki onu bu dünyada benzerine [daha] hiç kimseyi çarptırmadığım bir azaba çarptıracağım!"*[242] Esed'e göre bu ayetin tefsiri için Allah'ın maddi ve manevi her türlü rızık veren ve bunu süreklilik içerisinde gerçekleştiren bir döngü kurmuşken bazı insanların bu gerçeğe rağmen hakikati yok sayarak gösterdikleri küstahça tavırlar, onlara kendini yeterli ve bağımsız hissettirse de aslında Allah'ın laneti şiddetli bir şekilde üzerlerinde vuku bulacaktır açıklamasını yapmıştır.[243] Esed rızık ayetleriyle yaptığı açıklamalarda kulların tek rızık verenin Allah olduğunun bilincinde olması gerektiğini vurgular. İnsanların elinden geleni yaptıktan sonra tevekkül etmesi, tek dayanak olarak Allah'ı bilip ondan isteyerek ve şükrederek ömrünü geçirmesi, ne için olursa olsun kimseye boyun eğmemesi, sadece Allah'a kulluk yapılmasını ve rızık konusunda korkulmaması gerektiğini belirtir.[244]

Ecel sözlük anlamı olarak "belirlenmiş zaman, muayyen bir müddetin sonu" anlamlarına gelir. Kur'an-ı Kerîm'de ömrün sonu ölüm vakti gibi anlamlarda kullanılır. Ecelin konu alındığı ayetlerde Allah'ın yarattığı her canlı için bir yaşama süresi ve ölüm vakti belirlediği buyrulmuştur. Buna göre az ya da çok yaşamış olsunlar ömür süreleri mutlaka belirlenmiş olup yazılı hale gelmiştir.[245]

Ecel konusu, kelam âlimleri arasında kader problemine bağlı olarak tartışılan önemli bir konudur. Selefiyye Mâturîdî'ye ve Eş'ariye'den meydana gelen Ehl-i sünnet alimleri ecel "Allah'ın canlıların öleceğini bildiği zaman" şeklinde ifade edilmiştir. Buna göre ecel hayat ve ölüm için belirlenen zamanı ifade ettiği için kader

---

[241] Esed, *Kur'an Mesajı*, 95.
[242] el-Maide, 5/114-115.
[243] Esed, *Kur'an Mesajı*, 220.
[244] Esed, *Kur'an Mesajı*, 406-1233.
[245] Cihat Tunç, "Ecel", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/380-382.

meselesi kapsamında bir konudur Ehl-i sünnete göre her canlı tek bir ecel yaşar ve bunun değişmesi söz konusu değildir yani hiçbir canlı kendisi için belirlenen zamanın öncesinde veya sonrasında ölmez.[246]

Ecel konusunu büyük bir tartışmaya açan mezhep Mu'teziledir. Mu'tezilerin Bağdat ekolü Enam suresinde yer alan 2. ayetin[247] açıklamasını yaparken insanın eceli kaza ve eceli müsemma olmak üzere iki ecelinin bulunduğunu ileri sürmüşlerdir. Ecel-i müsemma herhangi bir dış müdahale olmadan insanların ölüm vaktinin dolması ile ruhlarının teslim edilmesidir. Ecel-i kaza ise dış etkenler nedeniyle bir kişinin öldürülmesidir. Buna göre eğer o kişi kazayla öldürülmeseydi eceli müsemması dolana kadar yaşayacaktı.[248] Söz konusu ayette yer alan ecel-i müsemma Esed'e göre en doğru çevirisi 'onun tarafından tespit edilen veya onun tarafından bilinen bir ömür' şeklinde olmalıdır. Yani hem münferit insan hayatına hem de bir bütün olarak dünya hayatına işaret edilmiştir.[249]

Ecel ile ilgili bir ayette; "*Rabbinizden günahlarınız için bağışlanma dileyin ve sonra tevbe ve pişmanlık tavrı içinde O'na yönelin ki, O da sizi [bu dünya] hayatında [O'nun belirlediği bir süre doluncaya kadar güzel bir geçimle geçindirsin ve [öte dünyada da] erdem sahibi herkese erdemliliğinin karşılığını [fazlasıyla] versin. Fakat eğer (doğru yoldan) dönerseniz, o zaman, doğrusu o zorlu Gün [gelip çattığında] azabın sizin başınıza gelmesinden korkarım.*[250] Esed'e göre bu ayette yer alan "hayatınızın sonuna kadar" yani eceli müsemma vuku bulacak vaadin bireylere değil de inanan cemaatlerin bütünüyle ilgilidir.[251]

Bir diğer ayette; "Gökleri *ve yeri yaratan Allah'ın, onları kendi eşkâlleri üzere yeniden yaratacak güce sahip olduğunu ve onları yeniden diriltmek için, sonu geleceğinden şüphe olmayan bir süre belirlemiş bulunduğunu kavrayamıyorlar mı? Ama şu var ki, zalimler küfürden başka her şeye karşı çekimser davranırlar."*[252] Lafzen "onlar için bir süre (ecel)" terimi yok olması ya da ortadan kalkması kesin olan

[246] Tunç, "Ecel", 380-382.
[247] "O'dur sizi balçıktan yaratan ve sonra [sizin için] bir ömür tayin eden, [yalnızca] O'nun bildiği bir ömür.Ama hâlâ şüphe edip durursunuz."
[248] Tunç, "Ecel", 382.
[249] Esed, *Kur'an Mesajı*, 223.
[250] Hud, 11/3.
[251] Esed, *Kur'an Mesajı*, 420.
[252] el-İsra, 17/99.

bir şey için belli olan süre anlamına gelir. Buradaki asıl vurgulanan kıyametin kaçınılmazlığını ifade eder.[253]

2.2. Nübüvvet

Nübüvvet, semi'yyat ve ilahiyat ile dinin temel üç unsurunu oluşturur. Sözlük anlamı olarak n-b-e "haber vermek "nebve ise "konum ve değeri yüksek olmak" anlamında kullanılır. Nebi kelimesi ise "yüksek derecelere çıkmış seçkin kişi" demektir.[254] Nübüvvet terim olarak Allah'ın vahiy yoluyla bildirdiği bilgi emir ve yasaklarını insanlara ulaştırıp onları doğru yola sevk eden elçiye verilmiş isimdir.[255]

2.2.1. Nübüvvetin Gerekliliği

Yüce Allah insanların yaratılışından itibaren onların günahlardan uzaklaşıp doğru yola girmeleri için peygamberler aracılığıyla emir ve yasaklarını iletmiştir. Allah Kur'an-ı Kerim'de Nuh İbrahim ve İsrailoğulları soylarından kişilerin seçildiğini onlara kitap indirilip Nebi veya resul görevlerinin verildiğini belirtmiştir. Nitekim bir ayette; *Hiç şüphesiz biz Mûsâ'ya kitabı verdik ve ondan sonra birbiri ardınca peygamberler gönderdik. Meryem oğlu İsa'ya da apaçık mûcizeler lütfettik ve onu Rûhu'l-Kudüs ile destekledik. Ama size ne zaman bir peygamber gelip de nefislerinizin hoşlanmayacağı, hevâ ve hevesinize hizmet etmeyecek hükümler getirdiyse, hemen büyüklük taslayarak, kimini yalanlayıp kimini de öldürüyordunuz, öyle değil mi?*[256] buyurulmuştur.

Allah her insana bir ömür verir ve bu ömür zarfında iman edip salih amel işlemesini emreder. Bu yüzden bazı elçiler göndererek insanları uyarır ve onlardan itaat etmelerini bekler. Bununla ilgili bir ayette; *Ey Ehl-i kitap! Peygamberlerin arasının kesildiği bir zamanda, ileride: "Bize ne bir müjdeci geldi de bir uyarıcı" demeyesiniz diye size dinî gerçekleri açıklayan elçimiz gelmiş bulunuyor. Gerçekten size hem müjdeleyen hem de uyaran bir peygamber gelmiştir. Allah, her şeye gücü*

[253] Esed, *Kur'an Mesajı*, 580.
[254] el-İsfahani, Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed b. El-Mufaddal er-Ragıp, *Müfredat Kur'an Kavramları Sözlüğü*, çev. Abdulbaki Güneş, Mehmet Yolcu, (İstanbul: Çıra Yayınları, 2012), 1032.
[255] Yusuf Şevki Yavuz, "Nübüvvet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/286-291.
[256] el-Bakara, 2/87.

yetendir."[257] şeklinde uyarmıştır. Allah, ilahi emirlerinin yerine getirilip getirilmemesine bağlı olarak cennet ve cehennemi yaratmıştır. Buna göre insanların ceza ve mükâfatın bilinebilmesi nefsi arzu ve isteklerden uzaklaşıp hak yolunu bulabilmeleri için de peygamberler göndermiştir.

İnsan toplumlarının olduğu yerde düzeni ve adaleti sağlamak barışı inşa etmek çıkan sorun ve anlaşmazlıkları yok etmek ve akabinde Allah'tan gelen vahiylerin insanlara güvenli bir şekilde aktarabilmek için peygamberlerin varlığı gereklidir. Ehl-i sünnet âlimlerinden olan Mâturîdî'ye göre peygamberler hakem rolündedir. Buna göre bir peygamber insanlar arasında meydana gelen çekişmelerin ve anlaşmazlıkların şiddete dönüşmeden engel olması için Allah tarafından gönderilen bir arabulucu ve uzlaştırıcıdır.[258]

Allah dünyada insanların seçtikleri bazı yolların iyiye ve doğruya bazılarının ise yanlışa götürdüğünü Nahl süresi 35. ayette[259] belirtmiştir. Buna göre insanların doğru yolu bulması ve iyiyi seçmesi ahirette mutlu bir yaşam sürmesi için temel kaidedir. Bu kaidenin yerine gelmesi için bir yol gösterici olarak elçilerin gönderilmesi zaruri bir ihtiyaçtır.[260]

İnsanların yaşadığı hayatı anlamlandırması ve Allah'a layık bir kul olmayı başarabilmesi için bir yol göstericiye ihtiyaç duymaktadır. İnsanoğlu aklını kullanarak yaratıcısını bulabilir fakat Allah ile nasıl iletişim kuracağını ve ona nasıl ibadet edeceğini bilemez. Buna binaen peygamberler, Allah ve kul arasında iletişimi sağlaması açısından gerekli görülmektedir.[261]

İmam Eş'ariye göre peygamberler, insanın kendini tanıması, nasıl bir varlık olduğunu bilmesi, akabinde kendisini yaratan rabbinin sıfatlarının neler olduğunu öğrenmesi açısından gereklidir. Buna göre insan peygamberler, insana sonradan yaratılmış bir varlık olduğunu hatırlatarak ezeli ve ebedi bir varlık olan Allah karşısında haddini aşmadan ve acziyetini kabul ederek yaşamasını öğretmektedir.

---

[257] el-Maide, 19.
[258] Mâturîdî, *Kitâbü't Tevhid,* 327.
[259] "Doğru yol Allah'a aittir. Yolun eğrisi de vardır. Allah dileseydi hepinizi doğru yola iletirdi." Nahl 16/9.
[260]Seyyid Ebu'l-A'lâ Mevdûdî**.** *Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı*, çev. Ahmet Asrar, (İstanbul: Pınar Yayınları, 2019), 36-38.
[261] Mustafa Sinanoğlu, *Peygamberlere İman* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018) 33-34.

Kısacası muhdis olan Allah'a karşı hadis olan insanın nasıl davranması gerektiğini peygamberler iletir.[262] Yüce Allah Kur'an'da; *"Siz ey imana ermiş olanlar! Sımsıkı sarılın Allah'a ve Peygamber'e olan inancınıza ve O'nun Peygamber'ine safha safha indirdiği ilahî kelâma ve daha önce indirdiği vahye: Zira Allah'ı, meleklerini, vahiyleri, peygamberleri ve Ahiret Günü'nü inkâr eden, gerçekten şiddetli bir sapıklığa düşmüştür"*[263] Esed'e göre Allah kullarına gönderdiği vahiyleri peygamberlere melek olarak tanımlanan güçler aracılığıyla ilettiği için peygambere ve meleklere iman etmeyi iletilen vahye iman etmekle bir tutmuştur.[264]

Söz konusu bir diğer ayette; *Allah[a inanmak] ile elçileri[ne inanmak] arasında ayrım yaparak Allah'ı ve elçilerini inkâr edenler ile "Birisine inanır, ama diğerini inkar ederiz!" diyenler ve arada bir yol tutturanlar; işte bunlar hakikati inkar edenlerdir: ve Biz hakikati inkar edenler için aşağılayıcı bir azap hazırlamışızdır."*[265] Esed bu ayetin mealini verirken "Bazılarına inanır, diğerlerini inkâr ederiz" cümlesini 'Allah'a inanırlar fakat peygamberlere inanmazlar' şeklinde yorum yapılmasını tercih ettiğini belirtir. Çünkü Allah'ın kendi iradesiyle seçtiği elçilerin inkâr edilmesi o elçiler vasıtasıyla ilettiği vahiylerin toptan reddedilmesiyle eşdeğerdir. İslam göre Allah'ın seçtiği herhangi bir peygamberin veya hepsinin reddedilmesi Allah'ı inkâr etmekle aynıdır ve çetin bir azap gerektirir.[266]

Her din ve öğreti onu tebliğ eden şahıs etrafında şekillenir. İslam dini de Hz. Muhammed'in Allah'tan aldığı vahilerin ve üstün karakterinin etrafında şekillenmiştir. Esed, bu bağlamda nübüvvete büyük bir önem verir. Esed'in ayetlere verdiği manalardan ve açıklamalardan hareketle Ona göre nübüvvetin gerekliliği vazgeçilmez bir olgudur. Dinin tebliğcileri olmadan dinin yayılması ve anlaşılması söz konusu olamaz. Bu yüzden nübüvvet makamı dinin ayrılmaz bir parçası ve olmazsa olmazıdır.

[262] Ebü'l-Hasen Alî b. İsmâîl b. Ebî Bişr ishâk b. Sâlim el-Eşarî el-Basrî, *el-İbâne ve Usûlü Ehli"s-Sünnet, Eş'arî Akâidi*, çev. Ramazan Biçer, (İstanbul: Gelenek Yayınları, 2010), 150.
[263] en-Nisa, 4/136.
[264] Esed, *Kur'an Mesajı*, 171.
[265] en-Nisa, 4/150-151.
[266] Esed, *Kur'an Mesajı,* 174.

2.2.2. Hz. Muhammed'in Nübüvveti

Allah tarafından seçilen son peygamber Hz. Muhammed'dir. Kur'an, Hz. Muhammed'in hatm-i nübüvvet olarak gönderildiğine dair bilgilerin ehli kitap tarafından bilindiğini hatta onun nebi ve resul olduğunun Tevrat ve İncil'de yazılı olarak geçtiğini ifade eder.[267] Bu konudaki ayetlerden birinde; "*Daha önce kendilerine vahiy verdiklerimiz, onu kendi çocuklarını tanıdıkları gibi tanırlar: ancak bilin ki onların bazısı hakikati bile bile örtbas eder."*[268] buyurulmaktadır. Esed'e göre bu ayet Kitab-ı Mukaddes'te yer alan Hz. İsmail ile ilgili haberlere ve akabinde Hz. Muhammed'in gönderileceğine işaret ettiğini belirtir.[269] Yine bir diğer ayette; "*Onlar ki, ellerindeki Tevrat'ta ve [daha sonra da] İncil'de tanımlanmış bulacakları Elçi'nin, okuması yazması olmayan Habercinin izinden gidecekler; [ve o Elçi ki] onlara yapılması doğru olanı buyurup yapılması yanlış olanı yasaklayacak; yine onlara temiz ve hoş şeyleri helal, kötü ve çirkin şeyleri haram kılacak; onların sırtlarına vurulmuş yükü indirip boyunlarına geçirilmiş zincirleri çözecek. Ve sonuç olarak, O'na inanan, O'nu yüce tutup destekleyen ve yücelerden bahsedilen ışığın ardına O'nunla düşenler; işte böyleleri, nihaî kurtuluşa, esenliğe erişen kimseler olacak."*[270] Esed bu ayetin tefsirini yaparken Hz. Muhammed'in ümmi oluşunun vurgulanmasına dikkat çeker. Buna göre okuma ve yazma bilmeyen peygamberin söylediklerine uyulması gerektiği çünkü onun öğretilerinin ilk peygamberler ve onlardan gelen bilgilerin Kitab-ı Mukaddes'te yer almalarına değil yalnızca vahiy yoluyla öğrenilebileceğini belirtir.

Hz. Muhammed'in daha önceki ilahi kitaplarda geleceğine dair bilgilerin geçtiğini Kur'an şu ayetlerle belirtir; "*Ve vaktiyle Meryem oğlu İsa: "Ey İsrailoğulları! Şüphesiz, ben, Tevrat'tan geriye kalmış hakikat adına ne varsa hepsini doğrulamak ve benden sonra gelecek olan Ahmed adındaki bir elçiyi müjdelemek için size gönderilmiş olan Allah'ın elçisiyim" dediğinde de aynı şey geçerliydi. Ama, [gelişini İsa'nın önceden haber verdiği] elçi hakikatin bütün kanıtlarıyla onlara geldiğinde: "Bu*

[267] Mustafa Sinanoğlu, "Nübüvvet Mührü", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/291-293.
[268] el-Bakara, 2/146.
[269] Esed, *Kur'an Mesajı,* 41.
[270] el-Araf, 7/157.

[doğruluğunu iddia ettiğin mesaj], göz boyayan bir büyü [den başka bir şey değil]!" demişlerdi."[271]

Esed bu pasajın Yuhanna İncilinde geçen Hz. İsa'dan sonra geleceği belirtilen Parakletos'a[272] işaret ettiğini belirtir. Bu isim, Arami Mawhamana isminin Yunanca 'ya tam çevirisi karşısındaki Periklytos (çok övülen) isminin bozulmuş halidir. Buna göre ister Mawhamana olsun ister Periklytos olsun ikisi de hamid (övdü/hamd etti) fiilinden ve hamd (övgü) isminden türetilmiş olan peygamberin iki ismi Muhammed ve Ahmet ile aynı anlama gelmesi önemlidir. Papa Gelasius tarafından zındıkça görülüp yasaklanan Barnabas incilinde Hz. Muhammed'in bizzat bu ismi geçmiş ve zuhur edeceğiyle ilgili bilgiler kaydedilmiştir. Fakat orijinal metin günümüzde mevcut değildir.[273] Bu konuyla ilgili gösterilen bir diğer Kur'an delili; "*Yoksa, size gönderilmiş olan Elçi'den, daha önce Musa'dan istenilenleri mi istiyorsunuz? Ama her kim, hakikate inanmak yerine onu inkâr etmeyi tercih ederse doğru yoldan sapmış olur."*[274] Esed burada yer alan İsrailoğullarının Hz. Musa'dan talep ettiği 'Allah ile yüz yüze gelme/ Allah ile karşı karşıya gelme' isteklerinin Hz. Muhammed'den de talep edildiği şeklinde tefsir eder. 'Size gönderilmiş olan elçi' ifadesinin ise getirdiği vahiyler bakımından önceki mesajların ve öğretilerin yerine geçen Hz. Muhammed'e işaret ettiğini belirtir. [275]

Hz. Muhammed'in peygamberliğine dair bir diğer ayet; *"Bu elçilerin bazılarına diğerlerinden daha fazla meziyetler bahşettik: İçlerinden kimi ile Allah [bizzat] konuşmuş, kimini de daha üst derecelere yükseltmiştir. Biz, Meryem oğlu İsa'ya hakikatin tüm kanıtlarını bahşettik ve o'nu kutsal ilham ile güçlendirdik. Ve eğer Allah dileseydi, o [elçiler]den sonra gelenler, kendilerine hakikatin bütün kanıtları geldikten sonra birbirleriyle çatışmazlardı; ancak [vaki olduğu üzere] onlar karşıt görüşlere kapıldılar ve bazıları imana ererken diğerleri hakikati inkara yöneldi. Buna rağmen Allah dileseydi, birbirleriyle çatışmazlardı. Ama Allah dilediğini yapar."*[276] Esed bu ayette yer alan '*Allah [bizzat] konuşmuş kimini de daha üst derecelere*

[271] es-Saf, 61/6.
[272] Teselli Edici/Ruh'l-Kuds olarak çevirilir.
[273] Esed, *Kur'an Mesajı,* 1144-1145.
[274] el-Bakara, 2/108.
[275] Esed, *Kur'an Mesajı,* 30.
[276] el-Bakara, 2/253.

yükseltmiştir' cümlesinin Hz. Muhammed'e atıf yapıldığını çünkü son peygamber Hz. Peygamberdir ve tüm insanlık ve tüm zamanlar için geçerli olan evrensel mesajın tebliğcisiydi. Buna göre Allah ile bizzat konuşan da Allah'ın derecesini yükselttiği peygamber de Hz. Muhammed'dir ve buradaki pasaj onu ima etmektedir.[277]

Hz. Muhammed Kur'an da genelde elçi tabiriyle ifade edilir bu konudaki ayete örnek olarak; *"İman edip bu Elçi'nin hak olduğuna şahit olduktan ve hakikatin bütün kanıtları kendilerine geldikten sonra hakikati inkâr etmeyi seçen bir halkı Allah nasıl doğru yola ulaştırır? Allah, böyle bir zalimler topluluğunu doğru yola iletmez.*[278] Esed burada kastedilen halkın Yahudi ve Hristiyanlar olduğunu belirtir. Kitab-ı Mukaddes'te Hz. Muhammed'in geleceğine dair birçok haber bulunması onları, Hz. Muhammed'in peygamberliğinin şahidi konumuna getirir.[279]

Hz. Muhammed'e tam bir teslimiyetle bağlı bulunmamız gerektiğini buyuran yüce Allah'ın *Kur'an'daki "Ama hayır, Rabbine and olsun ki onlar, [ey peygamber], aralarında anlaşmazlığa düştükleri her konuda seni hakem yapmadıkça ve sonra da senin kararına kalplerinde hiçbir burukluk duymaksızın tam bir teslimiyetle tâbi olmadıkça, [gerçekten] inanmış olmazlar."*[280] Ayeti örnek gösterilebilir. Esed bu ayetin amacının Hz. Muhammed'in Allah'tan vahiy yoluyla aldığı Kur'an öğretilerini, yaşama uygulamak ve pratik hayatta kullanabilmeleri için verilen emirlerin her Müslümanın tereddütsüz bir şekilde kabul etmesini sağlamak olduğunu belirtir.[281]

Allah, gönderdiği elçi olan Hz. Muhammed için bağlılık vurgusu yapmakta ve iman şartı olarak kabul etmektedir. Nitekim bir ayette *Allah'a ve Elçisi'ne inanın ve O'nun size emanet olarak tevdî ettiği şeylerden başkaları için harcayın; çünkü sizden imana eren ve [Allah yolunda] sınırsızca harcayanlar büyük bir mükafat göreceklerdir*[282] şeklinde beyan ederken devamında "*Elçi, sizi Rabbiniz [olan Allah'la inanmaya çağırdığı ve O sizden bir taahhüt almış bulunduğu halde neden Allah'a inanmazsınız? [Herhangi bir şeye] inanabildiğiniz halde [O'na neden*

[277] Esed, *Kur'an Mesajı,* 77.
[278] Al-i İmran, 3/86.
[279] Esed, *Kur'an Mesajı,* 107.
[280] en-Nisa, 4/65.
[281] Esed, *Kur'an Mesajı,* 152.
[282] el-Hadîd, 57/7.

inanmıyorsunuz]?*"*[283] diye buyurur. Esed bu ayet bağlamında her insanın Allah'ın mesajlarını hayata uygulamak adına elçilerine kulak vermesi gerektiğini belirtir.[284]

2.2.3. Vahiy

Vahiy sözlükte "gizlice ve hızlıca söylemek, işaret etmek, ilham etmek anlamına gelir.[285] Terim anlamı ise "Allah'ın emir, bilgi ve hükümlerini, seçtiği elçilere gizli bir şekilde bildirmesidir."[286]

Vahiy kelimesi Kur'an'da yetmiş sekiz yerde geçer ve çoğunluğunda Allah'a izafe edilir. Kur'an'da Allah'ın buyruklarını iletmesi için seçtiği elçilerin yanında meleklere, Hz. Musa'nın annesine, bal arısına, yeryüzü ve gökyüzüne de vahiy indirildiği belirtir.[287] Kur'an Allah'ın peygamberlerine vahyetme şeklinin üç çeşit olduğunu bildirir; *"Allah, ölümlü insanla, ancak apansız gelen bir ilham aracılığıyla yahut bir perde arkasından [seslenerek,] yahut [vahyedilmesini] dilediği şeyi kendi izniyle vahyedenbir elçi göndermek suretiyle konuşur: O, şüphesiz yücedir, hikmet Sahibidir."*[288] Buna göre ilki hiçbir aracı veya vasıta olmadan direkt peygamberin kalbine ilham edilmesidir. Esed, ilham kelimesini apansız ve iç aydınlanma kavramlarını bir araya getiren vahiy teriminin anlamı olarak ele almaktadır.[289] Vahyin iletilmesinin ikinci yolu ise Allah'ın perde arkasından hitap etmesidir. Hz. Musa'nın Allah'tan vahy alması buna örnek olarak gösterilmiştir. Hz. Musa'nın Allah'la konuşmasının nasıl olduğu Kur'an'da belirtilmediği için bu konuda çeşitli yorumlar yapılmıştır.[290] Vahiy çeşidinin sonuncusu ise elçi göndererek vahyetmedir. Allah'ın gönderdiği vahiylerin genel olarak temel vasıtası melek arıcılığıyla meydana gelmektedir. Vahiy meleği olarak bilinen Cebrail, Kur'an-ı Kerim'de Ruhu'l-Kudûs, er-Ruhu'l-Emin gibi isimlerle ve değişik sıfatlarla anılmaktadır.[291]

---

[283] el-Hadîd, 57/8.
[284] Esed, *Kur'an Mesajı,* 1111.
[285] İbn Manzur, *Lisanu'l-Arab*, 15/381.
[286] Yusuf Şevki Yavuz, "Vahiy", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 42/440.
[287] Yavuz, "Vahiy", 42/441.
[288] eş-Şura, 42/51.
[289] Esed, *Kur'an Mesajı,* 994.
[290] Cemalettin Erdemci "Kelâm İlminde Vahiy" *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 8/1 (Ocak – Nisan 2011), 17.
[291] Erdemci "Kelâm İlminde Vahiy" 18.

Kur'an-ı Kerîm'in bildirmesine göre Allah'ın peygamberlere vahiy göndermesi ilk insan olan Hz. Âdem'le başlamıştır. Âdem'den başlayarak Nuh'a ve daha sonraki peygamberlere, nihayet Hz. Muhammed'e Cebrail aracılığıyla vahyetmiş ve onu bütün insanlık için son peygamber olarak tayin etmiştir.[292]

Vahiy konusu Kur'an'da farklı şekillerde işlenmiştir. Bir ayette; *Allah hakkında yalan uyduran yahut kendisine hiçbir şey indirilmediği halde "Bu bana indirilmiştir!" diyenden daha çarpık zihniyetli kim vardır? Yahut "Allah'ın indirdiğinin benzerini ben de indirebilirim!" diyenden? Keşke görseydin [onların halini], bu zalimler kendilerini ölüm sancıları içinde bulduklarında ve melekler ellerini uzatarak, "Ruhlarınızı teslim edin! Allah'a gerçek olmayan şeyler izafe ettiğiniz ve kibre kapılarak O'nun mesajlarını inatla küçümsediğiniz için bugün aşağılanma cezası ile cezalandırılacaksınız!" diye seslendiklerinde…"*[293] Esed, söz konusu edilen Allah tarafından gönderilen vahyin aslında bir insan tarafından kaleme alınması ve bu nedenle benzerinin de bir şekilde başka insanlar tarafından meydana getirilebileceğinin iddiasını alaycı bir şekilde ele alınmasını işler.[294] Vahiyle ilgili bir diğer ayette; "*Kendi içlerinden birine, "Bütün insanlığı uyar, imana erişenlere, her bakımdan içtenlikli ve dürüst olmakla Rablerinin katında öteki herkesten ileri geçtiklerini müjdele" diye vahyetmemiz insanların tuhafına mi gitti? [Yalnızca] hakkı inkâr edenler, "Bakın, bu (adam) düpedüz bir büyücü!" derler. Gerçek şu ki, sizin Rabbiniz, gökleri ve yeri altı evrede yaratan, sonra da kudret ve egemenlik makamına geçip varlığı yöneten Allah'tır. O'nun izni olmadıkça, araya girip kayıracak kimse yoktur. İşte böyledir sizin Rabbiniz: öyleyse [yalnızca] O'na kulluk edin: artık bunu (iyice) aklınızda tutmayacak mısınız?"*[295] Esed, bu ayette kâfirlerin kendi içinden çıkan bu adamın yani Hz. Muhammed'in gerçekte Allah tarafından herhangi bir vahye mazhar olmadığını sadece büyüleyici ve etkileyici bir hitapla yandaş topladığını iddia ettiklerini belirtmiştir.

Kur'an'ın sık sık üzerinde durduğu bu anlam pasajı inkâr edenlerin sadece Hz. Muhammed'in değil önceki peygamberlere de aynı ithamda bulunduklarını açıklar.

---

[292] Yavuz, "Vahiy", 42/441.
[293] el-En'am, 6/93.
[294] Esed, *Kur'an Mesajı,* 244.
[295] Yunus, 10/2.

"Hakkı inkâr edenler" terimi bu olay örgüsü içerisinde ilahi vahiy gerçeğini ve buna binaen peygamberlik olgusunu reddeden kimseler için kullanılmaktadır. Çünkü ilahi vahye inanmak peşinen var olan her şeyin ana kaynağı ve varlığı kendinden başka hiçbir şeye bağlı bulunmayan Allah'ın varlığına da inanmayı gerektirir. Ayet vahye ilişkin atfını sürekli yineler ve yaratıcı kudretin hatırlanması ve anılması gerektiğinin üstünde durur.[296]

Bir diğer ayette; "*Ve Biz senden önce de [elçilerimiz olarak] her topluma [kendi içlerinden, onlara mesajlarımızı ulaştırmak üzere] kendilerine vahyettiğimiz [ölümlü] adamlardan başkasını göndermedik. Yeryüzünde dolaşıp da kendilerinden önce gelip geçen inkârcıların sonlarının nasıl olduğunu görmüyorlar mı? Ve [bilmiyorlar mı ki,] Allah'a karşı sorumluluk bilinci taşıyan kimseler için ahiret yurdu [bu dünyadan] daha tercihe şayandır? Öyleyse artık akıllarını kullanmayacaklar mı?"*[297] Esed'e göre bu ayet, inanmayanlar tarafından sürekli öne sürülen, Allah'ın insana gönderdiği ilahi mesajların kendileri gibi ölümlü bir varlığa gönderilip emanet edilmeyeceği yolundaki itiraza bir cevap niteliğindedir.[298]

2.2.4. Mûcize

Mûcize sözlük anlamı olarak "bir şeye güç yetirememek manasındaki "acz" kökünden türemiştir. Terim anlamı ise, insanı aciz bırakan, karşı konulamaz durum veya nesne şeklinde tarif edilir.[299]

Kur'an'ın herhangi bir yerinde mûcize kelimesi geçmez. Bununla birlikte "acz" kökünden türetilmiş fiil ve sıfat kalıpları güçsüz bırakmak; aciz kalmak, Allah'ın ayetlerini inkâr etmek maksadıyla yarışmak manalarında kullanılmak üzere yirmi ayette geçer.[300] "Siz ne yeryüzünde ne de gökyüzünde (Allah'ı) âciz

[296] Esed, *Kur'an Mesajı,* 391.
[297] Yusuf, 12/109.
[298] Esed, *Kur'an Mesajı,* 481.
[299] ibn-i Manzur, "*Lisânu"l-Arab*" 5/431-432.
[300] Halil İbrahim Bulut, "Mucize", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/348.

bırakamazsınız."[301] "…Siz Allah'ı âciz bırakacak değilsiniz!"[302] ayetleri gibi pek çok örnek verilebilir.[303]

Kelâm literatüründe mûcize teriminin ne zamandan itibaren kullanıldığı kesin bir biçimde bilinmemektedir. Bu terime IV. yüzyılda rastlamakla birlikte Eş'ari ve Mâturîdî'nin eserlerinde mûcize kelimesini dolaylı olarak kullandıkları görülür. Ehli sünnet kelamcıları mûcize terimine anlam verirken Nureddines- Sâbûnî'nin tanımlaması üzerinde birleşmektedirler. Sâbûnî mûcizeyi; "inkâr edenlere meydan okuduğu bir sırada nübüvvet iddia eden bir kişinin elinde, tabiat kanunlarına aykırı olan bir hadisenin benzerini getirmekten inkârcıları aciz bırakacak tarzda vuku bulması" şeklinde tarif eder.[304]

Mûcize meydana gelirken bazı özellikleri vardır. Bunlar, Allah'ın bir fiili olması, iddiayı ortaya atan kişinin iddiasına uygun meydana gelmesi, nübüvvetten sonra ortaya çıkması, nübüvvet iddiasındaki kişiyi doğrulaması, meydan okuması ve olağanüstü bir olay olmasıdır.[305]

Mûcize meydana gelmesi bakımından hissi, akli ve haberi olmak üzere üçe ayrılır. Hissi mûcize insanların duyularına hitap eden olağanüstü olaylardır. Hz. Musa'nın asasının yılana dönüşmesi buna örnek verilebilir. Akli mûcize manevi veya bilgi mûcizesi olarak da bilinmekle birlikte kişilerin aklına hitap eden zaman ve mekâna bağlı kalmayan mûcizelerdir. Akli mûcizeye en güzel örnek Kur'an-ı Kerimdir. Çünkü her döneme ve topluma hitap eden akıllara durgunluk veren edebi bir mûcizedir. Haberi mûcize ise peygamberlerin ancak öğrenim görmek ya da ilahi bir kaynaktan alınabilmesi mümkün olan bilgileri herhangi bir öğrenim görmeden Allah tarafından kendilerine vahiy yoluyla ulaştırılan gaybi bilgilerdir.[306] Hz.

[301] el-Ankebût, 29/22.
[302] et-Tevbe, 9/2.
[303] Bkz: el-Mâide 5/31; el,-En'am 6/134; el-Enfâl 8/59; et-Tevbe 9/3; Yunus 10/53; Hud 11/20,33; en-Nahl 16/46; el-Hacc 22/51; Nûr 24/57; Sebe 34/5,38; Fâtır 35/44; ez-Zümer 39/51; eş-Şûra 42/31; el-Ahkâf 46/32; el-Cin72/12.
[304] es-Sâbûnî, *Mâturîdiyye Akâidi el-Bidaye*, çev. Bekir Topaloğlu, (Ankara: M.Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2000), 105.
[305] Bulut, "Mucize", 349-351.
[306] Hülya Alper,*"İmam Mâturîdî'de Akıl-Vahiy ilişkisi*, (İstanbul: İz Yayınları, 2009), 136.

Muhammed'in Bizans ordusunun savaşta İran ordusunu yeneceğini bildirmesi haberi mûcizeye örnek olarak verilebilir. [307]

Muhammed Esed'e göre seçilmiş her yeni peygamber iki amaç doğrultusunda gönderilmektedir. Bunlardan birincisi Allah'ın peygamber aracılığıyla insanlara ulaştırdığı mesajlar çerçevesinde doğru ile eğriyi, hak ile batılı birbirinden ayırmaya yarayan bir kıstas ortaya koymak ve ahlaki bir mesaj ulaştırmaktır. İkincisi ise söz konusu olan risalet olgusunu insanların, peygamberin getirdiği mesajın doğru ve ilahî menşeli olduğunu ayırt etmek için "tabiatüstü belirtilere, birtakım mûcizelere ihtiyaç duymadan mesajı kendi muhtevası içinde akli kıstaslarla değerlendirmeye karşı istekli olup olmadıklarını imtihan etmek için bir fırsat olarak çıkarmak.[308] Esed, Kur'an kaynağını ispat etmek için Hz. Peygamberden bir mûcize ortaya koymasını bekleyenler Allah düşmanları için mûcize olarak adlandırılan olağanüstü araçlar yoluyla ikna edilmelerinin Allah'ın istediği bir iman çeşidi olmadığını belirtmiştir. Buna göre Allah, peygamberlere lütfettiği mûcizeleri inanan ya da inanmaya istekli ve meyilli kişiler için göndermiştir.[309]

Mûcizeyle ilişkilendirilen bir ayette; *"Ve Semûd [toplumuna da] kardeşleri Salih'i [gönderdik]. "Ey kavmim!" dedi, "Yalnızca Allah'a kulluk edin; O'ndan başka tanrınız yok. Rabbinizden işte apaçık bir kanıt geldi size: "Allah'a ait olan bu dişi deve bir nişanedir sizin için: öyleyse bırakın onu Allah'ın arzında otlasın ve sakın dokunmayın ona; yoksa çok can yakan bir azap yakalar sizi"*[310] buyrulmaktadır. Esed'e göre bu dişi devenin mûcizevi bir yapıda olduğunu gösteren çeşitli rivayetler vardır fakat bu rivayetler ne Kur'an-ı Kerim'de ne de Hz. Peygamberin sahih bir hadisinde olmadığı için itibar edilemez. Ayette yer alan 'Nâkatullah' tabirinin yanlış şekillerde yorumlandığını söyleyen Esed, bu yapılan yanlışın bazı duyarlı Müslümanları hayal ürünü bazı düşünceler ve anlayışlar ortaya koymaya sevk ettiğini belirtir. "Nâkatullah" tabirinin kullanım Allah'a izafesi için değil devenin herhangi birine ait olmadığını, toplumun onu korumakla görevli belirtmek içindir. Ona göre burada asıl vurgulanmak istenen mesaj sahibi olmayan bir hayvandan örnek

[307] er-Rûm, 30/2-5.
[308] Esed, *Kur'an Mesajı*, 730.
[309] Esed, *Kur'an Mesajı,* 968.
[310] el-Araf, 7/73.

gösterilerek zayıf ve güçsüz insanlara yapılan kaba ve küstahça davranışların eleştirilmesidir. Her varlığa karşı zorbalık yapıp bunu gurur payı haline getirip yeryüzünde kötülük yayan ve bozgunculuk yapan kişilerin imtihan edilmesi için savunmasız bir hayvanın misali verildiğini belirtir.[311]

Esed, Araf suresi 75. ayetteki Hz. Salih ile yaşanan deve mûcizesi hakkında şu ifadeleri kullanmaktadır;

> *"Hz. Salih'in getirdiği haberin kendi muhtevası, Hz. Salih'in görevi konusunda, ayrıca batinî ya da mûcizevî bir "delile" ihtiyaç bırakmaksızın bu mesajın sıhhat ve değerini kabul etmeleri yönünde taşıdığı yüklemi aşan derin bir anlam ifade etmektedir. Bu, dinî bir mesajın ilahî kaynak ve niteliğine inanmakta güçlük çeken şüpheci kimseler için, onların asıl mesajın içsel anlamı ve değerini anlamaya, değerlendirmeye çalışmaları, fakat inanç ve tasdiklerini, gerçekleşmesi nesnel olarak imkânsız bir takım zahirive mûcizevi ispatlara dayandırmamaları yolunda yapılmış bir davet niteliğindedir. Çünkü bir mesaj sıhhat ve doğruluğunu ancak muhtevasıyla, ifade ettiği anlamla ortaya koyabilir."*[312]

Sonuç olarak Esed, Kur'an-ı Kerim'in kıssasında yer alan dişi devenin mûcizevi bir özellik taşıdığını gösteren herhangi bir delilin olmayışından hareketle bu deve Semûd kavmi için bir deneme bir sınama ve bir imtihan meselesi olduğunu belirti.[313]

Hz. İbrahim'in kıssasında ateşin Hz. İbrahim'i yakmamasıyla ilgili ayette; "*Ne var ki] Biz "Ey ateş, serin ol, İbrahim'e dokunma!" dedik. Bu arada onlar İbrahim'e tuzak kurmaya çalıştılar; ama biz onların bütün yapıp-ettiklerini boşa çıkardık."*[314] Esed'e göre Kur'an'ın hiçbir yerinde Hz. İbrahim ile ilgili fiilen ve maddi varlığı ile ateşe atıldığı ve mûcizevi bir şekilde ateşin içinden yanmadan çıktığı ifadesi yer almaz. 'Allah onu ateşten kurtardı' ifadesi ateşe girdiği değil aksine onun ateşe hiç atılmamış olduğunu ifade etmektedir. Esed klasik müfessirlerim bu ayet ile ilgili yorumlarını süsleyen tutarsız ve ayrıntılı pek çok hikâyenin çıkış noktasının Talmut'taki

[311] Esed, *Kur'an Mesajı,* 286.
[312] Esed, *Kur'an Mesajı,* 287.
[313] Esed, *Kur'an Mesajı,* 572.
[314] el-Enbiya, 21/69-70.

menkıbelerde bulunduğunu ve bu yüzden bu bilgilerin göz ardı edilmesi gerektiğini belirtir.[315]

Hz. Musa ile ilgili mûcize *"O sağ elindeki nedir, ey Musa?" [Musa:] "Bu benim değneğim" dedi, "buna dayanırım; bununla koyunlarıma yaprak silkelerim ve başka işlerde de kullanırım onu." "Şimdi onu yere at, ey Musa!" dedi. Bunun üzerine, [Musa], onu yere attı; bir de ne görsün! hızla akan bir yılan oluvermişti o! "Onu tut" dedi, "ve korkma!" Biz onu hemen eski haline döndüreceğiz."*[316] ayetleriyle ifade edilmektedir. Esed'e göre Hz. Musa'nın asasının mûcize vi bir şekilde yılana dönüşmesi gizemli bir anlam taşımaktadır. Esed, Araf suresinde Asa'nın yılana dönüşmesini mûcize kabul etmesinin ardından daha sonraki açıklamalarında aslında asanın yılana dönüşmediğini bunun insana öyleymiş gibi gösterildiğini belirtir.[317] Daha sonra Kasas süresinde 31. ayeti[318] açıklarken Asa'nın ve dönüştüğü şeyin sembolik bir anlam taşıdığını açıkça ifade etmiştir.[319]

Hz. Musa'yla ilgili bir diğer mûcize denizin ikiye yarılmasıdır. Söz konusu ayette; *"Bunun üzerine, Musa'ya: "Asânla denize vur!" diye vahyettik. [Musa söyleneni yapınca] deniz ortadan yarıldı; öyle ki, açılan yolun her iki yanında sular koca dağlar gibi yükseldi."*[320] Esed konuyla ilgili farlı bir bakış açısı getirerek klasik müfessirlerden ayrışır. Esed'e göre denizin ikiye yarılma mûcizesi medcezir (geri çekilme) olayıyla açıklanabilir. Ona göre kıssanın geçtiği zamanlarda söz konusu olan deniz şimdiki kadar derin bir yer değildi ve bazı benzerliklerinden dolayı Kuzey denizin ana kıtalarıyla Frisian Adaları arasında kalan sığ alan gibiydi. Yüksek cezir durumlarında bu gibi sığ olan bölgeler açılmakta ve geçici olarak aşılabilir hale gelmekte fakat bu durumdayken şiddetli ve ani bir şekilde bir med dalgasıyla bütünüyle sulara gömülebilmektedir. Esed bu konu ile ilgili Tevrat'tan atıflar yaparak

[315] Esed, *Kur'an Mesajı,* 656-657.
[316] Taha, 20/17-21.
[317] Esed, *Kur'an Mesajı,* 627.
[318] Ve [sonra Allah, o'na:] "Asâni yere bırak!" [dedi]. Fakat, Musa, asâsının yılan gibi hızla hareket ettiğini görünce arkasına bakmadan dönüp kaçtı. [Ve Allah, o'na:] "Ey Musa!" [dedi,] "[Geri dön], yaklaş, korkma! Çünkü sen [bu dünyada da öte dünyada da] güvenlik içinde olan kimselerdensin!"
[319] Esed, *Kur'an Mesajı,* 787.
[320] eş-Şuara, 26/63.

bahsi geçen bölgenin Kızıldeniz'in Süveyş kanalı olarak bilinen kuzeybatı ucu olduğunu ve kendisinin bu kanaatte olduğunu belirtir.[321]

Hz. Süleyman ile ilgili geçen bir kıssada; *"Nitekim, karıncalarla dolu bir vadiye geldiklerinde, karıncalardan biri: "Ey karıncalar!" diye bağırdı, "Hemen yuvalarınıza girin ki Süleyman ve ordusu, farkında olmadan sizi ezip geçmesin!" [Süleyman temsildeki karıncanın] bu sözüne neşeyle güldü ve "Ey Rabbim!" dedi, "İçimde öyle düşünceler uyandır ki, bana ve ana-babama bahşettiğin nimetler için sana hep şükreden biri olayım; ve hep Senin hoşnut olacağın dürüst ve erdemli işler yapıyor olayım; ve beni, rahmetinle, dürüst ve erdemli kulların arasına sok*."[322] Esed Hz. Süleyman'ın yeteneğinin özel bir lütuf olduğunu ifade etmekte ve devamında; "burada Hz. Süleyman hiç şüphesiz büyük bir ilahi lütuf olarak, tabiat hakkında kendi duygu ve düşüncelerine Allah'ın bu zavallı mütevazi yarattıklarına karşı duyduğu sevgi ve şefkate atıfta bulunmaktadır ki "karınca kıssasından çıkarılacak manevi ahlaki ders de budur." ifadelerini kullanmaktadır.[323]

Hz. İsa'nın beşikte konuşmasıyla ilgili ayette*; "Bir süre sonra, çocuğuyla beraber, kavmine döndü. "Ey Meryem!" dediler, "Sen, gerçekten, tuhaf bir iş yaptın. Ey Harun'un kız kardeşi senin baban kötü bir adam değildi; ne de annen iffetsiz bir kadındı!" Bunun üzerine [Meryem] çocuğa işaret etti. "Daha beşikteki bir çocukla biz nasıl konuşabiliriz ki!" diye çıkıştılar. [Fakat çocuk:] "Bakın," dedi, "Allah'ın kuluyum ben. O bana ilahî mesaj bahşetti ve beni peygamber yaptı ve nerede bulunursam bulunayım beni kutlu ve erdemli kıldı; yaşadığım sürece bana salâtı, arınmak için vermeyi emretti ve anamı saygıyla gözetmemi ve beni merhametten yoksun bir zorba kılmadı. "Bunun içindir ki, doğduğum gün selâm benim üzerimdeydi; öleceğim gün ve hayata (yeniden] döndürüleceğim gün (yine benim üzerimde olacaktır]"*[324] Esed'e göre bu ayette yer alan "savm" kelimesi "samt" kelimesi ile eş anlamlı olarak kullanılmıştır. 'Savm' kelimesi kaçmak ya da feragat etmek demekken 'samt' ise konuşmaktan kaçmak demektir. Buna göre Hz. İsa'nın beşikte iken konuşması bizim anladığımız şekilde gerçekleşmemiştir. Bu olay Hz. İsa'nın çok

[321] Esed, *Kur'an Mesajı,* 747.
[322] en-Neml, 27/18-19.
[323] Esed, *Kur'an Mesajı,* 764.
[324] Meryem, 19/27-33.

küçük yaştan itibaren ilham kaynağı olan peygamberlere lütfedilen bilgeliğe mecazi bir işaret olarak kullanılmıştır. Yani Hz. İsa orada bulunanlara herhangi bir diyalog içerisine girmemiştir.[325] Bir diğer ayette; "*Ben size Rabbinizden bir mesaj getirdim. Sizin için çamurdan, adeta kaderinizin suretini yapacağım ve sonra ona üfleyeceğim ki Allah'ın izniyle [sizin] kaderiniz olsun; körleri ve cüzamlıları iyileştireceğim ve Allah'ın izniyle ölüleri yeniden hayata döndüreceğim: neleri yiyebileceğinizi ve evlerinizde neleri saklayabileceğinizi size bildireceğim. Şüphesiz, eğer [gerçekten] inanıyorsanız, bütün bunlarda sizin için bir mesaj vardır*.[326] Esed, Hz. İsa'nın kör ve alacalı olan hastaları iyileştirmesini lafzi olarak değil mecazi olarak yorumlamıştır ona göre kör olan kişi hakikate karşı gözleri görmeyen, cüzzamlı kişi ise ruhen hasta olan kişi demektir. Hz. İsa hakikate karşı gözleri görmeyen ve ruhen hasta olan insanların yeniden diriltilmelerini mecazi olarak sağlamaktadır. Dolayısıyla buradaki dirilme insanların gerçek bir hakikate kavuşmalarını kastettiğinden manevi bir anlam taşımaktadır. Esad'a göre İsa'nın ölüleri diriltmesi ruhen ölmüş olan toplum yeniden bir hayat verilmesinin mecazi bir ifadesidir. Yani ayette yer alan ölü tabirinin mecaz olarak ele alınması gerektiğini belirtir.[327]

Hz. Muhammed'le ilgili Kur'an'da pek çok mûcize geçmektedir. İlk örnek Bedir Savaşı sırasında Müslümanların melek ordusuyla desteklenmesidir. Kur'an'da bu olay şu şekilde ifade edilmektedir; *Hani, yardım için Rabbinize yakarıyordunuz ve O da bunun üzerine size şöyle cevap vermişti: "Size birbiri ardından inen bin melekle yardım edeceğim!"*[328] Esed ayetin Allah'ın inananlara ve savaşta mücadele edenlere melekler aracılığıyla yardımda bulunmasının mecazi olarak orada bulunan iman etmiş kişilerin kalplerinin Allah'tan gelen manevi bir güç aracılığıyla takviye edilmesi anlamına gelmekte olduğunu belirtir. Ayrıca ayetlerde geçen ve değişen bin, üç bin beş bin gibi rakamlarını ise Allah'a karşı sabreden ve sorumluluklarını yerine getirenlere binaen Allah'ın yardımının sınırsız olacağını göstermek olduğu şeklinde yorumlamıştır.[329]

---

[325] Esed, *Kur'an Mesajı,* 98.
[326] Al-i İmran, 3/49.
[327] Esed, *Kur'an Mesajı,* 99.
[328] el-Enfal, 8/9.
[329] Esed, *Kur'an Mesajı,* 114.

Hz. Muhammed'in Kur'an'da geçen bir diğer mûcizesi İnşikâk-ı Kamer hadisesidir. Ayette; *"Son saat yaklaşacak ve ay yarılacak! Ama eğer onlar, [Son Saat düşüncesini tamamen reddedenler, onun yaklaştığının] işaretini görselerdi, sırtlarını dönerler ve "(Bu,) hep olagelen bir göz yanılmasıdır!" derlerdi, çünkü onlar kendi arzu ve heveslerine uyarak bunu yalanlamaya şartlanmışlardır. Ama her şeyin doğruluğu sonunda ortaya çıkacaktır.*[330]Esed'e göre bu ayette subjektif olarak kuşkulanmak için bir sebebi olmasa da gerçekte meydana gelmiş olan bu hadisenin alışılmamış optik bir yanılsamaya yol açan yine aynı ölçüde alışılmamış bir tür kısmı ay tutulması olması muhtemel bir durumdur. Bununla birlikte ayetin sonlarında doğru kullanılan mazi kipleri geleceği işaret etmesinden dolayı hadise'nin kıyamet kopmadan önce meydana gelecek olan bir durumu ve bir aşamayı belirttiğini ifade etmektedir.[331]

2.2.4.*1.* İsrâ ve Mi'rac

Hz. Peygamberin Mekke'den Kudüs'e yaptığı gece yolculuğuna isrâ ve daha sonra göğe yükselmesine ise mi'rac denir Medine hicret ettikten yaklaşık bir yıl önce meydana gelmiş bu hadise sahih rivayetlere dayanan doğruluğu konusunda şüphe olmayan mûcizevi bir tecrübedir. Buna göre Hz. Peygamber Melek Cebrail ile gece vakti Kudüs'teki Süleyman mabedine götürüldü ve orada kendisinden çok önce vefat etmiş olan Peygamberlerle buluşup onlara namaz kıldırdı. Buna göre İslam akaidinin temel esaslarından biri olan namaz burada emredildi.[332]

Hz. Peygamber bu konuda herhangi bir açıklama bırakmadığı için İslam düşünürleri buna sahabiler de dahil Hz. Peygamberin yaşadığı bu tecrübenin fiziksel mi ya da ruhsal mı meydana geldiği üzerinde farklı görüşler öne sürdüler. Sahabilerin büyük bir kısmı hem gece yolculuğunun hem de göğe yükselmenin fiziksel olaylar olduğunu başka bir ifadeyle Hz. Peygamber'in Kudüs'e gidişinin ve daha sonra göğe yükselişinin bedensel olarak meydana geldiğini öne sürdüler. Küçük bir grup ise Hz. Peygamber'in yaşadığı bu tecrübenin tamamen ruhsal olduğu kanaatindeydi. İkinci grubun öne sürdüğü bu görüş o yalnızca ruhu ile seyahat etti ve bedeni yerinden hiç ayrılmadı diyen Hz. Aişe'nin yorumuna dayanır bunun yanında aynı görüşe sahip Hasan Basri de isrâ ve mi'racın ruhsal olarak meydana geldiğini söyleyenler

[330] el-Kamer, 54/1-2-3.
[331] Esed, *Kur'an Mesajı,* 1087.
[332] Salih Sabri Yavuz, "Mi'raç", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/132-135.

arasındadır. Esed'e göre isrâ ve mi'racın fiziksel tecrübe olduğunu savunan akaidciler ve sahiplerin büyük bir kısmı Hz. Peygamber'in onların anladıkları şekilde fiziksel olarak meydana gelmesine dair tek bir hadis bile getiremezler. Buna göre ayetteki "o kulunu geceleyin götürdü"[333] sözlerine dikkat çekerek canlı bir varlığın bütünlüğünü diğer bir deyişle ruh ile bedenin birlikteliğini göstermek amacıyla kullanıldığını savunurlar. Esed'e göre bu yorum Hz. Muhammed'in öteki bütün peygamberler gibi sadece Allah'ın fani bir peygamberi ve kulu bunun yanında hiçbir insan üstü vasıfla donatılmadığını bildiren birçok Kur'an ayeti vardır. Buna göre Hz. Peygamberin bedensel olarak yaptığı bu yolculuk onun insani vasıflarının üzerine çıkar ve böyle bir şey mümkün değildir. Esed'e görev hem isrânın hem de mi'racın ruhsal olarak meydana geldiği hakkındaki en ikna edici deliler bu iki olayın sahih hadislerde görülen müteşabih tasvirlerden anlaşılabilir bu tasvirler ve betimlemeler o kadar açık bir şekilde semboliktirler ki bu tecrübelerin fiziksel bir şekilde yapıldığına olan bir yoruma asla imkân vermezler.[334]

Esed'e göre Allah Rasûlü'nün mi'racını nakleden iki grupta toplanabilirler. Birinci grup mi'racın rahsal ve bedensel olarak bir bütün şeklinde gerçekleştiğini savunurken ikinci grup bedenin hiçbir yere ayrılmadığını yaşanılan olayın ruhsal bir olay olduğunu savunmuşlardır. Fakat bunu savunan kişiler mi'racın bir rüya halinde vuku bulduğunu ileri sürmemiş sadece Gece Yolculuğu'na (isrâ) çıkan ve sonra Göğe Yükselen'in (mi'rac) Hz. Peygamber'in ruhu olduğunu çünkü Hz. Muhammed'in beyan etmiş olduğu şeylerin sadece ölümden sonra ruhun görebileceği şeyler olduğuydu. İkinci grubun iddia ettiği şeye göre Hz. Muhammed'in ruhu henüz hayattayken isrâ ve mi'rac olayını gerçekleştirdi ve bu kişilerin uykusunda gördüğü rüyaların çok üstündeydi. Hz. Muhammed'in gökte karşılaştıkları peygamberlere gelince orada bulunanlar, bedenlerinden ayrılarak oraya gelen ruhlarıydı Allah Rasûlü'nün ruhu ise hayattayken oraya yükseltilmişti. Esed devamında;

> *"Kesinlikle söylenebilir ki, bu tür ruhsal bir tecrübe, basit bir olay olmadığı gibi bedensel organların yapabileceği her şeyin veya ulaşabileceği her mertebenin de çok çok üstündedir. İsrâ'nın ve*

[333] el-İsra, 17/1.
[334] Esed, *Kur'an Mesajı*, 1337-1338.

Mi'rac'ın ruhsal olduğunu, bedensel olmadığını varsayarken Hz. Peygamber'in bu tecrübesine atfedilen olağanüstü değeri azaltıyor değiliz. Tersine, Hz. Peygamber'in böyle bir tecrübeyi yaşadığı gerçeği, bedensel bir Mi'rac mûcizesini aşar, çünkü muazzam bir ruhsal mükemmelliği -ancak Allah'ın hak Peygamber'inden beklenecek bir vasıf- gerektirir. Ancak, biz normal insanların bu tür ruhsal tecrübeleri tamamen kavrayacak bir konumda olmamız mümkün değildir. Bizim zihinlerimiz, yalnızca zaman ve mekân kavrayışlarımız tarafından sağlanan unsurlar dairesinde işleyebilir ve bu özel kavramlar demetinin ötesine uzanan her şey, açık ve net bir tanım yapma teşebbüslerimizi her zaman boşa çıkarır."[335]

2.2.4.2. Kur'an'ın Mûcizeliği

Hz. Muhammed'e verilen en önemli mûcizelerin başında Kur'an-ı Kerim gelir. Diğer mûcizelere kıyasla Kur'an-ı Kerim'in kıyamet gününe kadar var olacak olması ve evrensel bir hitap şekline sahip olması açısından mûcizeler arasında ayrı bir yeri bulunmaktadır.

Kur'an-ı Kerim'in bir mûcize olması açısından alimler ittifak halindedir.[336] Kur'an'ın mûcize olarak birçok özelliği bulunmaktadır. Buna göre en önemlisi bir benzerinin muhalifler tarafından veya herhangi bir kimse tarafından meydana getirilememesi, dil ve üslup açısından mükemmel olması, muhtevası bakımından kendi içerisinde tutarlı olması, gayba dair bazı bilgiler bulundurması, ilmi ve fenni bilgileri haber vermesi ve matematiksel açıdan dengelerin varlığından söz etmesidir.[337]

Hz. Peygamber, sahih bir hadisinde şöyle buyurmaktadır; "*Hiçbir peygamber yoktur ki ona insanların imanına sebep olan mûcizeler verilmiş olmasın. Bana verilen mûcize ise ancak bana vahyolunan vahiydir. Onun için kıyamet gününde ümmeti en fazla olan peygamber ben olacağımı ümit ediyorum."*[338]

---

[335] Esed, *Kur'an Mesajı*, 1339.
[336] es-Sâbûnî, *Mâturîdiyye Akâidi el-Bidaye*, 107.
[337] Yusuf Şevki Yavuz," İ'cazu'l-Kur'an", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/404-405.
[338] Buhârî, Fedâilu"l-Kur'an, 1, (No.97)

Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'in birçok ayetinde Hz. Peygamber'e indirilen Kur'an'ın bir benzerinin meydana getirilemeyeceği konusunda meydan okumaktadır.

Nitekim Yunus suresinde; *(Buna rağmen) yine de [hakkı inkara şartlanmış olanlar], "Onu [Muhammed] uydurdu!" diyorlar. [Onlara] de ki: "Eğer doğru sözlü kimselerdenseniz, o zaman, onunkilere eş değer bir sure getirin; hem [bu iş için] Allah'tan başka kimi yardıma çağırabilirseniz çağırın!"*[339] buyurmaktadır. Buna göre Allah inkâr eden muhataplarına herhangi bir kişi veya sözde tanrının onlara böyle bir şey ortaya koymakta yardım edemeyeceğini belirtmiştir.

Elmalılı Hamdi Yazır'a göre Kur'an 4 özelliği açısından mûcize bir kitaptır; birincisi her şeyden önce Kuran-ı Kerim Arap edebiyatçılarını belagatçılarını ve şairlerinin yanında bütün insanları hatta cinleri bile i'cazıyla aciz bırakmış bir kitaptır. Allah tarafından mûcize olarak nazil olmuş bundan dolayı hak ve Hak'tan olduğunu, kendisinden başka bir delile ihtiyaç duymayacak şekilde kendi varlığını bizzat ispat etmiş olan kelami bir kitaptır. Nur suresinin bir ayetinde belirtildiği gibi; *"Bu ne sırf şarka ne de sırf garba olmayan bir ağaçtan tutuşturulur. Onun yağı kendisine hiç at dokunmasa bile ışıl ışıl ışıldar"*[340]

Yazır'ın sunmuş olduğu ikinci delil ise Kuran-ı Kerim belirttiği ahkam ve şeriat kuralları, gayba dair haberler, mev'izalar ve kıssalar, dinin usûl ve mearifini açıklaması bakımından mûcizevi bir kitaptır. Üçüncü delil, hakkı batıldan, doğruyu eğriden, hayrı şerden, güzeli çirkinden ayırt etmesi hasebiyle mûcizedir. Yazır, sözlerine şu şekilde devam eder;

> *Dilin ifade güzelliği, beyan gücü bakımından da gayet parlak bir kitaptır ki, bunun da üç sebebi vardır: Dilinin Arapça olmasıdır. Arapça ise hece harflerindeki güzellik ve sağlamlık, kelimelerindeki uyum ve ahenk, anlamlarındaki genişlik, iştikaklarındaki asalet ve çeşitlilik, kinayelerindeki* müenneslik *ve müzekkerlik ve daha başka özellikleri ile icaz içinde vuzuha hizmet eden ince ayrıntıları, edatlarındaki insicam kabiliyeti, pek çok faydalı bağlantıları, bilhassa terkip ve irabındaki incelik, parıltılı yönleri bakımından ifade-i meram etmeye yarayan diller*

[339] Yunus, 10/38.
[340] en-Nur, 24/35.

içinde en kuvvetli ve sağlam bir beyan aracı olarak dikkat çeker. Kur'an-ı Kerim bu dilin, en açık, en güzel, en seçkin lehçeleri üzere nazil olmuştur. Kur'an'ın nazmı Arap diline öyle yüksek bir insicam, salabet ve halavet ihsan etmiş. Öyle güzel bir beyan ve ifade üslubu kazandırmış ki, onun Allah kelamı olmasından kaynaklanan bu bedi'i üslup ve fitri beyan, Arap şair ve belagatçıların bir benzerini getirmekten aciz bırakma konusunda başlı başına rol oynamıştır. Ona göre esasen birinci mana, dördüncü mananın bu şıkkındaki manayı da zımnen içine almakta ise de hadd-i zatında bu husus, Kur'an- Kerim'in üstün bir özelliğini teşkil ve sırf kendisine mahsus olan müstakil bir mánádır. Velhasıl Kur'an-ı Kerim, bütün yönleriyle eşsiz ve benzersiz olan bir kitaptır.[341]

Esed, Hz. Muhammed'e verilen tek mûcizenin Kur'an-ı Kerim olduğunu belirtir. Bu mûcizenin müşrikler tarafından Hz. Peygamber'den mûcize istediklerinde bulunmalarına rağmen bu isteklerinin bir karşılığı olmadığını gösteren ayetlere atıf yaparak delillendirir; *"Nitekim, "Ey Muhammed, bize yerden gözeler fışkırtmadıkça sana inanmayacağız" diyorlar, "yahut hurma ağaçlarıyla, asmalarla dolu bir bahçen olmadıkça; ve onların arasında çağıl çağıl dereler akıtmadıkça; yahut, tehdit edip durduğun gibi, göğü parça parça üzerimize düşürmedikçe; yahut Allah'ı ve melekleri bizimle yüz yüze getirmedikçe; yahut altından [yapılmış] bir evin olmadıkça; yahut göğe yükselmedikçe -kaldı ki göğe yükselmene dâhi, bize (oradan, kendi gözlerimizle) okuyabileceğimiz bir kitap getirmedikçe inanmayız ya! [Ey peygamber] de ki: "Kudret ve yüceliğinde sınırsız olan Rabbimdir. Ben ölümlü bir elçiden başka biri miyim ki?"*[342] Esed bu ayetten yola çıkarak Hz. Muhammed'e Allah tarafından verilen tek mûcizenin Kur'an'ın kendisi olduğunu belirtir.[343]

Esed, Kur'an-ı Kerim'in birçok yerinde Hz. Muhammed'in Allah'ın gönderdiği elçilerin sonuncusu ve en büyüğü olmasına rağmen önceki bazı peygamberlerin aldıkları vahiyleri desteklemek ya da pekiştirmek için ortaya koydukları söylenen

[341] Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 4/2842-2843.
[342] el-İsra, 17/90-93.
[343] Esed, *Kur'an Mesajı,* 578.

türden mûcizeler gösterme özelliği ile donatılmadığını tek mûcizesinin Kur'an-ı Kerim olduğunu söyler.[344]

Esed, Kur'an'ın mûcizevi yönünü şu sözlerle açıklar;

> *"Hz. Peygamber'in tek mûcizesi açıklığıyla ahlaki kapsam ve mahiyetiyle kusursuz, insanlık tarihinin her çağına, her gelişim safhasına uyan; insanların hem duygularına hem akıllarına hitap eden; hangi ırktan, hangi toplumsal katmandan gelirse gelsin her insana açık olan ve hem lafzıyla hem de muhtevasıyla kıyamete kadar değişmeden kalacak olan Kur'an'dır. Kur'an, İnsanlığın belli bir düşünce ve inanç sisteminin geçmişte vuku bulan ve çoğu zaman sadece yeni ve ciddi kavrayış, anlayış bozukluklarına yol açan birtakım mûcizevi alamet ya da işaretlerin zuhuruna ihtiyaç duymadan kavrayabileceği bir çağda vahyedilmiştir*."[345]

2.3. Sem'iyyat

Kelam ilminin üç ana bölümünden birini oluşturan sem'iyyât, akli unsurlarla öğrenilmesi mümkün olmayan sadece Kur'an ve sahih hadislerden meydana gelen nakli bilgilerle öğrenip inandığımız konuları teşkil eder. Daha çok ölümden sonraki evreleri (ahiret, kabir hayatı, cennet, cehennem vs.) ele alarak bunlara dair görüşleri ortaya koyar.

2.3.1. Gaybi Haberler

Gayb kelimesi Arapça'da gizlenmek, görünmemek, gizli kalmak, gözden kaybolmak, uzaklaşmak gibi anlamlara gelir.[346] Esed gayb kelimesini Bakara 3. ayetten[347] hareketle açıklar. Buna göre gayb kelimesi, insanın kavrayışının üstünde bulunan onu aşan tüm gerçeklerin aşamalarını ifade etmek için kullanılır. Bu yüzden bilimsel araştırmalarla ispat edilmesi veya reddedilmesi söz konusu olamaz. Örnek

---

[344] Esed, *Kur'an Mesajı,* 571.
[345] Esed, *Kur'an Mesajı,* 572.
[346] Ebu'l-Kasım Hüseyin b. Muhammed, *el-Müfredat,* (Beyrut: 1975) 367: İlyas Çelebi, "Gayb", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1996), 13/404.
[347] "Onlar ki insan idrakini aşan olgularım varlığına inanırlar ve namazlarına dikkatli ve devamlıdırlar kendilerine verdiğimiz rızıktan başkaları için harcarlar."

vermek gerekirse Allah'ın varlığı, evrenin yaratılış amacı, ölümden sonraki hayat, zamanın gerçek mahiyeti, ruhsal güçlerin varlığı ve birbirleriyle ilişkileri vb. gibi konular araştırma veya ispatlama dâhilinde olamazlar. Kişi ancak asıl hakikatin gözlenebilenin dışında çok daha fazlasını kapsadığına ve "insan idrakini aşan olguların varlığına inananlar için bir rehber" olduğuna inanırsa iman etmiş olur. Bunun sonucunda hayatın bir amaç ve anlam taşıdığının farkına varır.[348]

Gaybi haberlerle ilgili Kur'an'da birçok ayet vardır. Buna göre bu bilgiler sadece Allah tarafından bilinebilir ve kullanılabilir. Allah'ın izin verdiği ölçüde bazı kullara bu haberler aktarılabilir. Onun izni olmaksızın hiçbir varlığın bu bilgilere erişimi mümkün değildir**.** Söz konusu bir ayette **"***Ey hakikati inkâr edenler!] Müminleri sizin hayat tarzınıza (uymaya) terk etmek Allah'ın dilediği (bir şey) değildir: Sonunda Allah iyiyi kötüden ayıracaktır. Ve Allah, insan idrakini aşan şeyleri kavrama gücünü size verecek değildir: [Bunun için] Allah, elçileri arasından dilediğini seçer. Öyleyse Allah'a ve elçilerine inanın; zira eğer O'na inanır ve O'na karşı sorumluluğunuzun bilincinde olursanız o zaman bilin ki, sizi muhteşem bir karşılık beklemektedir*[349] buyrulur.

Esed'e göre bu ayetin genelinde vurgulanan temel mesaj yalnızca Allah hakikatin tüm bilgisine sahip olduğu ve seçtiği bazı elçilere bu hakikatler hakkında kısmi bir görüş sahibi olmasını sağladığıdır.[350] Yalnızca Allah'ın gaybi haberler hakkında bilgi sahibi olduğunun belirtildiği bir diğer ayet şöyledir; "*[Ey Peygamber] de ki: "Allah dilemedikçe, kendime bir yarar sağlamak ya da kendimden bir zararı uzaklaştırmak benim elimde değil. Eğer insan kavrayışının ötesinde olanı bilseydim, muhakkak ki, bahtiyarlık adına ne varsa ondan payıma daha çoğu düşerdi ve kötülük asla yaklaşamazdı bana. (Ama) ben sadece bir uyarıcıyım ve inanan bir topluma iyi haberler getiren bir müjdeci"*[351] Esed'e göre Kur'an'da, sık sık üzerinde durulan bir meselede Hz. Peygamber'in beşer oluşudur. Buna göre yaratılmış hiçbir varlığın, az ya da çok hiçbir şekilde Yaratıcının sıfat ve gücüne ortak olmadığı, olamayacağı çok açık

[348] Esed, *Kur'an Mesajı*, 4.
[349] Al-i İmran, 3/179.
[350] Esed, *Kur'an Mesajı*, 127.
[351] el-Araf, 7/188.

bir biçimde belirtilmiştir. Bu Allah'ın yaratıcı kudretinin tekliği ve Allah'a özgü oluşunun konusundaki mantıki bir sonucudur.[352]

Bir diğer ayette "*Ve (bilin ki) göklerin ve yerin bilinmeyen gerçekleri yalnızca] Allah'a aittir. Ve o Son Saat'in gelip çatması ancak bir göz kırpması kadar yahut bundan da kısa [bir an içinde] olup bitecektir. Çünkü, şüphe yok, Allah'ın her şeye gücü yeter"*[353] Esed'e göre burada belirtilen "bilinmeyen gerçekler/gizil gerçekler" olarak çevrilen gayb kelimesi vaktinin sadece Allah'ın bildiği 'son saat-'in meydana gelmesine dair olan işarettir. Son saat terimi ise kıyametin hem beklenmedik hem de çok hızlı olup biteceğini ifade eder. Allah'ın bunu irade etmesiyle olayın meydana gelmesi arasında herhangi bir zaman aralığı bulunmamasının bir sonucudur. [354]

Gaybın geçtiği bir diğer ayet; "*Sınırsız bağış Sahibinin kullarına her türlü beşerî algı ve tasavvurun ötesinde söz verdiği o asude has bahçeler onların olacaktır; O'nun sözü elbette yerini bulacaktır"*[355] Esed'e göre gayb kavramının taşıdığı anlamı açıklamak için ele alınacak en yakın ayet budur. Buna göre gayb, insanın dünyadaki bilgi ve tecrübeleriyle algı ve müşahede yoluyla kavrayamayacağı duyuüstü bir gerçekliği ifade etmektedir ve bu yüzden yalnızca temsili unsurlarla ifade edilebilir[356]

2.3.2. Ahiret

Ahiret sözlükte "e-h-r" kökünden türemiş ism-i fail kalıbındaki "son, sonra gelen" anlamındaki[357] "Âhir" kavramının müennes halidir.[358] Terim anlamı ise "Ahiret, kıyametin kopmasıyla başlayarak, cennetliklerin cennete, cehennemliklerin de cehennemdeki yerlerine girmesine kadar geçecek olan vakit veya haşirden sonra başlayıp ebediyen sürecek olan ikinci hayattır. Ba's, haşr, mizan, şefaat, sırat, cennet ve cehennem gibi bütün olay ve aşamaları buranın içinde mütalaa edilir[359]

Ahiret hayatının olacağına inanmak imanın şartlarından biridir. Bunu inkâr eden kâfir olur. Ahiret hayatı peygamberimizin haber verdiği ve gerçekleşmesi

[352] Esed, *Kur'an Mesajı*, 313.
[353] en-Nahl, 16/77.
[354] Esed, *Kur'an Mesajı*, 545.
[355] Meryem, 19/61.
[356] Esed, *Kur'an Mesajı*, 617.
[357] İbn-i Manzur, *Lisânu"l-Arab,* 4/13-14.
[358] Yener Öztürk, "*Kur'an'da Ahiret"* (İstanbul: Işık Yayınları, 2001) İstanbul) 11.
[359] Öztürk, *Kur'an'da Ahiret,* 11.

mümkün olan bir şeydir. Nasslarla sabit olan ahiret hayatı ancak naslar çerçevesinde yorumlandığında daha isabetli olur.

Allah'ın kıyametten sonra insanları yeniden dirilteceği ve Ahiret hayatıyla ilgili Kur'an'da birçok ayet mevcuttur; "*Üstelik, bunlar en ciddi yeminlerle, Allah'ın ismini anarak, "Allah ölüyü asla diriltmeyecektir!" diye and içiyorlar. Hayır, gerçekten bu O'nun, gerçekleşmesini kendi üzerine aldığı bir vaadidir; ne var ki, insanların çoğu bunu bilmez. [Oysa, Allah ölüleri diriltecektir] ki, üzerinde ayrılığa düştükleri gerçeği onlara bütün açıklığıyla göstersin ve o hakkı inkara kalkışanlar da kendilerinin yalancı olduklarını görüp de anlayabilsinler."*[360] Esed'e göre bazı insanların Kıyamet'in kesin bir biçimde inkâr etmesi ki bu iyi ve kötü fiiller bağlamında Allah'ın nihaî yargısının da inkârı anlamına gelir. İnsanın edimsel ya da potansiyel gözlemleriyle bilinenlerin dışında başka herhangi bir gerçeğin var olabileceğini kabul etmeyen belli bir zihniyetin karakteristik yansımadır. Bu zihni tutum, hayata çok sığ bir pencereden bakmanın ve maddeci bir tavır takınmanın ayetlerde işaret edilen "büyüklenme" tutumunun bir sonucudur. Bu tutum Allah'ın varlığına dair hiçbir sonuca götürmediği için belli belirsiz, bulanık bir inanç içerse dahi, kelimenin en geniş manasıyla dinsizliğe ya da din düşmanlığı yapmaya işaret eder.[361]

Kur'an, dünya hayatının kısa ve geçici bir zaman dilimi olmasına sık sık vurgu yapar. Nitekim bir ayette; *"Sizi çağıracağı ve sizin de onu överek bu çağrıya cevap vereceğiniz ve kendinizi yeryüzünde çok kısa bir süre oyalanmış gibi hissedeceğiniz bir günde."*[362] Esed bu ayete vurgulanan ana fikrin insanın Dünya'da geçirdiği zamanın ahiret hayatında geçireceği zamana oranla çok kısa bir süreymiş gibi gelecek olmasıdır. Bu ifadenin başka bir manası ise insanın bu dünyadaki zaman algısının mutlak gerçekle karşılaştığında anlamını tamamen yitireceği yönündedir. Ölümden sonra yeniden dirilişi inkâr eden kişilerin Allah tarafından yaratılıp ve ölümden kalktıklarında Allah'ın varlık ve kudretini bütünüyle anlayıp idrak edebilecek duruma geleceklerini beyan etmektedir.[363]

---

[360] en-Nahl, 16/38.
[361] Esed, *Kur'an Mesajı,* 536.
[362] el-İsra, 17/52
[363] Esed, *Kur'an Mesajı,* 569-570.

Ahirette yeniden yaratılmakla ilgili geçen bir ayette; "*Gökleri ve yeri yaratan Allah'ın, onları kendi eşkâlleri üzere yeniden yaratacak güce sahip olduğunu ve onları yeniden diriltmek için, sonu geleceğinden şüphe olmayan bir süre belirlemiş bulunduğunu kavrayamıyorlar mı? Ama şu var ki, zalimler küfürden başka her şeye karşı çekimser davranırlar!"*[364] Esed'e göre inkârcıların ağzından nakledilen ve bu surenin 49. ayetinde tam da bu şekilde zikredilen bu söz Allah'ın ölüyü diriltmeye Kadir olduğunu inkâr etmenin onun varlığını inkâr etmekle aynı anlama geldiğini işaret etmek içindir bu zincirleme inkâr tuzağını düşen kimseler önceki ayette körler sığarlar ve dilsizler olarak nitelendirilmektedir. Esed'e göre onların benzerini yaratacak güce yani onların her birini bireysel olarak ölümden önce hangi yapı ve kimliğe sahipseler o yapı ve kimlik üzerine diriltecek güce sahip olduğu anlamına gelir.[365]

Söz konusu bir diğer ayette; *"Peki, o [hakkı inkâr edenler,] Allah'ın [hayatı] ilkin nasıl yoktan var ettiğini, sonra onu nasıl tekrar yenilediğini anlamazlar mı? Kuşkusuz bu, Allah için kolay bir iştir*."[366] Esed bu ayette geçen pasajın değindiği noktanın doğal yaşam tabiatında bu kadar canlı bir şekilde betimlenen döngüsel üreme, sona erme ve yeniden üreme süreci, Kur'an'da sadece yeniden dirilme inancını ortaya koymak için değil, aynı zamanda bu şekildeki bir yaratma kudretinin gerisinde yatan anlamlı bir planın ve bunun neticesinde bir yaratıcının varlığının kanıtı olarak ortaya konulmaktadır.[367]

İnsanoğlu bilmediği veya hayal edemediği bir şeye iman etmesi zordur. Ahirette yeniden dirilmenin imkânsız olduğu fikri birçok inkârcının tutunduğu dal olmuştur. Allah Kur'an'da yoktan var ettiği gibi yeniden diriltmeye de kadir olduğunu sık sık vurgular; "*De ki: "Yeryüzünü dolaşın ve Allah'ın [insanı] nasıl [harikulade bir şekilde] yoktan var ettiğini görün! Allah işte bu şekilde ikinci hayatınızı da var edecektir; çünkü Allah her şeye kâdirdir!"*[368] Esed'e göre bu ayetler insanın en basit maddelerden yaratılmış olduğuna dikkat çekerek ilerleyen süreçte sadece bir bedene

[364] el-İsra, 17/99.
[365] Esed, *Kur'an Mesajı,* 580.
[366] el-Ankebut, 29/19.
[367] Esed, *Kur'an Mesajı,* 807.
[368] el-Ankebut, 29/20.

değil, aynı zamanda beyin ile bazı duygular ve içgüdülere de sahip olarak hayli kompleksli bir varlık haline aşamalı bir şekilde dönüştüğüne işaret eder.[369]

2.3.3. Kabir Alemi

Kabir, ölüm ile başlayıp mahşerdeki diriliş zamanına kadar insanların geçireceği berzah hayatını da ifade eder. İslâm inancına göre ölen kişi, ne zaman nerede ve hangi durumda olursa olsun kabir ve berzah âlemi safhalarından sırayla geçer.[370]

İnsan hayatını üç safhada incelemek mümkündür. Bunlardan ilki dünya hayatıdır. İkincisi ölüm ile başlayıp İsrâfil'in Sûr'a üflemesi ile sona eren kısımdır buna "kabir hayatı" veya "kabir halleri" (ahvâl-ı kubûr) denir. Üçüncüsü ise kıyametin kopmasıyla başlayan, insanların amellere göre sorgulanıp cennet ve cehennem vadinin gerçekleşmesiyle ortaya çıkan sonsuz olan hayattır.[371] Dünya ile ahiretteki sonsuz hayatı ayırması nedeniyle kabir alemine berzah ismi verilmiştir. Berzah kelimesi sözlükte iki şey arasındaki engel, mânia, hâil ve ayırıcı sınır gibi anlamlara gelir[372]

2.3.4. Kıyamet

Kıyamet sözlükte "kalkmak, dikilip ayakta durmak" manasındaki kıyâm kökünden türemiş isim veya mastar olarak olup "dirilip mezarından kalkma, Allah'ın huzurunda durma" ya da "bu olayın başlangıcını teşkil eden kozmik değişikliğin vuku bulması" manalarına gelir.[373]

Kıyamet kelimesi bir akâid terimi olarak "hem Allah'ın dünya için belirlemiş olduğu sürenin sonunda kâinat ve dünya düzeninin bozulması, her şeyin altüst edilerek yok olması ve dünya hayatının sona ermesi (essa'a), hem de insanların hesap vermek için yeniden dirilerek kalkmaları (yevmü'l kıyâme/kıyamet günü) anlamına gelir. Es-sa'a kelimesi böylece hem kıyamet hem de daha genel anlamda 'zaman' manasına

---

[369] Esed, *Kur'an Mesajı,* 807.
[370] Süleyman Toprak, "Kabir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/37-38
[371] Uludağ, Süleyman, *İslâm'da İnanç Konuları ve İtikadi Mezhepler* (İstanbul: Marifet Yayınları, 2002) 231.
[372] Ahmet Saim Kılavuz, *Anahatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2004), 332; Toprak, Süleyman, "Berzah", *İslâm'da İnanç, İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, (İstanbul: Çağ Yayınları, 1994), 1/241.
[373] İsfahânî, *Müfredat*, 876.

gelmektedir. Bununla beraber Kur'an-ı Kerîm'de 40 yerde kıyamet anlamına gelmektedir. [374]

Kur'an-ı Kerîm'de kıyamet kelimesi için farklı isimlendirmeler de kullanılır. el-Tâmmetü'l- Kübrâ (en büyük felaket ve bela), el-Hakka (gerçek olan), el-Vâkı'a (kesin olarak meydana gelecek olan), el-Kâri'a (kapıyı çalacak gerçek), es-Sâhha (kulakları sağır edecek derecede şiddetli ses, gürültü) el-Ğâşiye (şiddetiyle birdenbire halkı saran), gibi isimler bunlardan bazılarıdır.[375]

Kıyamet ile ilgili bir ayette; *"[öyle ki] orada ne kıvrım ne de tümsek göreceksin"*[376] ayetinden hareketle kıyamet günü gerçekleşecek olan senaryo tasvir edilmiştir. Esed'e göre ayetlerin kıyamet yahut ahiret konusuyla ilgili yapmış olduğu betimlemeler, insanın aklına ilk gelen "dünyanın sonu", evrenin fiziksel olarak yok oluşu veya yokluğa indirgenmesi anlamında değil, daha çok insanın şu anki durumdayken tahayyül edemeyeceği bir mahiyette her şeyi içinde barındıran toplu ve kökten bir değişime, dönüşüme uğraması anlamına gelmektedir. Esed Kıyamet gününe ilişkin pek çok şeyin temsili olarak anlatıldığını belirtir.[377]

Kur'an'da kıyametle ilgili çok fazla ayet vardır. Bunlardan bazıları şu şekildedir; *"Ayrıca Yahudiler, "Hristiyanlar geçerli, tutarlı bir inanç temelinden yoksunlar" iddiasında bulunurken Hristiyanlar da (aynı şekilde,) "Yahudiler, geçerli, tutarlı bir inanç temelinden yoksunlar" diye iddia ederler ve her iki taraf da (bu iddialarında) ilahî kelâma atıfta bulunurlar! Hatta bilgiden yoksun bulunanlar, onların söylediklerini aynen tekrarlayıp dururlar; ama anlaşamadıkları şeyler konusunda Kıyamet Günü aralarında hüküm verecek olan Allah'tır*."[378] Esed'e göre bu ifade yalnız kendi zümrelerine mensup olan kişilerin ahirette Allah'ın rahmet ve merhametine mazhar olacaklarını iddia eden herkese işaret ettiğini belirtmektedir. Kıyamet günü Allah'ın bunu söyleyenlerin arasında mutlak hüküm verici olduğunu belirtir. [379]

Bir başka ayette; "*Hakikati inkara şartlanmış olanlara (yalnız bu dünya hayatı güzel görünür. Bu nedenle, imana ermişlerle alay ederler; ama Kıyamet Günü Allah'a*

[374] Muhsin Demirci, *Kur'an'ın Temel Konuları* (İstanbul: İfav Yayımları, 2003), 314-315.
[375] Demirci, *Kur'an'ın Temel Konuları* 315.
[376] Taha, 20/107.
[377] Esed, *Kur'an Mesajı,* 540.
[378] el-Bakara, 2/113.
[379] Esed, *Kur'an Mesajı,* 32.

karşı sorumluluk bilinci duyanlar onlardan daha üstün (bir konumda) olacaklardır. Ve Allah, dilediğine hesapsız rızık verir."[380] Esed'e göre kıyamet günü Allah'a karşı sorumluluklarının bilincinde olanlar diğer insanlardan farklı olarak üstün bir konumda olacaklar. Bunun yanında Allah kıyamet günü bazen ahlaken bazen de günahkarlara sunduğu dünyevi kazançları bölüştürmesinden dolayı kendisine herhangi bir hesap sorulamayacağının belirtilmesidir.[381]

Kâbus Gibi Çöken 'den haberin var mı?"[382] ayetinden hareketle Esed, kıyamet günün kastedildiğini vurgular. Bir diğer ayette; "*Kıyamet gününü tanıklığa çağırırım!"*[383] buyruluyor. Esed'e göre bu ayet "Onu tanıklığa çağırarak", yani Kıyamet Günü'nden sanki meydana gelmiş gibi bahsederek, yukardaki ifade, o günün gelip çatacağının kesinliğini bildirmeyi amaçlamaktadır.[384]

Bir başka ayette; "*Öyleyse onlar, [kalpleri mühürlenmiş olanlar,] Son Saati mi bekliyorlar, onun ansızın gelmesini mi? Şüphesiz onun geleceği şimdiden haber verilmiştir! O bir kez başlarına geldikten sonra, [geçmiş günahlarını] hatırlamalarının onlara ne faydası olacak?*[385] Esed ayetin lafzen "onun işaretleri şimdiden gelmiştir "cümlesinin Son Saat'in kaçınılmazlığı ile ilgili birçok habere ve aynı zamanda, her önyargısız zihnin, bütün mahlukatın maddi anlamdaki gelip-geçiciliğini görmesini sağlayan açıklığa işaret ettiğini belirtir. Yani son saat diye ifade edilen kıyamet vuku bulduğunda, günah işlediklerinin farkına varmaları ve gecikmiş pişmanlıkları onlara fayda sağlamayacağı belirtilmiştir.[386]

Kıyametin mutlaka vuku bulacağı ile ilgili*; "Bunun içindir ki, insanları, azabın başlarına geleceği Gün için uyar; o gün ki, zulmedenler: "Ey Rabbimiz!" derler, "Bize kısa bir süre daha ver ki senin çağrına icabet edelim; senin elçilerine uyup peşlerinden gidelim!" [Fakat Allah da onlara:] "Siz bir vakitler kıyamet gibi, ceza gibi bir şeyin sizin için söz konusu olmadığına yemin edip durmuyor muydunuz?" [diye karşılık verecektir]. "Üstelik, [sizden önce] kendilerine yazık edenlerin [bir vakitler] yaşamış oldukları yerlerde yaşıyordunuz ve onlara neler yaptığımız da size açıklanmıştı; ve*

[380] el-Bakara, 2/212.
[381] Esed, *Kur'an Mesajı,* 61.
[382] el-Ğaşiye, 88/1.
[383] el-Kıyamet, 75/1.
[384] Esed, *Kur'an Mesajı,* 1211.
[385] Muhammed, 47/18.
[386] Esed, *Kur'an Mesajı,* 1038.

size [günahkarların başlarına gelenler hakkında, kıyamet ve ceza hakkında] pek çok misaller de vermiştik."[387] Esed'e göre bu ayette vurgulanan mesaj kâfîr lerin kendileri için herhangi bir düşüşün [veya "yıkımın"] meydana gelmeyeceğine diğer bir deyişle bu dünya hayatından, günahkarların yaptıkları kötü işlere binaen hak ettikleri cezayı bulacakları bir ahiret hayatının var olmasının mümkün olmadığını düşündükleri için bir uyarı niteliğindedir. Kur'an'da sık sık sözü edilen, ölümden sonrasına ve Allah'ın mutlak gerçekleşecek yargılamasına karşı birçoğunun ortaya koyduğu inkârcı tavra ilişkin yapılan bir atıftır.[388]

2.3.5. Cennet- Cehennem

Cennet kelimesi "örtmek, gizlemek" manasına gelen "cenn" kökünden isim olup "bitki ve ağaçları ile toprağı örten bahçe" anlamına gelir.[389] Müminlerin öldükten sonra sonsuza kadar kalacakları yerin bu şekilde isimlendirilmesinin nedeni genel izleniminin dünya bahçelerine benzemesi veya eşsiz nimetlerini insan anlam ve idrakinden gizlemiş olması şeklinde açıklanmıştır.[390] Cehennem kelimesinin (cehennâm, cihinnâm) "derin kuyu; hayırsız, uğursuz" manasında kullanılan Arapça kökenli bir kelime olduğunu beyan eden İslâm bilginleri olmuşsa da dil âlimleri bu konuda tereddüt etmişlerdir.[391]

Kur'an-ı Kerîm'in yetmiş yedi ayetinde yer alan cehennem kelimesi, herhangi bir sözlük anlamı taşımaktan ziyade kâfirlerin, zalimlerin, münafıkların hakikate boyun eğmeyenlerin azap görecekleri yer olarak betimlenir.[392] Ölümden sonraki hayat meselesi sadece verimsiz bir zihnî veya felsefî düşüncelerden ibaret değil, aksine her günkü hayatımızı bizzat ilgilendiren bir meseledir.[393] Yüce Allah'ın sınama amacıyla dünyaya gönderdiği insanlar sorgularının ardından cehennemin üzerinde kurulu olduğu ve sonunun cennete varacağı rivayet edilen sırat köprüsüne doğru yönelir. Salih

[387] İbrahim, 14/44-45.
[388] Esed, *Kur'an Mesajı,* 511.
[389] İsfahânî*, Müfredat*, 243.
[390] M. Süreyya Şahin, "Cennet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/374.
[391] Ömer Faruk Harman, "Cehennem", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/225.
[392] Bekir Topaloğlu "Cehennem" *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/227.
[393] Ebu'l-A'lâ El-Mevdûdî, *Ölümden Sonraki Hayat* çev. Hasan Çelikkaya, (İstanbul: İslam Medeniyeti Dergisi, 1968), 2/14.

amele sahip müminler rahatlıkla bu köprüden geçip cennete ulaşırken; müşrikler ve kâfirler ise bu köprüden aşağı cehenneme düşer.[394]

Cennet ve cehennemle ilgili Kur'an'da pek çok farklı isimlendirmeler yer alır. Buna göre cennet için; Adn, Firdevs, Hüsnâ, Dârüsselâm, Dârülmukame,[395] gibi isimlendirmeler yapılırken cehennem için Cahîm, Hâviye, Hutame, Lezâ, Sakar, Saîr gibi isimler kullanılır.[396]

Cehennem isimlendirmeleriyle ilgili; *"O cehennem ki, yedi kapıdan girilir; her kapıdan onlardan (günahlarının niteliğine göre) ayrı bir kafile halinde"*[397] Esed'e göre burada geçen "yedi kapısı ve her kapı için onlardan taksim edilmiş bir kafile/bir cüz var" ifadesi insanların günahlarının derecesine göre farklı şekillerde "Şeytan'a uyanları" öteki dünyada onları bekleyen azabın yedi derecesini yahut yedi seviyesini belirtmektedir. Esed bu düşüncesini Râzî ve Taberî'den naklettiğini belirtir. Esed ayrıca cehennem isimleri için şu ifadeleri kullanmaktadır;

> *Ayrıca unutulmamalıdır ki, "cehennem" kavramı, Kur'an'da aynı konuda kullanılan yedi isimden biri olarak onlar gibi mecazîdir. (Böyle olması da zarurîdir, çünkü bu isimler Kur'an'ın el-ğayb diye tanımladığı, insanın algı ve tasavvur sınırlarının dışında kalan alanla ilgilidirler). Söz konusu isimler: nâr ("ateş"; genel bir tabirdir), cehennem, cehîm ("harlı ateş"), sair ("harlı alev"), sakar ("kavurucu ateş" ya da "cehennem ateşi"), lezâ ("hiddetli alev/alev püskürtüsü") ve hutame ("ezici azap"). Belirttiğimiz gibi, öte dünyaya ilişkin bu azap tanımları besbelli temsilî olduğuna göre, diyebiliriz ki, "cehennemin yedi kapısı" ifadesi de aynı niteliktedir ve dünya hayatında yapılan/edilenlerle ilgili olarak "cehenneme götüren yedi yolu" işaret etmektedir. Ayrıca, bilindiği gibi, Sâmî dillerde -ve özellikle klasik Arapça 'da- "yedi" sayısı çok kere "muhtelif" ya da "değişik/çeşitli" anlamında çokluk, çeşitlilik ifade etmek için kullanılmaktadır. Bunun içindir ki, yukarıdaki Kur'anî ifadenin de*

[394] Mustafa Akçay, "Sırat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2009), 37/118.
[395]Bekir Topaloğlu "Cennet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1993), 7/376-386.
[396] Topaloğlu, "Cehennem", 227.
[397] el-Hicr, 15/44.

"cehenneme götüren çeşitli yollar", bir başka deyişle "günah işlemenin muhtelif yolları" gibi bir anlam taşıdığı pekâlâ söylenebilir" ifadelerini kullanır.[398]

Cehennem ile ilgili bir ayette*; "Mesajlarımızın doğruluğunu inkara şartlanmış olanları zamanı geldiğinde ateşe mahkûm edeceğiz; [ve] derileri her yanıp döküldüğünde onları yeni derilerle değiştireceğiz ki azabı [tam olarak] tadabilsinler. Şüphe yok ki Allah kudret ve hikmet sahibidir*."[399] Esed'e göre bu ayetteki Öteki dünyadaki azap ile ilgili yapılan bu dehşet verici teşbih, sözü edilen azabın uzun süreli devam edeceğini ortaya koymayı amaçlamaktadır.[400]

Cehennemde herkes sadece kendi günahından değil azmettirici olarak da sorgulanacağını ve ceza alacağını belirten bir ayette; "*Bunun üzerine Allah]: "Katılın öyleyse, ateşe sizden önce gömülüp giden görünmeyen varlıklar ve insanlar güruhuna!" [Ve] bir güruh [ateşe] girerken her seferinde kendi yandaşlarına lânet edecek; o kadar ki, onların hepsi, birbiri ardından oraya doluştuklarında, sonrakiler önden gidenler için [şöyle] diyecek: "Ey Rabbimiz! Bizi yoldan çıkaran işte bunlardı: öyleyse, onlara ateşle iki kat azap ver!" Allah: "Her biriniz iki kat azaba müstehaksınız ama bunu bilmiyorsunuz" diye cevap verecek buna."*[401] Esed ayette yer alan "herkese iki katlı [azap]"cümlesinin muhatabının bir defa yoldan saptığı için, bir defa da ortaya koymuş olduğu kötü örnekle başkalarını iyi yoldan saptırdığı için uğrayacağı azaba işaret ettiğini belirtir. Yani "Kıyamet Günü'nde, onlar hem kendi yapmış oldukları günahların sonucu olan yüklerini bütün ağırlığıyla taşıyacaklar, hem de yapmış olduklarından dolayı yanlış yola saptırdıkları bilgisiz, eğitimsiz insanlara ait yükün bir kısmını taşıyacaklar" şeklinde belirtir.[402]

Cehennem için kullanılan sakar ifadesi için; *"[Bu nedenle,] onu [öteki dünyada] cehennem ateşine sokacağım!"*[403] Esed'e bu ayette geçen sakar kelimesini ifade ettiği anlam açısından "cehennem ateşi" terimini, ilk defa kullanılış yeri olarak kaydeder. Ona göre bu terim bir insanın bu dünyadayken günah işlemek ve ruhsal

[398] Esed, *Kur'an Mesajı,* 520.
[399] en-Nisa, 4/56.
[400] Esed, *Kur'an Mesajı,* 149.
[401] el-Ar'af, 7/38.
[402] Esed, *Kur'an Mesajı,* 277-278.
[403] el-Müdessir, 74/26.

hakikatlere kör ve sağır kalarak öteki dünyada başına açtığı azap kelimesine binaen kullanılmıştır. Sakar kelimesi Kur'an'da yer verilen yedi mecazî isimden biridir.[404]

Kur'an-ı Kerim'de Cennet vadiyle ilgili birçok ayet mevcuttur. *"İçlerinde derelerin, ırmakların çağıldadığı ebedî mutluluk-esenlik bahçeleri işte böylelerinin olacaktır; orada onlara altın bilezikler takılacak; yeşil ipekli ve işlemeli giysiler giyinecekler ve orada (yumuşak) divanlarda yaslanıp oturacaklar: Bu ne güzel bir karşılık, bu ne güzel bir dinlenme yeri!"*[405] Esed bu ayet ile ilgili şu açıklamayı yapmaktadır; *"Ahiretteki mutluluk-esenlik durumuna ilişkin diğer bütün Kur'ani betimlemeler (tasvirler) gibi, inananların altın bilezik takıp ipekli giysiler giyeceklerini yumuşak divanlarda (erâik) oturacaklarını ifade eden yukarıdaki atıf da inananların dünya hayatında inançlarının gereği olarak ortaya koydukları fedakarca davranışların bir sonucu olarak kendilerine bahşedilecek olan ebedî hayatın görkemini, canlılığını ve rahatlığını (sırayla "altın takılar, yeşil ipekli işlemeli giysiler ve yumuşak divanlar" gibi sembollerle) betimleyen bir temsil olduğu aşikardır."* [406]

Cennet için kullanılan isimlerden biri de "adn" ifadesidir; "*Kapıları ardına kadar açık sonsuz mutluluk, esenlik bahçeleri."*[407] Esed'e göre adn kelimesi on bir yerde geçer ve buradaki örnek adn ifadesinin geçtiği ilk yerdir. Bu kelime, cennet "bahçeleri" için kullanılan bir sıfattır. Esed'e göre benzer bir isim olarak kullanılan eden kelimesi, "sevinç", "haz" veya "mutluluk" anlamlarını taşımaktadır. Bu sebeple Esed adn kelimesini "sonsuz mutluluk, esenlik" şeklinde, her iki kavram birliğini de kapsayacak şekilde çevirdiğini belirtir. Buna göre Kur'an'ın birçok yerinde olduğu gibi, bu mutluluk/esenlik burada, dünyevî zevkleri çağrıştıran betimlemelerle anlatıldığını ve böylece insanın daha kolay hayal etmesi sağladığını belirtir.[408]

Bir diğer ayette; *"İşte böyleleridir, gerçekten inanmış olanlar! Rablerinin katında büyük onur, bağışlanma ve çok değerli bir rızık olacaktır onların payı."*[409] Yani, Esed'e göre burada yer alan ifade Cennette "en üstün rızık," olarak geçen ifade mümindeki Allah'a karşı sorumluluklarından ve Allah sevgisinden doğan manevi

[404] Esed, *Kur'an Mesajı,* 1207.
[405] el-Kehf, 18/31.
[406] Esed, *Kur'an Mesajı,* 592.
[407] Sad, 38/50.
[408] Esed, *Kur'an Mesajı,* 931.
[409] el-Enfal, 8/4.

coşku halini belirtirken bunun yanında O'na yönelirken ki huşû ve istiğrak halini içine alarak ima eden bir ifadedir.[410]

2.3.6. Şefaat

Şefaat Sözlük anlamı olarak "tek olan bir şeyi dengi veya benzeriyle çift hale getirmek; işinin görülmesi için birinin aracılığını istemek, birinin önüne düşüp işinin yerine getirilmesi için çalışmak" gibi anlamlara gelen şef 'kökünden türemiştir[411]. Şefaat, kelimesi daha çok "saygınlık ve mertebe olarak daha yüksek bir konumda olanın daha aşağı konumda olana kişi ile bir araya gelmesi" anlamında kullanılır.[412] Terim manası ise "kıyamet gününde peygamberlerin ve kendilerine izin verilen salih kulların müminlerin günahlarından dolayı bağışlanması için Allah katında istekte bulunması" manasına gelir. Şâfi' ve şefî' "aracılık eden, şefaatte bulunan kişi" demektir.[413]

İslam âlimlerine göre Hz. Peygamber mahşer alanında uzun bekleyen ve sıkıntı içerisinde olan insanların bir an önce hesaba çekilmesini sağlamak ayrıca cennete gidecek olan müminlerin cennetteki derecelerini yükseltmek için Allah katında şefaat edeceği konusunda hemfikirlerdir. Bunun yanında kâfirler hakkında herhangi bir şefaatin söz konusu olmayacağı hususunda da ittifak halindedir.[414]

Kadı Abdülcebbar'a göre va'd ve va'id esaslarına göre ahirette şefaatin olmamasını gerekir. Çünkü şefaat adalet ilkesiyle uyuşmaz dolayısıyla ahirette hiç kimse bir başkasına şefaat etmesi söz konusu değildir. [415]

Şefaat kelimesi Kur'an'da on üç yerde geçmekle birlikte "ş-a-f" terimi diğer yerlerde fiil ve isim kalıplarıyla tekrar edilmektedir.[416] Bir ayette; *"Gerçek şu ki, sizin Rabbiniz, gökleri ve yeri altı evrede yaratan, sonra da kudret ve egemenlik makamına geçip varlığı yöneten Allah'tır. O'nun izni olmadıkça, araya girip kayıracak kimse*

---

[410] Esed, *Kur'an Mesajı,* 321.
[411] İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab,* 9/210.
[412] İsfahânî*, Müfredat*, 555.
[413] Mustafa Alıcı, "Şefaat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/412.
[414] Alıcı, "Şefaat", 412-415.
[415] Kādî Abdülcebbâr *Şerḥu'l-Uṣûli'l-Hamse*, 34
[416] Yusuf Şevki Yavuz, "Şefaat", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 38/412.

yoktur. İşte böyledir sizin Rabbiniz: öyleyse [yalnızca] o'na kulluk edin: artık bunu (iyice)aklınızda tutmayacak mısınız?[417] Esed'e göre şefaat konusu İslam dünyasında yanlış anlaşılan bir meseledir. Buna göre Kur'an'da yer alan, *"hiçbir şefaatçi yoktur, O'nun izninden sonra olmadıkça"-"Kim şefaat edebilir O'nun katında, O'nun izni olmadan?*" gibi öğretilerden hareketle yaşayan veya ölmüş olan peygamber ve velilerin herhangi bir şarta bağlı kalmadan şefaat ve aracılık yapabilecekleri konusundaki yaygın olan popüler avamı inancı reddetmektedir. Kur'an'da başka yerlerde belirtildiğine göre Allah dünyada tövbeleri ve olumlu uğraşları Allah'ın rızasını ve bağışlanmayı zaten kazanmış olan günahkâr kullar için Hesap Gün'ünde peygamberlere sembolik olarak şefaat etme izni verilecektir. Esed'e göre peygamberlere verilen şefaat yetkisi ya da kayırma hakkı, bu anlamda, sadece Allah'ın bu günahkârları bağışlamasının bir göstergesi olacaktır. Buna göre Allah'ın ayette bağımsız ve şartsız şefaati reddetmesi O'nun ilimde "vasıta" kabul etmeyen Âlim-i Mutlak olduğunun değil, aynı zamanda O'nun değişmeyen, mutlak irade sahibi Tek İlah olduğunun da belirtilmesidir.[418]

Bir diğer ayette; *"[Bugünde, hayattayken] O sınırsız rahmet sahibiyle bir bağ, bir bağlantı içine girmiş olmadıkça kimse şefaatten pay alamayacaktır.*[419] Esed'e göre bu ayette bağlamında büyük günah işleyen kullar dünyadayken Allah'ın varlığına ve birliğine inanmış olmaları şartıyla kıyamet günü geldiğinde bazı peygamberlere verilecek olan sembolik "şefaat/kayırma" haklarını kullanabilirler.[420]

Bir diğer ayette; "*Ama onlar, Allah'ın yanı sıra [hayalî] şefaatçilere de kulluk yapmayı tercih ederler. De ki: "Nasıl olur? Onların hiçbir şeye güçleri yetmese de ve akılları (hakikati) kavramıyor olsa da mı?"*[421] buyurulmaktadır. Esed'e göre bu ayet Allah'ın izni olmadan icraatlarını ortaya koyan şefaatçilerinin varlığının Kur'an tarafından kesin bir şekilde reddedildiğinin delilidir.[422]

[417] Yunus, 10/3
[418] Esed, *Kur'an Mesajı,* 390.
[419] Meryem, 19/87.
[420] Esed, *Kur'an Mesajı,* 621.
[421] ez-Zümer, 39/43.
[422] Esed, *Kur'an Mesajı,* 946.

Esed şefaatin Allah katında geçerli olmayacağının sebebi olarak şu ayeti öne sürer; *"[çünkü] O, art niyetli bakışların ve yüreklerin gizlediği şeylerin farkındadır.*[423] Buna göre Allah'ın kuşatıcı bilgiye sahip olması herhangi bir şefaatin varlığını geçersiz kılar.[424]

[423] el-Mü'min, 40/19.
[424] Esed, *Kur'an Mesajı,* 959.

SONUÇ

Muhammed Esed ‘hayatımın eseri’ olarak nitelediği ve 17 yıla aşkın bir zamanda tamamladığı Kur’an Mesajı adlı eseri çağdaş dönemde yazılmış olan meal tefsirin örneklerinden biridir. Muhammed Esed yaşadığı çevre dolayısıyla Yahudi geleneğinden ilim almış ve daha sonra İslam ile şereflendikten sonra İslam'ı modern müfessirler arasında sayılan Reşîd Rızâ ve Muhammed Abduh çizgisinde öğrenmiştir. Bundan dolayıdır ki akılcı bir yol izleyip bazı konularda Ehl-i sünnet kabullerinin dışında bir bakış açısı geliştirmiştir. Kur'an-ı Kerim'in öğretilerini sembolik lafzi ya da mecazi olarak ele almış geleneksel yorumlamalarının dışına çıkmıştır.

Muhammed Esed, ulûhiyet, şefaat, mûcize gibi pek çok konuda farklı değerlendirilmeler yapar. Esed, ayetleri fıkıh, kelam, sosyoloji ve felsefe gibi pek çok açıdan yorumlamaya tabi tutar ve evrensel mesajları birbirinden farklı süzgeçlerden geçirir.

Esed, meal tefsirinde itikadi konulara klasik müfessirlerce yapılan izahlardan farklı olarak rasyonel bir açıklama getirme eğiliminde olduğunu söyleyebiliriz. Klasik müfessirlerin kelami konular için öne sürdükleri spekülatif ve reddedilmesi gereken rivayetler olduğu görüşündedir. Buna göre Kur'an'da yer alan birçok konu sembolik anlatımlarla dile getirilmekte ve bunların bazılarının birtakım efsanelerle abartıldığını beyan etmektedir.

Esed tefsirinde cennet ve cehennem gibi konuları işlerken soyut ve sembolik olarak değil çoğu yerde gerçek anlamlar verir ve aklı ön planda tutan yorumlamalar yapar. Esed geleneksel metotlardan yararlanırken aynı zamanda çağdaş uyarlamalar da yapar. O, semantik, hermenötik, psikolojik, sosyolojik ve antropolojik araçlar kullanarak klasik dönemi harmanlamaktadır. Fakat bunun yanında diğer eserlerinde klasik tefsirlere sert eleştiriler yapmaktan da geri durmaz.

Esed Kur'an Mesajı adlı tefsirinde ayetleri yorumlarken sık sık Allah inancı yani tevhide vurgu yapmaktadır. Böyle bir metot kullanmasının nedeni insanın bireysel ve sosyal duruşunun düzenleyicisinin bahse konu olan tevhit ilkesinin belirleyicisi olmasıdır. İnsan denen varlık Allah karşısında sorumluluklarını gerekli ölçüsü de yerine getirdiğinde ahlaki açıdan bir donanım kazanacağını ve akabinde

dünya hayatını daha yaşanabilir kılacağını tefsirinde belirtir. Tevhit inancı bir yaratıcı karşısında sorumluluk bilinci insanı günahtan ve yanlıştan alıkoyan evrensel bir ilke olarak kabul etmektedir. Bunun yanında Muhammed Esed'in Rü'yetullah meselesinde Allah'ın insanlar tarafından sadece tasavvur edilebileceği görüşü Ehl-i sünnetten ayrıştığı bir konuyken insan fiilleri meselesinde Ehl-i sünnet alimleriyle aynı düşünceyi paylaşır.

Bir diğer mesele olan mûcize konusu Esed'in de üzerine durduğu ve özgün fikirlerle karşıladığı bir yapıdır. Esed mûcizeleri insanlar için gerekli olduğunu vurgularken sadece inanan ve inanmaya istekli kalpler için gönderildiğini savunur. Esed'e göre hissi mûcizeler gerçek anlamda meydana gelmemiştir, aksine bunlar kişiden kişiye değişebilecek nitelikte olan sembolik olaylardır. Esed bu konuda Hz. İsa'nın ölüleri diriltme mûcizesinin gerçek manada bedenleri diriltme olmadığını sadece ruhen bir diriltme olduğunu savunur. Muhammed Esed Hz. Muhammed'in Ay'ın yarılması mûcizesi için Ay yarılmasının, Ay tutulmasının akabininde göz yanılsamasından meydana gelen bir durum olduğunu belirtirken bunun sübjektif bir gerçeklik olduğunu iddia eder. Öbür yandan olayın mahiyeti açısından kıyamet günü meydana gelebilecek olaylara ilişkin deliller sunduğunu yani Ay'ın yarılması hadisesi sadece geçmişi değil gelecek olan kıyamet saati için de yaşanılacak kesitlerden olduğunu ifade eder.

Görüşümüze göre Muhammed Esed eserinin birçok yerinde yaptığı yorumlar tefsirinin daha soyut bir yapıda kalmasına sebep olmuştur. Çoğunluğun benimsediği görüşlerin aksine farklı beyanlar sunarken mecaz ve betimlemeler üzerinde fazlaca durması Müslümanların tutunduğu bazı konuların basite indirgenmesine neden olmuştur. Muhammed Esed'in bu eseri eleştirilecek birçok yönü olsa da Çağdaş dönemin ve müfessirlerinin Kur'an'ın konu ve kavramları nasıl yaklaştığı hakkında bizlere bilgi vermektedir. Esed Kur'an-ı Kerim'deki toplumsal hayatla ilgili bazı öğretilerde modern aklın ve çağdaş dünyanın benimsediği bir bakış açısıyla olaylara yaklaşmakta ve yorumlar getirmektedir. Kur'an'ın sosyal hayat ile ilgili konularını modern akıl tarafından kabul edilebilir bir seviyeye getirme çabası içerisinde olduğunu söyleyebiliriz.

KAYNAKÇA

Acluni, Ebu'l Fidâ İsmail b. Muhammed Abdülhâdî el-Cerrâhî. ***Keşf'ül Hafa***. çev. Mustafa Genç. İstanbul: Beka Yayıncılık, 2019.

Bardak, Ahmet. "Kâdî Beydâvî'nin İlahiyât (Ulûhiyet) Görüşü". ***Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi.*** 9/1 (2017), 220.

Bebek, Adil. "Kebîr". ***Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.*** 25/163. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed B. İsmail B. İbrahim el-Cu'fi. ***el-Câmiʿu'ş-saḥîh.***, nşr. Muhammed Züheyr B. Nasr Beyrut: Dâru Tavki'n-Necât, 1422/2001.

Bulut, Halil İbrahim. "Mûcize". ***Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi***. 30/348. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.

Cemalettin Erdemci "Kelâm İlminde Vahiy" ***Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi.*** 8(1), 2011, 17.

Cürcânî. Ali İbn Muhammed Seyyid Şerif ***Kitabü't-ta'rîfât.*** çev. Arif Erkan. İstanbul: Bahar Yayınları, 1997.

Çelebi, İlyas. "Gayb". ***Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi***. 13/404. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.

Çelebi, İlyas. "Sıfat". ***Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.*** 37/100. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2009.

Çelik, Konyalı Mehmet Vehbi Efendi. ***Akaidi Hayriyye Tercümesi***. İstanbul: Ahmet Kâmil Matbaası, 1924-1927.

Çetin, Mustafa. "Âyetü'l-Kürsî". ***Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi***. 4/244-245. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1991.

Dağcı, Şamil. "Kıssas". ***Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi***. 25/490. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022.

Demirci, Muhsin. ***Kur'ân'ın Temel Konuları.*** İstanbul: İfav Yayımları, 2003.

Düzgün, Şaban Ali. ***Kelam.*** Ankara: Grafiker Yayınları, 2012.

Ebû Hanife, Numan b. Sabit. ***El-Fikhu'l-Ekber,*** çev. Mustafa Öz. İstanbul: İfav Yayınevi, 2015.

Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud el-Mâtürîdî es-Semerkandi. ***Kitâbü't-Tevḥîd*** nşr. Fethullah Huleyf İstanbul; Hicret Yayınları, 1981.

Esed, Muhammed. "Asad Interviewed" (Röportaj) **Arabia: The Islamic World Review**, 5/61 (1986), 55.

Esed, Muhammed. ***Kur'an Mesajı Meal-Tefsir***, çev. Cahit Koytak-Ahmet Ertürk, İstanbul: İşaret Yayınları, 1999.

Esed, Muhammed. ***İslam'da Yönetim Biçimi.*** çev. M. Beşir Eryarsoy. İstanbul: Yöneliş Yayınları, 1988.

Esed, Muhammed. ***Mekke'ye Giden Yol***. çev. Cahit Koytak. İstanbul: İnsan Yayınları, 2017.

Esed, Muhammed. ***Yolların Ayrılış Noktasında İslam.*** çev. Hayrettin Karaman. İstanbul: İz Yayıncılık, 1997.

Esed, Muhammed. ***Sahih-i Buhari: İslam'ın İlk Yılları.*** çev. Mustafa Armağan. İstanbul: İşaret Yayınları, 2001.

Eş'arî Ebu'l-Hasan Ali b. İsmail b. Abdillah b. Ebî Musa. ***Makâlâtu'l-İslâmiyyîn ve İhtilafu'l-Musallîn*** thk. Helmut Ritter. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, 1382/1963.

Eş'arî, Ebü"l-Hasen Alî b. ismâîl b. Ebî Bişr ishâk b. Sâlim el-Eşarî el-Basrî. ***el-İbâne ve Usûlü Ehli"s-sünnet, Eş'arî Akâidi.*** çev. Ramazan Biçer. İstanbul: Gelenek Yayınları, 2010.

Fadlî, Abdulhâdi. ***Hulâsatu İlmi'l-Kelâm.*** Beyrut 1993.

Gölcük, Şerafettin. "Rızk". ***Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi***. 35/73. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.

Hardly, Lord.-Weiss, Leopold. ***Avrupalı Gözüyle İslam***. çev. Akif Nuri Karcıoğlu-Hasan Şahin Hikmet Yay. İstanbul: Hikmet Yayınları, 1969.

Hamdi Gündogar, "Mu'tezile Mezhebinde İnsanın Fiilleri Problemi" ***Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi***, 8/1-2, 2004, 205-218

Hançerlioğlu, Orhan. ***İslâm İnançları Sözlüğü***. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1984.

Heytemî, Ebu'l-Abbas Şehabeddin Ahmet İbn Hacer, ***ez-Zevâcir ʿan İḳtirâfi'l-kebâʾir***. Beyrut: Daru'l-Marifet 1408/1988.

Hülya Alper, ***İmam Mâturîdî'de Akıl-Vahiy ilişkisi.*** İstanbul: İz Yayınları 2009.

İbni-i Manzur, Ebü'l- Fazl Cemalüddin muhammed b. Mükerrem b. Ali b. Ahmed el-Ensari er-Rüveyfii. ***Lisânu"l-Arab.*** Beyrut: Dâru"l- Kütübü"l-ilmiyye, 2009.

İsfahanî, Hüseyin b. Muhammed er-Râğıb. ***Müfredât (Kur'ân Kavramları Sözlüğü)*** çev. Yusuf Türker. İstanbul: Pınar Yayınları, 2007.

İsfahânî, Ebü"l-Kâsım Hüseyn b. Muhammed b. El-Mufaddal er-Râgıp. ***Müfredât Kur"an Kavramları Sözlüğü*** çev. Abdulbaki Güneş-Mehmet Yolcu. İstanbul: Çıra Yayınları, 2012.

Kâdî Abdulcebbâr, Ebû"l Hasan Kadî"l-Kûdat Abdülcebbar b. Ahmed b. Abdilcebbar el-Hanedani. ***Şerhû'l-Usûli'l-Hamse Mu'tezile'nin Beş İlkesi***. çev. İlyas Çelebi. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2013.

Kahraman, Kemal. "Muhammed Esed (Leopold Weıss)". ***Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.*** 30/523-52. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.

Karagöz, İsmail. ***Kur'ân'da Salih Amel Kavramı, Salih ve Muslih İnsanların Özellikleri.*** Diyanet İlmi Dergi, 33/2 (1997), 60.

Kılavuz, Ahmet Saim. ***Anahatlarıyla İslâm Akâidi ve Kelâm'a Giriş***. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2004.

Köseoğlu, Erol. ***Elmalılı Hamdi Yazır'ın Halk Dini Kur'an Dili Adlı Eserinde İlahi Sıfatlar.*** Diyarbakır: Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2011.

Limon, Hasan, ***Ru'yetullah ile İlgili Rivâyetlerin Değerlendirilmesi***. Sivas: Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Maden, Mustafa. ***Gazzali'ye Göre Allah'ın Sıfatları.*** Kayseri: Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2014.

Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd el-Mâturîdî es-Semerkandî, ***Kitâbü't tevhîd.*** çev. Bekir Topaloğlu. Ankara: İSAM Yayınları, 2010.

Mevdudî, Ebu"l Alâ, ***Tarih Boyunca Tevhid Mücadelesi ve Hz. Peygamber'in Hayatı.*** çev. Ahmet Asrar, İstanbul: Pınar Yayınları, 2019.

Ömer Pakiş, "Rü'yetullah ile İlişkilendirilen Âyetlerin Mu'tezilî Okuma Biçimi (Kâdı Abdülcebbâr ve Zemahşerî Örneği)" ***Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi. Dergisi.*** 21, (Şubat- 2001) 55.

Özakkaş, Mahmut. "Akaid-İman". ***İslâmî Bilgiler ve Terimler Ansiklopedisi***. 1/112. İstanbul: Sağlam Kitabevi, 1982.

Özsoy, İsmail. "Faiz". ***Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi***. 12/115. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1995.

Öztürk, Yener. ***Kur'an'da Ahiret.*** İstanbul: Işık Yayınları, 2001.

Râzî, Ebu Abdillah Fahruddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistani. ***Mefatihu'I-gayb.*** çev. Suat Yıldırım-Lütfullah Cebeci İstanbul: Akçağ Yayınları, 1990.

Râzî, Ebu Abdillah Fahruddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistani**.** ***Kelâm'a Giriş.*** çev. Hüseyin Atay. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.

Râzî, Ebu Abdillah Fahruddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyiner-Râzî et-Taberistani. ***Levâmiʿu'l-Beyyinât Şerḥu Esmâʾillâhi Teʿâlâ ve'ş-sıfât.*** nşr. Tâhâ Abdürraûf Sa'd. Beyrut: Darü'l- Kütübi'l-İlmiyye,1404/1984.

Râzî, Ebu Abdillah Fahruddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyiner-Râzî et-Taberistani ***Tefsir-i Kebir***. çev. Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, Sadık Doğru. İstanbul: Huzur Yayınevi, 2008.

Sinanoğlu, Mustafa. "İman". ***Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.*** 22/ 212-214. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2020.

Sinanoğlu, Mustafa. ***Peygamberlere İman.*** Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2018.

Sinanoğlu, Mustafa. "Nübüvvet Mührü". ***Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.*** 33/291-293. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.

Sinanoğlu, Mustafa. "Şirk". ***Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.*** 39/194. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.

Şehristânî. Muhammed b. Abdülkerîm**.** ***el-Milel ve'n-niḥal***. çev. Muharem Tan. İzmir: Yeni Akademi Yayınları, 2006.

Tanyu, Hikmet. "Büyü". ***Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,*** 6/50. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1992.

Temiz, İsmail. ***Kur'ân-I Kerîm'de İman-İnfâk İlişkis*i**. Konya: Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2008.

Topaloğlu, Bekir. "Allah". ***Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.*** 2/482. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları 1989.

Topaloğlu, Bekir- Çelebi, İlyas. ***Kelam Terimleri Sözlüğü***. İstanbul: İsam Yayınları, 2022.

Topaloğlu, Bekir. "Latîf". ***Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.*** Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 27/108-109.

Topaloğlu, Bekir. "Cennet". ***Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 7**/393. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1993.

Toprak, Süleyman. "Berzah". ***İslâm'da İnanç, İbâdet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi.*** İstanbul: Çağ Yayınları, 1994.

Toprak, Süleyman. "Kabir". ***Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.*** 24/37-38. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.

Tunç Cihat, "Ecel". ***Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi***. 10/380-382. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1994.

Uludağ, Süleyman. "Amel". **Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.** 3./13-16. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,1991.

Uludağ, Süleyman***. İslâm'da İnanç Konuları ve İtikadi Mezhepler***. İstanbul: Marifet Yayınları, 2002.

Uulu, Melis Kutman. ***İmam Mâtürîdî'ye Göre Haberî Sıfatlar***. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi,2018.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Kader". ***Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi***. 24/59. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2001.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Nübüvvet*" **Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.*** 33/286-291.İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2007.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Vahiy". ***Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.*** 42/440. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2012.

Yavuz, Salih Sabri. "Mi'raç". ***Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi***. 30/132-135. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Yavuz, Yusuf Şevki. "İ'cazu'l-Kur'an**". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi***. 21/404-405. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.

Yavuz, Yusuf Şevki. "Şefaat". ***Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.*** 38/412. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.

Yazıcıoğlu, Mustafa Said. "Fiil". ***Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi***. 13/60. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.

Yazır, Elmalılı Hamdi. ***Hak Dini Kuran Dili***. İstanbul: Eser Kitabevi, 1993. Yeşilyurt, Temel. "Rü'yetullah". ***Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi,*** 35/312. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2008.

Zemahşeri, Ebu'l-Kasım Mahmud b. Ömer b. Muhammed el-Harizmi. ***el-Keşşaf an Hakaiki ğavamizit-tenzil ve Uyunil-ekavil fi vucuhit-te'vil.*** Beyrut: Darül-Kütüb el-İlmiye, 2009.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, Adı : YILDIZ, Beyaz
Uyruğu : T.C
ORCID

Eğitim

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet Tarihi
Doktora	…….	……
Yüksek Lisans	Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi / Temel İslam Bilimleri / Kelam Anabilim Dalı	2023
Lisans	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi / İslami İlimler Fakültesi	2020

İş Deneyimi

Yıl	Yer	Görev

Yabancı Dil

Yayınlar

Hobiler

VAN YÜZÜNCÜ YIL ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

LİSANSÜSTÜ TEZ ORİJİNALLİK RAPORU

Tez Başlığı / Konusu: **14/09/2023**

MUHAMMED ESED'İN KUR'AN MESAJI ADLI MEAL-TEFSİRİNDE İTİKADİ KONULARA YAKLAŞIMI

Yukarıda başlığı/konusu belirlenen tez çalışmamın Kapak sayfası, Giriş, Ana bölümler ve Sonuç bölümlerinden oluşan toplam 130 sayfalık kısmına ilişkin, 14/09/2023 tarihinde şahsım/tez danışmanım tarafından Turnitin intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtreleme uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezimin benzerlik oranı %13 (On üç) tür.

Uygulanan Filtreler Aşağıda Verilmiştir:

- Kabul ve onay sayfası hariç,
- Teşekkür hariç,
- İçindekiler hariç,
- Simge ve kısaltmalar hariç,
- Gereç ve yöntemler hariç,
- Kaynakça hariç,
- Alıntılar hariç,
- Tezden çıkan yayınlar hariç,
- 7 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç (Limit match size to 7 words)

Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Lisansüstü Tez Orijinallik Raporu Alınması ve Kullanılmasına İlişkin Yönergeyi İnceledim ve bu yönergede belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal İçemediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini bilgilerinize arz ederim.

14/09/2023
Beyaz Yıldız
Adı, Soyadı, İmza

Adı Soyadı: Beyaz YILDIZ

Öğrenci No :2092003070

Anabilim Dalı: Temel İslam Bilimleri

Programı: İlahiyat/ Tezli Yüksek Lisans

Statüsü: Y. Lisans □ Doktora □

DANIŞMAN
Doç. Dr. Ahmet BARDAK
14/09/2023

ENSTİTÜ ONAYI
U Y G U N D U R
…/…../ 20
Prof.Dr. Bekir KOÇLAR
Enstitü Müdürü